

HULP- EN DIENSTVERLENING GEVANGENIS ANTWERPEN: EEN ONDERZOEK NAAR DE BEHOEFTE VAN GEDETINEERDEN

Dorien Brosens, Liesbeth De Donder en Dominique Verté

Vrije
Universiteit
Brussel

Voorwoord

Na tien jaar van belangrijk pionierswerk in de gevangenissen werd op 8 maart 2013 het decreet betreffende de organisatie van de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden goedgekeurd.

Daarmee geven we een solide basis aan het gestructureerd aanbod van de Vlaamse overheid in de gevangenissen dat we kennen sinds het strategisch plan (2000).

Het is een belangrijk decennium geweest, waarin diverse vormen van hulp- en dienstverlening hun plaats zochten en vonden achter de muren van de gevangenis. Het was geen evidente beweging. Dat er vandaag zoveel 'buitenstaanders' actief zouden zijn binnen de muren, was tien jaar geleden voor velen onvoorstelbaar. Het is dankzij de doorgedreven inzet van de diensten op het terrein en beleidscoördinatoren, en dankzij de openheid van veel justitiële actoren dat we vandaag een ruim aanbod kunnen realiseren. Daarmee staan we echter niet aan het eind van een proces, integendeel. Het decreet wil een fundament zijn voor de samenwerking die we willen realiseren op het vlak van hulp- en dienstverlening. Het doel is een integraal, kwaliteitsvol hulp- en dienstverleningsaanbod uit te bouwen, op basis van de behoeften van gedetineerden en geïnterneerden. Met dat hulp- en dienstverleningsaanbod hopen we de integratie- en participatiemogelijkheden na de detentieperiode en het proces van herstel tussen dader, slachtoffer en samenleving te bevorderen.

Dit onderzoek zoomt in op die behoeften en komt op een goed moment. Het biedt interessant materiaal voor de verdere kwaliteitsverbetering van het aanbod. We mogen immers niet tevreden zijn met de vaststelling dat we gewoon door onze aanwezigheid onze opdracht vervullen. Het doel blijft om voor de gedetineerde het verschil te maken. Het blijft een uitdaging om aan te tonen aan de samenleving dat hulp- en dienstverlening aan gedetineerden en geïnterneerden een zinvolle investering is.

De methodologie van dit onderzoek is indrukwekkend. 507 gedetineerden en geïnterneerden vulden een uitgebreide vragenlijst in. De responsgraad (73%) was erg groot. Dat dit onderzoek gerealiseerd kon worden in de gevangenis van Antwerpen is enkel te danken aan een krachtige samenwerking tussen verschillende actoren. Alle gedetineerden werden mondeling aangesproken, er was aandacht voor de anderstaligen en voor mensen die het moeilijk hebben met lezen en schrijven.

We gaan hier niet in op de resultaten van het onderzoek, maar ik ben wel blij te lezen dat de motivatie van gedetineerden om deel te nemen aan het aanbod niet in de eerste plaats ingegeven is door het verlangen om even uit de cel te zijn. Dit onderzoek – dat ook het profiel van de gedetineerde in kaart brengt – bevestigt bovendien dat de gevangenis een vindplaats is van kwetsbare doelgroepen. Het is dan ook de opdracht van alle welzijnsactoren – van overheid tot vrijwilliger, van lokaal niveau tot Vlaams en federaal niveau – om van die vrijheid berovende periode ook een zinvolle periode te maken.

De zesde staatshervorming waarbij de bevoegdheden van de justitiehuizen inzake strafuitvoering overkomen naar het Vlaamse beleid, zal ons de mogelijkheid geven om een welzijnsgerichte justitie met een efficiënte zorg voor de justitiabelen verder uit te bouwen.

Dit onderzoek kan zeker een bijdrage leveren aan het debat over hoe we de hulp- en dienstverlening aan de gedetineerde meer op de behoeften van de gedetineerde kunnen afstemmen. Bovendien biedt het onderzoek ondersteuning aan het decreet betreffende de organisatie van de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden: de inzichten van het onderzoek zijn nuttig voor de invulling van het strategisch plan van de volgende legislatuur en voor de invulling van de lokale actieplannen per gevangenis.

Dank aan ieder die aan dit onderzoek heeft bijgedragen!

Jo Vandeurzen
Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin

Inhoud

Lijst met gebruikte afkortingen	9
DEEL 1: ACHTERGROND	11
Hoofdstuk 1: Inleiding	12
Hoofdstuk 2: Achtergrond en doelstelling	13
1. Wetgevende context	13
2. Context: de gevangenis van Antwerpen	15
3. Onderzoeken m.b.t. hulp – en dienstverlening aan gedetineerden in Vlaanderen	15
4. Motieven en barrières verbonden aan participatie	16
5. Onderzoeksvragen	19
Hoofdstuk 3: Onderzoeksopzet	20
1. Wetenschappelijk	20
1.1. Dataverzamelmethode	20
1.2. Meetinstrument	21
1.3. Onderzoekspopulatie en steekproef	22
1.4. Analysemethoden	22
2. Proces	23
2.1. Stap 1 - Uitwerken scenario	23
2.2. Stap 2 - Communicatie	23
2.3. Stap 3 - Belangrijke rol van de helpers	25
DEEL 2: RESULTATEN	27
Hoofdstuk 1: Populatie gevangenis Antwerpen	28
1. Individuele karakteristieken	28
2. Familiale zaken	32
3. Gevangenisgerelateerde kenmerken	33
4. Levenssituatie voor detentie	36
5. Taal en nationaliteit	38
Hoofdstuk 2: Sport	42
1. Voorgaand onderzoek m.b.t. sport in de gevangenis	42
2. Voorstelling domein sport	42
3. Sportdeelname	43
4. Profiel : wie sport en wie niet?	44
4.1. Individuele karakteristieken	44
4.2. Gevangenisgerelateerde kenmerken	45
4.3. Taal en nationaliteit	45
5. Motieven	45
6. Barrières	47
7. Brug binnen-buiten	49

Hoofdstuk 3: Onderwijs 51

1. Voorgaande onderzoeken m.b.t. onderwijs in de gevangenis	51
2. Voorstelling domein onderwijs	52
3. Onderwijsdeelname	53
4. Profiel: wie volgt onderwijs en wie niet?	53
4.1. Individuele karakteristieken	53
4.2. Gevangenisgerelateerde kenmerken	54
4.3. Taal en nationaliteit	56
4.4. Varia	57
5. Dienstverlening in het kader van onderwijsparticipatie	58
6. Motieven	58
7. Barrières	60
8. Brug binnen-buiten	61

Hoofdstuk 4: Arbeid 63

1. Voorgaande onderzoeken m.b.t. domein arbeid (VDAB) in de gevangenis	63
2. Voorstelling domein arbeid	63
3. VDAB-deelname	64
4. Profiel: wie neemt deel aan VDAB en wie niet?	66
4.1. Individuele karakteristieken	66
4.2. Gevangenisgerelateerde zaken	66
4.3. Taal en nationaliteit	68
5. Motieven	68
6. Barrières	70
7. Brug binnen-buiten	71

Hoofdstuk 5: Cultuur 73

1. Voorgaande onderzoeken m.b.t. cultuur in de gevangenis	73
2. Voorstelling domein cultuur	73
3. Bibliotheek	74
3.1. Inleiding	74
3.2. Participatie aan bibliotheek	75
3.2. Profiel: wie gaat naar de bibliotheek en wie niet?	77
3.2.1. Individuele karakteristieken	77
3.2.2. Gevangenisgerelateerde kenmerken	77
3.2.3. Taal en nationaliteit	78
4. Vormingen van De Rode Antraciet	78
4.1. Deelname aan vormingen van De Rode Antraciet	78
4.2. Profiel: wie neemt deel aan vormingen van De Rode Antraciet en wie niet?	78
4.2.1. Individuele karakteristieken	78
4.2.2. Gevangenisgerelateerde kenmerken	78
4.2.3. Taal en nationaliteit	79
4.2.4. Varia	79
4.3. Motieven	80
4.4. Barrières	81
5. Cultuur interesses	82

Hoofdstuk 6: Geestelijke gezondheid 87

1. Voorgaande onderzoeken m.b.t. geestelijke gezondheidszorg in de gevangenis	87
2. Het domein geestelijke gezondheidszorg	87
3. Deelname aan VAGGA	88
4. Profiel: wie gaat op gesprek bij VAGGA en wie niet?	89
4.1. Individuele karakteristieken	89
4.2. Gevangenisgerelateerde zaken	90
4.3. Taal en nationaliteit	91
5. Barrières	91
6. Brug binnen-buiten	93

Hoofdstuk 7: Welzijn 95

1. Voorstelling domein welzijn	95
2. Justitieel Welzijnswerk (JWA)	96
2.1. Problemen	96
2.1.1. Met wie praten over deze problemen	97
2.1.2. Waarom niet praten over deze problemen	99
2.1.3. Varia	99
2.2. Nood aan informatie	101
2.3. Brug binnen-buiten	102
3. Bezoek van kinderen	103
3.1. Profiel: wie krijgt bezoek van zijn/ haar minderjarige kinderen en wie niet?	104
3.1.1. Individuele karakteristieken	104
3.1.2. Gevangenisgerelateerde kenmerken	104
3.1.3. Taal en nationaliteit	105

Hoofdstuk 8: Over de domeinen heen 107

1. Informatiekanalen	107
2. Participatie	108
3. Profiel: wie neemt deel en wie niet?	110
3.1. Individuele karakteristieken	110
3.2. Gevangenisgerelateerde zaken	111
3.3. Taal en nationaliteit	111
4. Motieven om deel te nemen aan hulp- en dienstverlening	112
5. Barrières om deel te nemen aan hulp- en dienstverlening	113
5.1. Wie niet deelneemt, ervaart een barrière?	113
5.2. Wat zegt niet-deelnemen eigenlijk?	115

Hoofdstuk 9: Geïnterneerden 119

1. Profiel: wie zijn de geïnterneerden in de gevangenis van Antwerpen?	119
2. Participatie aan het aanbod van de Vlaamse Gemeenschap	121
3. Problemen waarmee geïnterneerden kampen	121
4. Nood aan informatie	122
5. Gemoedstoestand	123
5.1. Vergelijking gemoedstoestand vleugel F en mannen- en vrouwenafdeling	123

DEEL 3: CONCLUSIES AANBEVELINGEN

127

Hoofdstuk 1: Algemene bevindingen

128

1. Inleiding	128
2. Het profiel van de Antwerpse gevangenispopulatie	129
3. Participatie aan het hulp – en dienstverleningsaanbod	130
4. Brug binnen-buiten	132
5. Domeinspecifieke conclusies	132

Hoofdstuk 2: Beleidsaanbevelingen

135

1. Domeinoverstijgende aanbevelingen	135
1.1. Aanbevelingen inzake behoeften en participatie	135
1.2. Aanbevelingen inzake het aanbod: informeren over het aanbod	135
1.3. Aanbevelingen inzake het aanbod: van aanbodgericht naar behoeftegericht werken	136
1.4. Aanbevelingen inzake domeinoverstijgende samenwerking	137
2. Domeinspecifieke aanbevelingen	137
2.1. Sport	137
2.2. Onderwijs	138
2.3. VDAB	138
2.4. Cultuur	139
2.5. Geestelijke gezondheidszorg	140
2.6. Welzijn	140

Hoofdstuk 3: Bovenlokale aanbevelingen

142

1. Verder inzetten op wetenschappelijk onderzoek	142
2. Werken aan een nieuwe manier van samenwerken tussen de hulp- en dienstverlening in én buiten de gevangenis	143
3. Structurele linken leggen tussen hulp- en dienstverlening in de gevangenissen, het lokaal sociaal beleid en het armoedebeleid.	143

TOT SLOT ...

147

REFERENTIELIJST

148

Lijst met gebruikte afkortingen

CAP	Centraal Aanmeldingspunt Drugs
CAW	Centrum voor Algemeen Welzijnswerk
CGG	Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg
CVO	Centrum voor Volwassenenonderwijs
DG EPI	Directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen
GGZ	Geestelijke Gezondheidszorg
GHQ	General Health Questionnaire
JWA	Justitieel Welzijnswerk Antwerpen
NT2	Nederlands als tweede taal
OLC	Openleercentrum
OCMW	Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn
OVA	Overleg Vlaamse Actoren
PA	Penitentiair Assistent
PBA	Penitentiair Bewakingsassistent
PSD	Psychosociale dienst
TOP	Terug Op Pad
VAGGA	Vereniging Ambulante Geestelijke Gezondheidszorg Antwerpen
Vol-ant	Consortium volwassenenonderwijs Antwerpen
VDAB	Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding
WHO	World Health Organization (Wereldgezondheidsorganisatie)
ZIZO	Zonder Inspanning Zoeken

DEEL 1

ACHTERGROND

Hoofdstuk 1: Inleiding

Het in kaart brengen van de noden en behoeften van gedetineerden is een van de decretale opdrachten van de coördinatie van het onderwijs in de gevangenis. In het beleidsplan 'onderwijs aan gedetineerden in de gevangenis van Antwerpen 2010-2012' werd deze opdracht vertaald in volgende operationele doelstelling: "we brengen de onderwijsbehoeften van de gevangenispopulatie en de drempels voor deelname in kaart".

Het consortium volwassenenonderwijs Antwerpen (vol-ant) opteerde er van meetaf aan voor om een externe partner aan te trekken zodat het onderzoek wetenschappelijk onderbouwd zou zijn.

Omdat behoeftegericht werken een opdracht is voor alle domeinen die werken in het kader van het Strategisch Plan Hulp- en Dienstverlening aan gedetineerden (ondertussen het decreet), werd op het OVA (Overleg Vlaamse Actoren) in januari 2011 beslist om het onderzoek in partnerschap uit te voeren en het behoefteonderzoek domeinoverschrijdend aan te pakken. Om op zoek te gaan naar wetenschappelijke ondersteuning legden zij contact met de Wetenschapswinkel. Onze onderzoeksgroep werd gevraagd om het onderzoek te leiden omwille van onze expertise in participatief onderzoek en in het voeren van behoefteonderzoeken. Samen richtten we een stuurgroep op. Deze stuurgroep bewaakte zowel de praktische als inhoudelijke kant van het onderzoek.

Het belangrijkste doel van dit onderzoek is het ondersteunen van de actoren van de Vlaamse Gemeenschap in de gevangenis van Antwerpen bij de ontwikkeling van hun hulp – en dienstverleningsaanbod. Zij wilden namelijk een inzicht krijgen in welke doelgroepen zij (niet) bereiken, alsook in de motieven en barrières die ertoe bijdragen of gedetineerden wel of niet participeren. Verder wilden ze weten wat ze kunnen betekenen voor gedetineerden in het kader van hun leven na detentie, waar ze ondersteuning kunnen bieden bij het maken van de brug tussen binnen en buiten. Onder de brug tussen binnen en buiten verstaan we de dienstverlening over de gevangensmuren heen, die gericht is op de terugkeer naar de vrije samenleving.

Het rapport dat nu voorligt is gebaseerd op data uit een grootschalige bevraging van 507 gedetineerden en geïnterneerden. Het rapport is opgebouwd uit 3 delen. In het **eerste deel** gaan we dieper in op de **achtergrond** van het onderzoek. We bespreken de wettelijke context, literatuur, onderzoeksvragen, de gekozen onderzoeksmethode en manier van dataverzameling.

In het **tweede deel** lichten we de **resultaten** toe. In het eerste hoofdstuk starten we met een beschrijving van de populatie van de gevangenis van Antwerpen. Hierin bespreken we individuele karakteristieken, familiale zaken, gevangenisgerelateerde kenmerken, de levenssituatie voor detentie en aspecten gerelateerd aan taal en nationaliteit. In hoofdstuk 2 tot 7 bespreken we de resultaten die betrekking hebben op de verschillende domeinen van de hulp – en dienstverlening (sport, onderwijs, arbeid, cultuur, gezondheid en welzijn). Hoofdstuk 8 geeft een overzicht over de zes domeinen heen. In dit hoofdstuk worden de informatiekkanalen over de activiteiten, de participatiegraad, alsook het profiel van de (niet-) deelnemers, de ervaren motieven en barrières en de hulpverlening in het kader van de brug tussen binnen en buiten besproken. Omwille van hun specifieke verblijfssituatie wordt een apart onderdeel gewijd aan mannelijke geïnterneerden (hoofdstuk 9).

In **deel 3** worden de belangrijkste conclusies met betrekking tot de hulp – en dienstverlening voor gedetineerden in de gevangenis van Antwerpen in kaart gebracht. Eveneens **aanbevelingen** voor de Vlaamse partners, beleid en verder onderzoek worden hierin besproken.

Hoofdstuk 2: Achtergrond en doelstelling

Een opsluiting in de gevangenis is onlosmakelijk verbonden met het verlies van vrijheid. Ondanks het verlies van dit recht, is het van essentieel belang dat gedetineerden niet alle burgerrechten verliezen (Lee, 1996) en een zekere mate van autonomie en beslissingsrecht behouden (Lippke, 2003). Het behoud van autonomie en het maken van doordachte keuzes kunnen zich onder meer vertalen in de beslissing om al dan niet deel te nemen aan activiteiten binnen de gevangensmuren. Internationaal onderzoek heeft meermaals de positieve effecten van participatie aan dergelijke activiteiten aangetoond, zoals bijvoorbeeld een versterking van het gevoel van eigenwaarde (Coyle, 2009), bijdragen tot solidariteit (Frey & Delaney, 1996), vermindering van de kans op recidivisme (Kim & Clark, 2013), persoonlijke groei en transformatie (Fine et al., 2001), en verbetering van mentale en fysieke gezondheid (Nelson, Specian, & Tracy, 2006).

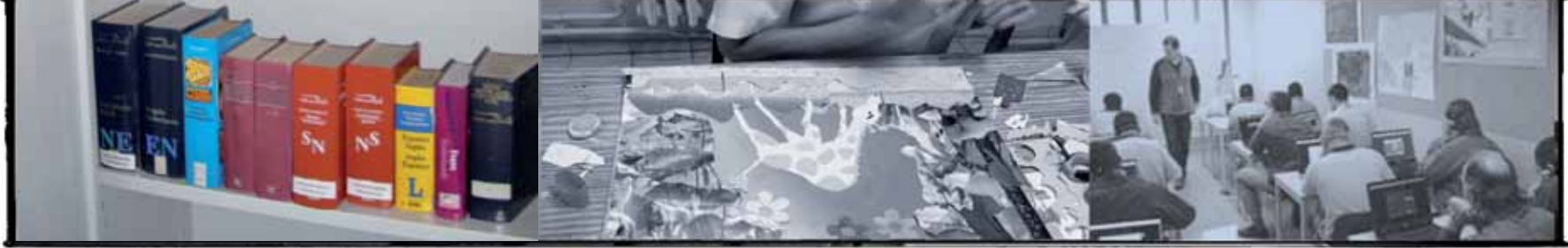
1. Wetgevende context

In de Vlaamse penitentiaire context worden activiteiten onder de noemer 'hulp – en dienstverlening' geplaatst. Bij de staatshervorming van 1980 werd de bevoegdheid 'bijstand aan personen' overgeheveld van de Federale Overheid naar de gemeenschappen waardoor de Vlaamse Gemeenschap bevoegd werd voor de hulp – en dienstverlening aan gedetineerden die in een gevangenis op het Vlaamse grondgebied verblijven (Polfliet, Vander Laenen, & Roose, 2012). De hulp – en dienstverlening strekt zich uit over de domeinen arbeid, cultuur, (geestelijke) gezondheid, onderwijs, sport en welzijn en heeft als doel de ontplooiing in de samenleving te bevorderen (Polfliet, 2009). Hierbij moeten de behoeften van gedetineerden een leidraad zijn. De uiteindelijke focus van alles wat er georganiseerd wordt tijdens detentie is de overgang tussen de gevangenis en de vrije samenleving te verbeteren.

De missie, doelstellingen en krachtlijnen van de Vlaamse hulp – en dienstverlening worden voor het eerst uitgetekend in het strategisch plan in 2000 (Polfliet et al., 2012). Daartoe zijn een aantal nieuwe functies gecreëerd: beleidsmedewerker (nu beleidscoördinator), trajectbegeleider, organisatieondersteuner, onderwijscoördinator, ... Deze hebben als opdracht om de hulp- en dienstverlening te organiseren en om aanbod van de vrije samenleving aan te trekken naar de gevangenis (Polfliet, 2009). Het strategisch plan werd trapsgewijs geïmplementeerd, beginnend in de pilootregio Antwerpen-Kempen (gevangenis van Antwerpen, Hoogstraten, Merksplas, Turnhout en Wortel). In 2003 volgde de gevangenis van Brugge, in 2006 de nieuwe gevangenis van Hasselt en in 2007 die in Gent. In 2008 werd het plan vervolgens geïmplementeerd in alle Vlaamse en Brusselse gevangenis (Hellemans, Aertsen, & Goethals, 2008). Sinds de goedkeuring van het decreet betreffende de organisatie van hulp – en dienstverlening aan gedetineerden (Vlaamse overheid, 2013) heeft het strategisch plan een wettelijke verankering gekregen. Artikel 3 van het decreet:

'Dit decreet beoogt, binnen de beschikbare budgetten, het recht van alle gedetineerden en hun directe sociale omgeving op een integrale en kwaliteitsvolle hulp- en dienstverlening die gericht is op de realisatie van de doelstellingen, vermeld in artikel 4, te waarborgen, zodat ze zich kunnen ontplooien in de samenleving. Daartoe neemt de Vlaamse Regering initiatieven om een kwaliteitsvol hulp- en dienstverleningsaanbod uit te bouwen, op basis van de behoeften van de gedetineerden en hun directe sociale omgeving, en dit door sectoroverschrijdende samenwerking tussen hulp- en dienstverleners en door intersectorale afstemming van het aanbod.'

In de gevangenis van Antwerpen wordt het decreet vorm gegeven door volgend aanbod.

2. Context: de gevangenis van Antwerpen

De gevangenis van Antwerpen is in grote mate een arresthuis. Dit wil zeggen dat hier ongeveer 70% beklaagden verblijven. Daarnaast is er nog een groep veroordeelden en een groep geïnterneerden. De meeste mannelijke geïnterneerden verblijven op de psychiatrische annex. Er is een vrouwenafdeling, waar zowel beklaagde, veroordeelde als geïnterneerde vrouwen verblijven.

Gedetineerden die in voorlopige hechtenis zitten (verder beklaagden genoemd) verschijnen binnen de 5 dagen voor de raadkamer. Zonder in juridische details te treden, verschijnen zij in principe elke maand voor de raadkamer, tot deze beslist dat de aanhouding niet langer nodig is voor het onderzoek. Dit betekent dat deze beklaagden de dag zelf van de beslissing van de raadkamer vrijkomen. Bij deze invrijheidsstelling worden er meestal geen voorwaarden opgelegd. In 2012 kwamen er zo 1439 voorlopig gehechten vrij. Het is ook mogelijk dat beklaagden aangehouden blijven tot ze voor de rechter verschijnen. Indien de rechter een straf oplegt, verandert het statuut van de gedetineerde na de (beroeps)termijnen van beklaagde naar veroordeelde. Voor veroordeelden gebeurt deze vrijstelling op het verstrijken van een bepaalde datum (bij straffen onder de drie jaar) of door een beslissing van de strafuitvoeringsrechtbank. Dit laatste gebeurt veeleer in een gevangenis voor veroordeelden, veel meer dan in de gevangenis van Antwerpen. De geïnterneerden komen vrij door een beslissing van de Commissie ter Bescherming van de Maatschappij. De doorstroom naar psychiatrische hulpverlening verloopt echter heel moeilijk, met als gevolg dat veel geïnterneerden een langere tijd in de gevangenis van Antwerpen verblijven.

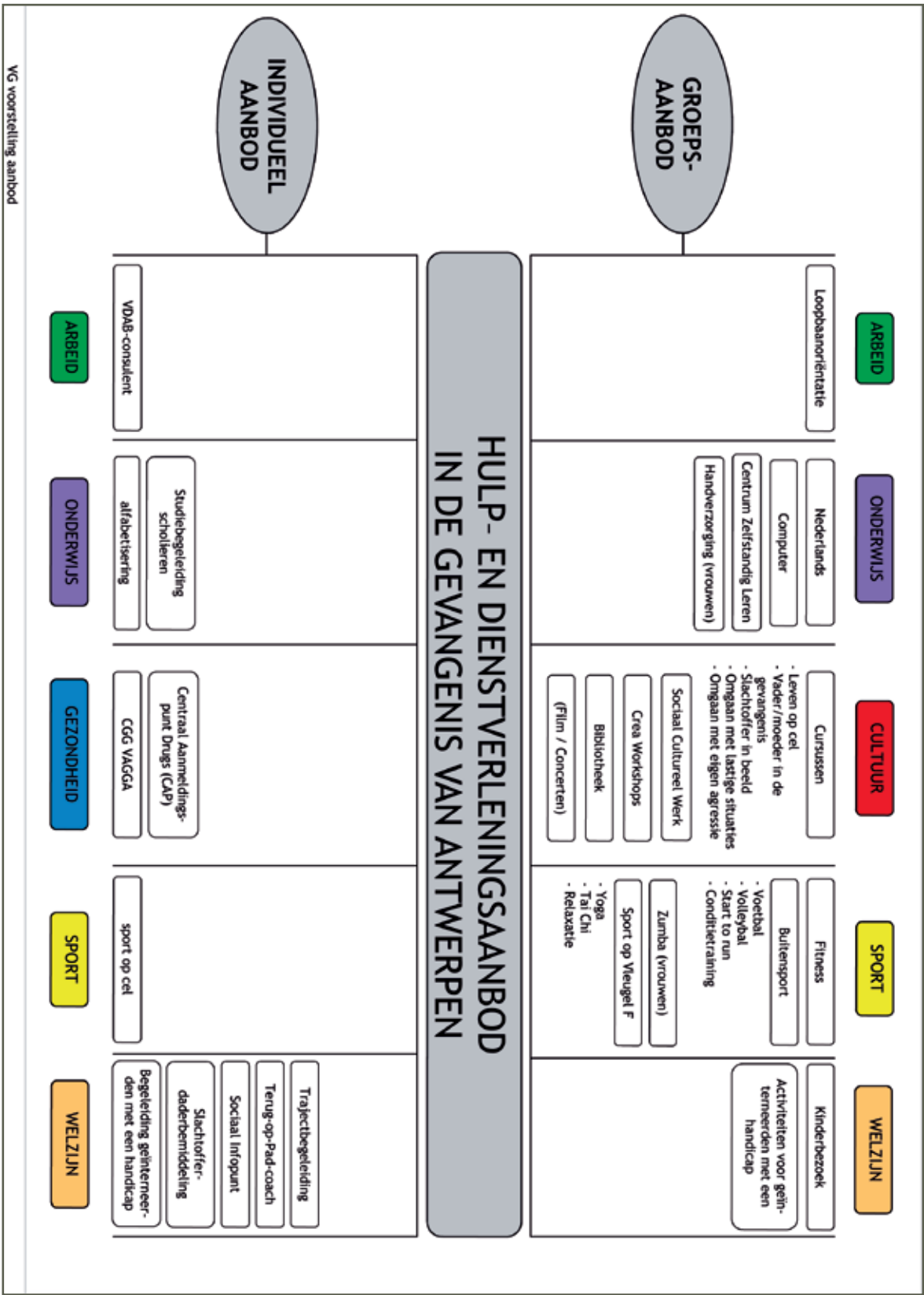
De gevangenis Antwerpen is daarnaast ook gekend voor zijn grote overbevolking. Er is plaats voor 439 gedetineerden terwijl de gemiddelde dagpopulatie in 2012 721,9 was. Dit betekent 64,4% overbevolking. De gemiddelde overbevolking over de Belgische gevangenissen heen is 23,7% (FOD Justitie, 2013).

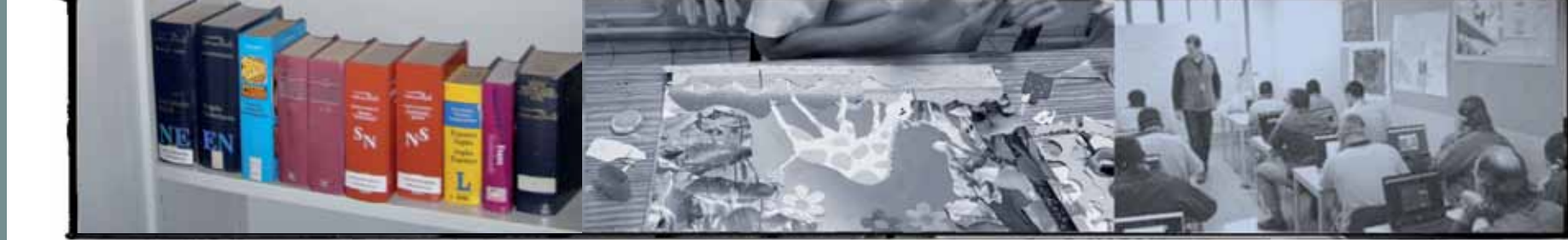
3. Onderzoeken m.b.t. hulp – en dienstverlening aan gedetineerden in Vlaanderen

In Vlaanderen is er slechts beperkt onderzoek gevoerd naar de hulp – en dienstverlening in de penitentiaire context. Een belangrijke uitzondering hierop is het onderzoek van Van Haegendoren, Lenaers en Valgaeren (2001) die de behoeften van 379 gedetineerden (responsgraad van 55%) voor de eerste keer in kaart brengen en concluderen dat de belangrijkste behoefte de drang naar vrijheid is. Ook contacten met naastbestaanden en het bezig zijn met de leefsituatie in detentie staan op een belangrijke plaats. Op een vierde plaats komt de behoefte aan een zinvolle tijdsbesteding. Net daarin kan hulp – en dienstverlening uiteraard bijdragen. Naast het opstellen van een behoeftehiërarchie hebben Van Haegendoren et al. (2001) eveneens onderzoek gedaan naar de functies van activiteiten. De vormende functie bleek de belangrijkste reden te zijn om deel te nemen aan een activiteit (39,3%). De ontspannings-, sociale, communicatief bevrijdende, en tijdrovende functie bleken in min of meer gelijke mate belangrijk te zijn (14 à 12%). De minst belangrijke functie was stressregulering (9%).

Een tweede grootschalig onderzoek in de Vlaamse context is de externe evaluatie van het strategisch plan hulp – en dienstverlening aan gedetineerden uitgevoerd door Hellemans et al. (2008). In dit onderzoek wordt enerzijds nagegaan hoeveel gedetineerden participeren aan de verschillende activiteiten en in welke mate zij tevreden zijn met het aanbod, anderzijds in welke mate het strategisch plan effectief geïmplementeerd is in verschillende Vlaamse gevangenissen. Wij bespreken enkel de belangrijkste resultaten van het eerste deel omdat hierin gedetineerden bevraagd worden (N=861 - responsgraad van 52%). Belangrijk hierbij te vermelden is dat op het moment van het onderzoek het domein geestelijke gezondheid nog maar amper uitgebouwd was. (1) 42% van de bevraagde gedetineerden is op de hoogte van het aanbod aan dienstverlening en 65% wist bij wie ze zich konden inschrijven indien men wenste te participeren. Dit is echter niet het geval indien men met persoonlijke problemen kampt. Een

Figuur 1. Aanbod hulp- en dienstverleningsaanbod in de gevangenis van Antwerpen – oktober 2012

grote groep wist in dat geval niet wie ze moesten contacteren. (2) Een tweede vaststelling is dat de vraag groter is dan het aanbod waardoor er voor verscheidene vormen van hulp – en dienstverlening wachtlijsten ontstaan. Indien men toch op de deelnemerslijst terecht komt, gebeurt het soms dat de penitentiair bewakingsassistent hen niet komt halen om naar de activiteit te gaan. Daarnaast geven gedetineerden soms de voorkeur aan bezoek of wandeling wanneer deze samenvalt met een activiteit. (3) Een derde constatering is dat de meeste gedetineerden zinvolle motieven hebben om deel te nemen aan het hulp – en dienstverleningsaanbod. Weg zijn uit de cel of de tijd sneller laten gaan worden slechts door een minderheid aangehaald als reden om te participeren. (4) Verder blijkt dat de totale participatiegraad afhankelijk is van gevangenis tot gevangenis. Een duidelijke verklaring hiervoor ontbreekt. (5) Als laatste hebben Hellemans et al. (2008) onderzocht in welke mate gedetineerden tevreden zijn met de aangeboden hulp – en dienstverlening. De tevredenheid verschilt sterk tussen de gevangenissen en is afhankelijk van het soort activiteit. Over het algemeen zijn gedetineerden het meest tevreden over contacten met de trajectbegeleiders, het aanbod van de VDAB, kinderbezoek, onderwijs en sociaal-culturele vormingen. De meningen over sport, optredens en bibliotheek zijn verdeeld.

Een derde onderzoek is uitgevoerd door Tournel en Snacken (2009) in opdracht van de Koning Boudewijnstichting. Belangrijk hierbij te vermelden is dat hun onderzoek zich richt op vorming, opleiding en arbeidstoeleiding en dus niet op de gehele Vlaamse hulp – en dienstverlening. Verder zijn in dit onderzoek zeven Vlaamse gevangenissen betrokken die op het moment van de bevraging nog niet vielen onder het strategisch plan. De centrale doelstellingen van het onderzoek zijn het inventariseren van de initiatieven, organisaties en betrokken actoren binnen de gevangenissen, het analyseren van de lokale en bovenlokale coördinatie van de activiteiten, en het in kaart brengen van 'good practices' en knelpunten. Het onderzoek was kwalitatief van aard en bevroeg institutionele actoren zoals een gevangenisdirecteur, een herstelconsulent, een bemiddelaar van maatschappelijke hulp- en dienstverlening, een vertegenwoordiger van de psychosociale dienst (PSD) en een detentieconsulent van de VDAB. Omwille van de beperkte tijd en budget was er geen mogelijkheid om gedetineerden te bevragen.

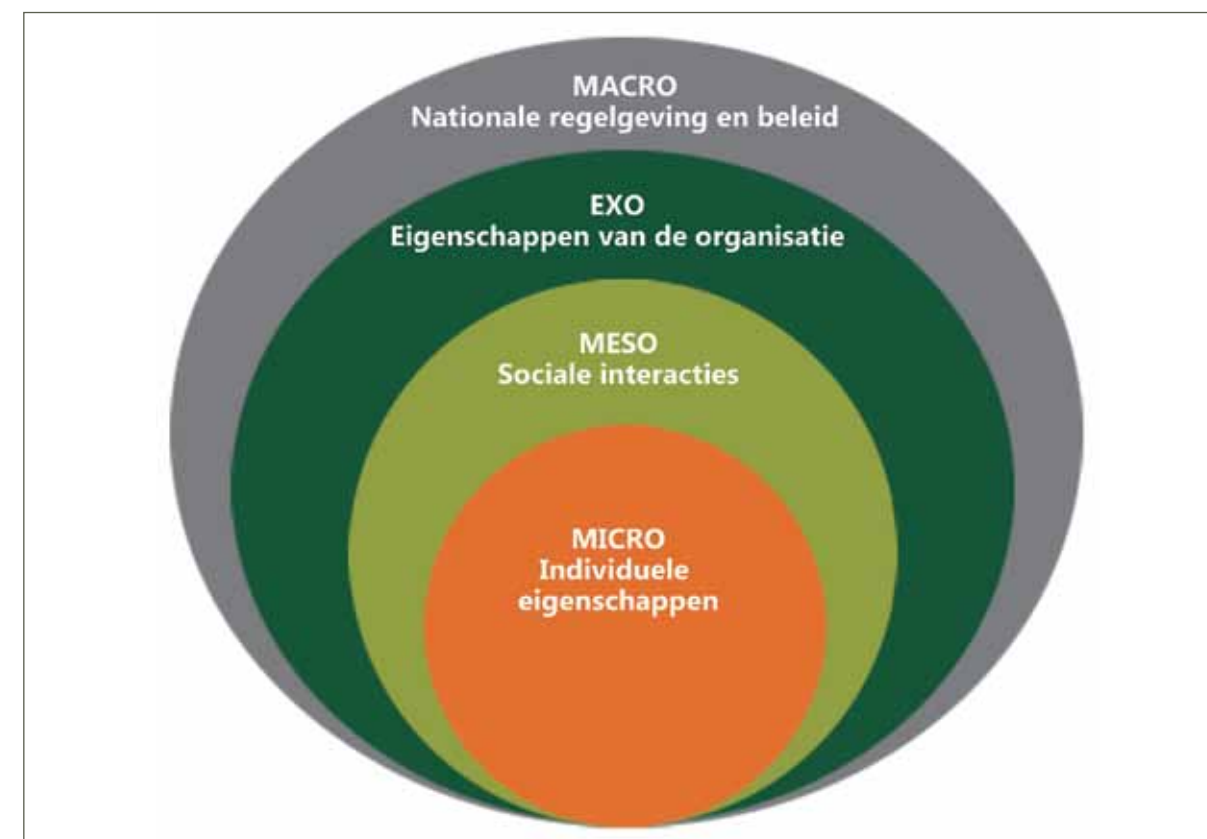
We kunnen besluiten dat er nog niet veel onderzoek gevoerd is naar de Vlaamse hulp – en dienstverleningscontext. Participatiecijfers per domein ontbreken. Ook informatie over het profiel van de (niet-) deelnemer ontbreekt. Wie neemt deel aan activiteiten binnen de Vlaamse hulp – en dienstverlening en wie niet? Wie zijn de potentieel kwetsbare groepen op vlak van participatie is een vraag die tot vandaag onbeantwoord bleef.

4. Motieven en barrières verbonden aan participatie

Internationaal onderzoek heeft meermaals de positieve effecten van participatie aan activiteiten in de gevangenis aangetoond. Ondanks de erkenning voor deze positieve effecten, is er weinig onderzoek gevoerd naar de redenen die leiden tot participatie (Hall & Killackey, 2008; Rose, 2004). In deze publicatie zal verder gesproken worden over motieven. Motieven worden vaak gedefinieerd als stimuli waardoor mensen aangemoedigd worden om actie te ondernemen. Het onderzoeken van motieven veronderstelt eveneens het onderzoeken van het tegengestelde fenomeen, namelijk de barrières die de deelname aan activiteiten belemmeren (Messemer, 2011).

Een model om de motieven en barrières verbonden aan participatie te classificeren is het ecologische model (voor het eerst ontwikkeld door Bronfenbrenner, 1979) (zie figuur 2). Het model brengt de verbondenheid tussen het menselijk gedrag en de omgeving in kaart en stelt dat het gedrag beïnvloed wordt door verschillende niveaus van de omgeving: namelijk het micro-, meso-, exo- en macroniveau. Het microniveau is het kleinste niveau en verwijst naar de individuele karakteristieken. Het mesoniveau refereert naar de sociale interacties in de onmiddellijke omgeving. Het exoniveau gaat voorbij aan de onmiddellijke omgeving en erkent de rol van de organisatie. Het laatste niveau, het macroniveau, staat voor de bredere cultuur, normen, waarden en beleid (Bronfenbrenner, 1979).

Figuur 2. Ecologisch model

Als we dit model vertalen naar motieven en barrières om deel te nemen aan activiteiten van de Vlaamse hulp – en dienstverlening (Brosens, 2013), kunnen we het **microniveau** beschouwen als zaken inherent verbonden aan het individu. Het gaat bijvoorbeeld om persoonlijke doelen die gedetineerden voor ogen houden en willen realiseren door middel van participatie aan activiteiten. Voorbeelden hiervan zijn het behalen van een diploma of het verbeteren van de conditie.

“Uiteindelijk, het is gemakkelijk om ergens te kunnen beginnen werken dat je toch een diploma hebt of een attest omdat je iets gevolgd hebt.” (gedetineerde man, 52 jaar)

Ook normalisatie kan tot het microniveau gerekend worden. Normalisatie houdt in dat gedetineerden, ondanks hun vrijheidsberoving, een zo normaal mogelijk leven moeten kunnen leiden. De straf op zich is de beroving van vrijheid. Gilbert, Beyens & Devresse (2011) stellen dat er verder geen, of zo min mogelijk, extra leed verbonden mag zijn aan de opsluiting. Normalisatie kan op verschillende manieren gedefinieerd worden. Snacken (2009) maakt een onderscheid tussen collectieve en individuele normalisering. De collectieve normalisering heeft betrekking op het implementeren van een hulp – en dienstverleningsaanbod binnen de gevangensmuren die gelijkwaardig is aan het aanbod daarbuiten. De individuele normalisering daarentegen heeft betrekking op de persoon zelf en gaat over het feit dat gedetineerden de rollen die ze opnamen in de vrije samenleving (bv als partner, papa, werknemer) in mindere mate kunnen vervullen binnen de gevangensmuren doordat de nadruk ligt op orde en veiligheid. Een normaliserend detentieregime is erop gericht dat gedetineerden deze rollen toch in stand kunnen houden en/ of verder gestimuleerd worden (Snacken, 2009). Motieven die in dit onderzoek onder de term normalisatie vallen zijn deelnemen aan activiteiten om even aan iets anders te denken, de tijd sneller te laten gaan, uit de cel te komen of zich een gewoon persoon te voelen en geen 'gedetineerde'.

In de literatuur wordt normalisatie vaak beschreven met de omgekeerde bewoording 'vermijding'. Dit laatste begrip heeft echter een negatieve connotatie doordat het stelt dat men verantwoordelijkheden ontwijkt en vijandig staat tegenover de gevangeniscontext (zie bijvoorbeeld Parsons & Langenbach, 1993; Schlesinger, 2005).

Naast deze motiverende factoren, zijn er eveneens demotiverende factoren die zich afspelen op micro-niveau. Bijvoorbeeld het ervaren van een taalbarrière doordat men niet (voldoende) Nederlands spreekt (Baerten, 2010) en het negatief staan ten opzichte van een bepaalde vorm van hulp – en dienstverlening kunnen hiertoe gerekend worden (Messemer, 2011). Daarnaast worden gedetineerden soms voor de keuze gesteld tussen activiteiten die doorgaan op hetzelfde tijdstip. Hierdoor kan er een concurrentie spelen tussen het hulp – en dienstverleningsaanbod enerzijds, en het gevangeniswerk, de wandeling, bezoek, religieuze vieringen en bezigheden op cel anderzijds. De persoonlijke voorkeur voor het ene kan dan belemmerend werken voor het andere (Batchelder & Pippert, 2002). Ook onderstaand voorbeeld kan beschouwd worden als een barrière op microniveau:

"Het grootste probleem zijn die frustraties, die machteloosheid. Dan mogen ze, vind ik, dan mogen ze hier nog de leukste dingen organiseren dat je buiten graag doet, maar omdat je zo gefrustreerd bent en zo depressief wordt op den duur, vindt ge dat gewoon niet meer plezant." (gedetineerde vrouw)

Het tweede niveau, het **mesoniveau**, bestaat uit sociale interacties die plaatsvinden tussen de gedetineerde en medegedetineerden, penitentiair bewakingsassistenten, aanbieders van de hulp – en dienstverlening, familie en vrienden buiten de gevangenis, directie, advocaten,... Dergelijke sociale interacties kunnen zowel een positieve als negatieve invloed uitoefenen op het al dan niet deelnemen aan activiteiten (Brosens, De Donder, Vanwing, Dury, & Verté, In Press). Tijdens gesprekken kan er bijvoorbeeld informatie over het hulp – en dienstverleningsaanbod verspreid worden wat (in)direct kan zorgen voor toeleiding naar de activiteiten. Daarnaast nemen bepaalde gedetineerden deel aan het hulp – en dienstverleningsaanbod omdat ze er andere mensen zien, er een positieve sfeer heerst, ze de mogelijkheid hebben om grappen te maken, en dergelijke.

"Bij sport ... dat zo leuk. Dat is echt ne moment dat je lacht en ook de cipier is anders tegenover u. Ge moogt die zijn naam noemen, ge moogt een grapke maken." (gedetineerde vrouw)

De sociale component van de activiteiten kan echter ook negatief beoordeeld worden. De schrik voor ruzies, gepest of bedreigd worden, niet houden van groepsactiviteiten of de sfeer in de groep kunnen bepalend zijn voor het niet-deelnemen (Brosens et al., In Press; Condon, Hek, & Harris, 2008; Schlesinger, 2005).

"Ik wil groepsporten vermijden. Dan komt ge weer in contact met anderen en als ge er niet goed mee overweg kunt gaan, ja dan komen er ruzies van en dat wil ik vermijden." (gedetineerde man, 18 jaar)

Het niveau dat voorbijgaat aan deze sociale interacties is het **exosysteem** en bevat de omstandigheden in de specifieke gevangenis en de organisatiepraktijk. Bijvoorbeeld het aanbod (de frequentie van het aanbod, hoeveel gedetineerden kunnen deelnemen, het niveau van cursussen, wachtlijsten, organisatorische afspraken omtrent het aanbod en de beschikbare infrastructuur) (Batchelder & Pippert, 2002; O'Neill, MacKenzie, & Bierie, 2007; Rose, 2004) en de informatieverstrekking rond de inschrijvingsprocedure (Morgan, Steffan, Shaw, & Wilson, 2007) kunnen hiertoe gerekend worden.

"Er zijn hier heel veel dingen die ge kunt doen, maar 't is altijd hetzelfde: er is niet genoeg personeel, er is niet genoeg plaats, er zijn niet voldoende lokalen..." (gedetineerde man, 52 jaar)

Het laatste niveau is het **macroniveau** en bevat de (inter)nationale regelgeving en beleid (Arditti, 2005). Deze factoren zijn niet opgenomen in het onderzoek omdat zij de specifieke organisatiecontext overstijgen. Voorbeelden hiervan zijn een gebrek aan financiering voor activiteiten, getransfereerd worden naar een andere gevangenis en vrijkomen (Batchelder & Pippert, 2002; Messemer, 2011; Rosen, Hiller, Webster, Staton, & Leukefeld, 2004). Ook deelnemen om de rechter te beïnvloeden en zo sneller voorwaardelijk vrijgelaten te worden kan tot het macroniveau gerekend worden (Rosen et al., 2004).

5. Onderzoeksvragen

De doelstelling van dit onderzoek is om een beter beeld te krijgen van de participatie aan de Vlaamse hulp – en dienstverlening in de gevangenis van Antwerpen. De belangrijkste thema's van dit onderzoek zijn: hoe is het gesteld met de participatie van gedetineerden? Wie participeert en wie niet? Welke motieven en barrières dragen ertoe bij dat gedetineerden wel of niet participeren? En welke ondersteuningsnaden hebben gedetineerden met betrekking tot de brug tussen binnen en buiten? Met andere woorden, wat kunnen de hulp – en dienstverleners betekenen voor de terugkeer naar de vrije samenleving?

Doorheen de publicatie zullen we dan een antwoord trachten te bieden op volgende onderzoeksvragen:

1. Wat is het **profiel** van de populatie uit de gevangenis van Antwerpen? Wie zit er in de gevangenis?
2. Participatie aan het **hulp- en dienstverleningsaanbod per domein**
 - a. Hoe vaak nemen gedetineerden deel aan sport, onderwijs, arbeid, cultuur, geestelijke gezondheidszorg?
 - b. Waarom nemen ze wel of niet deel?
 - c. Welke noden hebben gedetineerden met betrekking tot de brug tussen binnen en buiten?
3. **Profiel (niet-)participanten**
 - a. Wie neemt er deel en wie niet? Wat is het profiel van participanten en niet-participanten?
4. **Geïnterneerden**
 - a. Wat is het profiel van de geïnterneerden in de gevangenis van Antwerpen?
 - b. In welke mate nemen zij deel aan het hulp – en dienstverleningsaanbod van de Vlaamse Gemeenschap?
 - c. Over welke zaken zouden geïnterneerden graag meer informatie krijgen?

Hoofdstuk 3: Onderzoeksopzet

In dit onderdeel bespreken we het opzet van het onderzoek en de gehanteerde methodologie. Eerst werpen we een wetenschappelijke blik op het onderzoek, met een bespreking van de dataverzamelmethode, het meetinstrument, de onderzoekspopulatie en steekproef en de analysemethoden. Omdat het onderzoek een heel hoge responsgraad kende (73,4%), willen we in een tweede luik onze aandacht richten op hoe het participatieve onderzoeksproces vorm kreeg en meer bepaald hoe alle partners hierin betrokken werden.

1. Wetenschappelijk

1.1 Dataverzamelmethode

De continue samenwerking tussen de verschillende partners was één van de succesfactoren van het onderzoek. Het onderzoek kende vanaf de start in 2011 een permanente samenwerking tussen de verschillende hulp- en dienstverleners in de gevangenis van Antwerpen en het wetenschappelijke team van de Vrije Universiteit Brussel. Ten einde het onderzoek gecoördineerd te laten verlopen werd een stuurgroep opgericht die bestond uit één à twee verantwoordelijken uit elk domein die opgenomen zijn in het Decreet betreffende de organisatie van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden (d.w.z. sport, onderwijs, cultuur, gezondheid, welzijn en arbeid), de beleidscoördinator van de Vlaamse overheid en het wetenschappelijke team:

- Vlaamse gemeenschap: Inge Vandeurzen – beleidscoördinator – voorzitter van de stuurgroep
- De twee organisatieondersteuners van JWA: Leen Pynaerts en Dave Vanderplas
- Domein Arbeid: Griet Vincke - VDAB
- Domein Gezondheid: Nora Depreeuw - CGG VAGGA
- Domein Onderwijs: Marty Hayen en Ad Doom - Consortium vol-ant
- Domein Sport: Tom Huys en Gino Campenaerts - De Rode Antraciet
- Domein Welzijn: Sabine Van de Velde - JWA
- Domein Cultuur: Katrien Mestdagh – De Rode Antraciet
- Onderzoeksleders: Liesbeth De Donder, Dorien Brosens, Dominique Verté - Vrije Universiteit Brussel

De opdracht van de stuurgroep bestond uit de coördinatie, bijsturing en evaluatie van het onderzoek. Concreet omvatte dit:

1. Begeleiding van het onderzoek
2. Selectie van de thema's en indicatoren voor de bevraging
3. Organisatie en coördinatie van de bevraging
4. Ontwikkeling rapport
5. Organisatie van een colloquium in functie van de verspreiding van de resultaten

De gegevens die we in dit rapport hanteren, werden verzameld in oktober 2012 aan de hand van een gestructureerde enquête. De mannelijke gedetineerden werden bevraged in het weekend van 6 en 7 oktober. Op deze dagen waren er een 30-tal medewerkers aanwezig die hielpen met de afname van de

vragenlijsten. Op de vrouwenafdeling vond de bevraging plaats op dinsdag 9 oktober. In totaal waren er vijf medewerkers aanwezig om de nodige ondersteuning te bieden. De mannelijke geïnterneerden tenslotte werden bevraged op donderdag 18 oktober. Er waren – naast de medewerkers van de zorg-equipe - drie medewerkers aanwezig om deze afname vlot te laten verlopen.

De gedetineerden werden persoonlijk aangesproken op cel door een hulp- en dienstverlener die meer uitleg gaf over het onderzoek. Gedetineerden namen vrijwillig deel aan het onderzoek en hadden het recht om te weigeren of te stoppen met het invullen van de vragenlijst. Door het aannemen van een open houding en het benadrukken dat het perspectief van gedetineerden belangrijk is, trachtten de hulp- en dienstverleners hen te overtuigen deel te nemen aan het onderzoek. Indien iemand wenste deel te nemen, kreeg hij of zij de mogelijkheid om de vragenlijst in te vullen in een klaslokaal in de aanwezigheid van minimaal een onderzoeker en een hulp- en dienstverlener die ondersteuning konden bieden indien nodig. Eveneens ongeletterden konden door deze ondersteuning deelnemen aan het onderzoek. Er werden maximaal 16 gedetineerden tegelijkertijd in 1 klaslokaal bevraged. Indien gedetineerden liever de vragenlijst invulden op hun cel, werd dit toegestaan. Dit is slechts een vijftal keer gebeurd.

1.2 Meetinstrument

Een belangrijke taak was de ontwikkeling van de vragenlijst. Om deze vragenlijst te bekomen werd gewerkt in verschillende fasen. Een eerste fase bestond uit het voeren van een literatuurstudie (Brosens, 2013). Een tweede fase betrof het uitvoeren van 13 focusgroepgesprekken met gedetineerden, vertegenwoordigers uit de zes domeinen verantwoordelijk voor de Vlaamse hulp- en dienstverlening, penitentiair bewakingsassistenten en geestelijke verzorgers. Deze focusgroepen vonden plaats in oktober en november 2011. Tabel 1 geeft een overzicht van het aantal respondenten in elke focusgroep.

Tabel 1. Overzicht respondenten focusgroepen

Focusgroep	Aantal respondenten (N)	Datum
Gedetineerden en geïnterneerden	45	
Nederlandstalige mannelijke gedetineerden	9	5/10/2011
Nederlandstalige mannelijke gedetineerden	4	19/10/2011
Anderstalige mannelijke gedetineerden (Franstalig en Engelstalig)	7	19/10/2011
Nederlandstalige mannelijke geïnterneerden	15	19/10/2011
Nederlandstalige vrouwelijke gedetineerden en geïnterneerden	10	19/10/2011
Domeinen	35	
Arbeid	2	7/10/2011
Cultuur	7	7/10/2011
Gezondheid	7	7/10/2011
Onderwijs	7	7/10/2011
Sport	6	7/10/2011
Welzijn	6	7/10/2011
Ander gevangenispersoneel	6	
Penitentiaire bewakingsassistenten	2	29/11/2011
Geestelijke verzorgers	4	29/11/2011

Alle focusgroepen werden opgenomen en achteraf letterlijk uitgeschreven. Dit kwalitatief vooronderzoek had als doel inzicht te krijgen in de motieven en de barrières bepalend voor gedetineerden om al dan niet te participeren aan het aanbod van de Vlaamse Gemeenschap. Dit vooronderzoek vormde, in combinatie met een uitvoerige literatuurstudie (van o.a. eerder onderzoek), de basis voor de ontwik-

keling van een vragenlijst met een brede waaier aan thema's zoals motieven tot participatie, barrières tot participatie, brug tussen binnen en buiten in het kader van re-integratie, gemoedstoestand, etc. De vragenlijst bestond uit 64 vragen (>30 bladzijden) en was opgebouwd uit verschillende onderdelen: (1) socio-demografische en socio-economische karakteristieken, (2) sport, (3) onderwijs, (4) arbeid, (5) welzijn, (6) bibliotheek, (7) cultuur, (8) geestelijke gezondheid, (9) varia.

De vragenlijst werd gecontroleerd op duidelijk taalgebruik door de organisatie Wablieft. Om tot een kwalitatief hoogstaande, doch toegankelijke vragenlijst te komen, werd de vragenlijst eerst getest. Gedetineerden en geïnterneerden werden in april 2012 samengebracht in een klaslokaal in 4 groepen van 5 tot 12 personen. Tijdens deze testfase werd de vragenlijst aangeboden in 3 talen: Nederlands, Engels en Frans. In totaal namen 34 respondenten deel. Tijdens of na het invullen van de vragenlijst konden de respondenten vragen of opmerkingen doorgeven aan de onderzoekers. Op basis van deze feedback, die uitvoerig teruggekoppeld is naar de stuurgroep, werd de vragenlijst herwerkt tot een definitieve vorm. Om tegemoet te komen aan mogelijke taalbarrières werd de definitieve vragenlijst vertaald door de Stedelijke Tolk – en vertaaldienst van de stad Antwerpen en ter beschikking gesteld in 13 talen: Albanees, Arabisch, Duits, Engels, Farsi, Frans, Italiaans, Nederlands, Pools, Roemeens, Russisch, Spaans en Turks.

1.3 Onderzoekspopulatie en steekproef

De onderzoekspopulatie bestond uit alle gedetineerden van de gevangenis van Antwerpen. Op het moment van bevraging waren dat 604 gedetineerden op de mannenafdeling, 73 op de vrouwenafdeling en 52 mannelijke geïnterneerden. 38 gevangenen bevonden zich niet in de mogelijkheid om deel te nemen aan het onderzoek. Redenen hiervoor waren een bijzonder veiligheidsregime, verblijf in een isoleercel, een verzwakte mentale toestand of depressie, het statuut van halve vrijheid of een verblijf in een ziekenhuis. In totaal namen 507 respondenten deel aan het onderzoek, waaronder 432 mannelijke gedetineerden, 21 mannelijke geïnterneerden op Vleugel F en 54 vrouwelijke gedetineerden en geïnterneerden. De totale responsgraad was 73,4% (berekend op het aantal gedetineerden die in staat waren om deel te nemen aan het onderzoek). Indien gevangenen zich wel in de mogelijkheid bevonden om deel te nemen aan het onderzoek maar weigerden, werd gepeild naar de reden hiervoor. Redenen die bijvoorbeeld aangehaald werden, zijn ziekte, geen zin of interesse hebben, willen slapen, er niet in geloven omdat er niets met de resultaten gedaan wordt, gewoon straf uitzitten, of geen enkel van de 13 beschikbare talen kunnen lezen of spreken.

1.4 Analysemethoden

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden, maakten we gebruik van vier verschillende procedures: frequenties, chi-kwadraattoetsen, t-testen en One-Way Anova. De laatste drie testen gebruiken we om te kijken of er een verband bestaat tussen één onafhankelijke variabele en de afhankelijke variabele.

Met de chi-kwadraattoets gingen we na of er een significant verband bestaat tussen twee of meer nominale of ordinale variabelen. Deze test was een vergelijking tussen de waargenomen waarden en de waarden die men zou bekomen op basis van toeval. Door middel van de t-test werd nagegaan of de gemiddelde scores van twee groepen van elkaar verschillen. De afhankelijke variabele moest gemeten zijn op interval – of rationiveau, de splitsingsvariabele op nominaal niveau. Met de One-Way Anova konden we bepalen of de gemiddelden van drie of meer groepen van elkaar verschillen. Hierbij was de afhankelijke variabele op interval – of rationiveau gemeten en de splitsingsvariabele op nominaal niveau. Om te beslissen welke klassen significant van elkaar verschillen, voerden we een post hoc analyse (Scheffé) uit.

Om het geheel vlot leesbaar te maken, zullen we de gehanteerde statistische test niet vermelden. We willen nog wel meegeven dat er gesproken kon worden van een significant verband als de p-waarde kleiner is dan 0,05. Wanneer de p-waarde tussen 0,05 en 0,10 ligt, spraken we van een tendens tot

significant verband. Wanneer de p-waarde groter is dan 0,10 berustte het verschil op toeval en zijn de waargenomen verschillen geen 'echte' verschillen. De gegevens worden gevisualiseerd in frequentietabellen en kruistabellen. Wanneer we in de loop van dit rapport spreken over 'verschillen' of 'verbanden', wil dit zeggen dat het steeds om significante verschillen of verbanden gaat. Wanneer de verschillen of verbanden niet significant zijn en dus berusten op toeval, zullen we ook steeds vermelden dat er geen verschillen gevonden zijn.

2. Proces

Zoals eerder vermeld, kampt de gevangenis van Antwerpen met zware overbevolking. Het was van bij aanvang duidelijk dat een grootschalig onderzoek geen evidente taak zou zijn. De belangrijkste uitdaging was om een zo hoog mogelijke responsgraad te bereiken en het onderzoek zo te organiseren dat we het bewakingspersoneel zo weinig mogelijk zouden belasten. Een draaiboek werd opgesteld, afspraken werden gemaakt, zodat alle betrokken partijen goed op de hoogte waren. Dit voorbereidende proces is cruciaal gebleken, zowel qua bereik van gedetineerden als qua samenwerking en organisatie van de bevraging. In wat volgt staat de procesmatige aanpak te lezen zoals deze werd uitgewerkt voor de mannenafdeling (de grootste afdeling van de gevangenis).

2.1. Stap 1 - Uitwerken scenario

Een scenario voor de afname van de vragenlijst werd, mede op vraag van het inrichtingshoofd, tot in detail uitgewerkt samen met een aantal sleutelfiguren van het penitentiair personeel. Voor dit scenario werden volgende doelstellingen als leidraad gehanteerd:

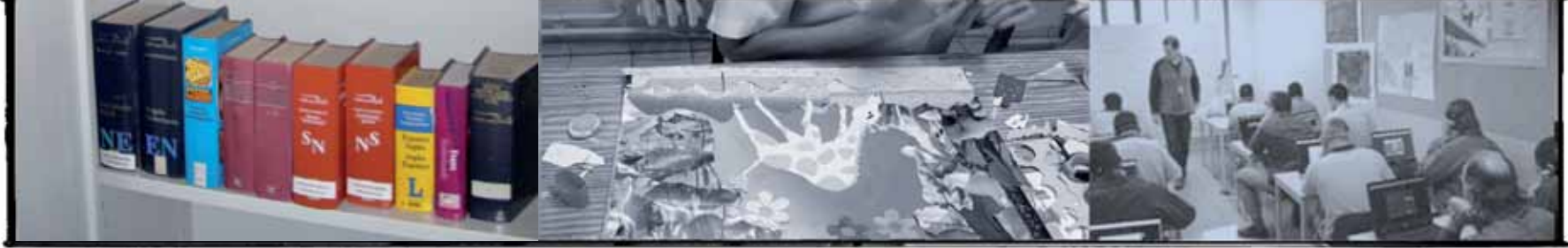
- Maximale kwantiteit: we willen zoveel mogelijk gedetineerden bereiken.
- Maximale kwaliteit: we willen gedetineerden zoveel mogelijk ondersteunen tijdens het invullen van de vragenlijst met een voorkeur om dit in een leslokaal te laten doorgaan. Zo kon begeleiding en ondersteuning voorzien worden waar nodig.
- Maximale beperking van werkoverlast voor het penitentiair personeel: naast de reeds aangehaalde samenwerking met enkele sleutelfiguren van het bewakingspersoneel, bleek het tijdstip van de bevraging ook essentieel om deze doelstelling te bereiken. Op de mannenafdeling vond de afname plaats tijdens een weekend. Het voordeel van dit tijdstip is immers meervoudig: het aantal bewegingen is beperkter omdat er dan bijna geen activiteiten plaatsvinden, gedetineerden niet naar de rechtbank moeten en er op zondag geen bezoek mogelijk is.
- Organisatorische ondersteuning: de Vlaamse partners voorzien voldoende medewerkers om de afname te ondersteunen.

2.2. Stap 2 - Communicatie

Het bewakingspersoneel werd op voorhand ingelicht over het onderzoek.

- Op overlegorganen (PA-vergadering, ploegchefvergadering).
- Elk personeelslid dat tijdens de afname van de vragenlijsten op dienst zou zijn, werd op voorhand mondeling aangesproken.
- Dienstnota van het inrichtingshoofd werd per mail verspreid.
- Andere diensten (PSD, griffie, ...) werden mondeling geïnformeerd.

Om de responsgraad bij de gedetineerden te verhogen, werden gedetineerden ook op voorhand ingelicht over het onderzoek.

- De gedetineerden werden geïnformeerd over het onderzoek door middel van een folder op cel. Op deze folder staat heel kort in 13 talen (telkens met de bijhorende vlag) het opzet van de bevraging uitgelegd:

Figuur 3. Bekendmakingsfolder behoefteonderzoek gedetineerden

Op zaterdag 6 en zondag 7 oktober geef je je mening over de lessen, sport, hulpverlening, ... In een leslokaal krijg je een woordje uitleg. Dan kan je een vragenlijst invullen in het Nederlands. Alvast bedankt. Team Vlaamse gemeenschap in de gevangenis.

On Saturday the 6th of October and Sunday the 7th of October you'll get the chance to give your opinion on the lessons, sports, assistance... First you will get some extra information in one of the classrooms, and you can then complete a questionnaire in English. We thank you in advance. The Flemish community's prison team.

Le samedi 6 et dimanche 7 octobre, vous donnerez votre avis sur les cours, le sport, l'assistance, Vous recevrez un mot d'explication dans une salle de classe. Ensuite, vous pourrez remplir un questionnaire en Français. Nous vous remercions d'avance. L'équipe de la Communauté flamande à la prison.

ستعطي رأيك بالتدريس، والرياضة، وتقديم المساعدة يومي السبت والأحد 6 و 7 تشرين الأول... في أحد الصفوف الدراسية ستحصلين أو ستحصل على بعض الإيضاحات، ومن ثم يمكنك أن تومنين أو تقوم بتعبئة استبيان باللغة العربية. شكرا لك. فريق المجتمع الفلاماني في السجن. Vlaamse gemeenschap in de gevangenis.

Geben Sie am Samstag, 6. und Sonntag, 7. Oktober Ihre Meinung zu dem Unterricht, dem Sport, der Hilfeleistung,... In einem Klassenzimmer bekommen Sie mehr Informationen. Dann können Sie einen Fragebogen auf Deutsch ausfüllen. Vielen Dank im Voraus. Team flämische Gemeinschaft im Gefängnis.

El sábado 6 y el domingo 7 de octubre manifestarás tu opinión en cuanto a las clases, el deporte, la ayuda,... Te darán más explicaciones en una sala de clase. Más adelante podrás rellenar un cuestionario en español. Gracias de antemano. Equipo Cominidad flamenca en la cárcel.

Të shtunën 6 dhe të dielën 7 tetor do të jepni mendimin tuaj në lidhje me mësimet, sport, ndihmë, ... Do të merrni më shumë informacion në një klasë. Pastaj mundeni të plotësoni një pyetësor në gjuhën shqipe. Ju faleminderit. Ekipi Komuniteti Flemisht në burg.

Cumartesi 6 ve Pazar 7 ekim'de dersler, spor ve yardım, ... hakkında görüşünüzü bildiriyorsunuz. Bir sınıfta açıklama yapılacaktır. Daha sonra Türkçe bir soru listesi doldurabilirsiniz. Şimdiden teşekkür ederiz. Hapishanedeki Flaman toplumu timi.

W sobotę 6 i w niedzielę 7 października będziesz mógł się podzielić swoją opinią na temat lekcji, sportu, udzielanej pomocy, ... W lokalu lekcyjnym otrzymujesz więcej informacji. Wtedy będzie można wypełnić kwestionariusz w języku polskim. Z góry dziękujemy. Zespół Wspólnoty Flamandzkiej we Więzieniu.

В субботу 6 октября и в воскресенье 7 октября вы сможете поделиться своим мнением об проводимых уроках, спортивных занятиях, о качестве предоставляемой помощи и т. д. В классной аудитории вам дадут соответствующие объяснения, после чего вы сможете заполнить анкету на русском языке. Заранее благодарим вас за ваше участие в анкетировании. Коллектив Службы Фландрии по оказанию помощи заключенным

Sămbătă 6 octombrie și duminică 7 octombrie îți vei exprima părerea cu privire la cursuri, sport, asistența socială.... Intr-un sală de clasă vei primi câteva explicații iar apoi vei putea completa un chestionar în limba română. Mulțumesc anticipat. Echipa Comunității Flamande din cadrul penitenciarului.

Sabato 6 e Domenica 7 Ottobre puoi esprimere la tua opinione sulle lezioni, le attività sportive, l'assistenza, ... In una classe verranno spiegate alcune cose. Poi si può compilare un questionario in italiano. Ti ringraziamo in anticipo. La squadra della comunità fiamminga in prigione.

روزهای شنبه ۶ و یکشنبه ۷ اکتبر شما در رابطه با کلاسها، ورزش، کمک رسانی، ... نظر می دهید. در یک کلاس درس به شما در این مورد توضیحاتی داده می شود. سپس شما می توانید یک پرسشنامه را به زبان فارسی پر کنید. با تشکر قبلی. تیم جمعیت فلامون در زندان.

- Daarnaast werden affiches opgehangen en de organisatieondersteuner maakte een filmpje dat via het videokanaal enkele weken op voorhand werd getoond.
- In de week voor de afname van de vragenlijst werden docenten gevraagd om tijdens de les gedetineerde cursisten en hun medegedetineerden op te roepen om deel te nemen.

2.3. Stap 3 - Belangrijke rol van de helpers

De stuurgroep lanceerde op voorhand een oproep bij de hulp- en dienstverleners van de Vlaamse Gemeenschap en studenten en medewerkers van de VUB om te komen helpen bij de afname van het onderzoek. De reactie hierop was zo groot dat niet iedereen die zich opgaf, aanwezig moest zijn. In totaal hebben een 30-tal verschillende medewerkers geholpen. Elke medewerker werd op voorhand gebriefd over het verloop van de bevraging en kreeg een handleiding mee. Er waren helpers op sectie, helpers in de leslokalen, oproepverantwoordelijken en vliegende helpers die ingezet werden waar nodig.

Vooraf bleek de helper op sectie bleek achteraf een grote rol te spelen in de hoge responsgraad. Deze staat mee aan de celdeur als de penitentiair bewakingsassistent die opent. Hij/zij stelt zichzelf voor, toont de folder om visueel te verduidelijken dat het over het onderzoek gaat en vraagt of de gedetineerden willen meewerken aan het onderzoek.

Het is belangrijk gebleken om op een respectvolle, motiverende manier te werken. Achteraf bleek dat kleine zaken het verschil konden maken:

- Gedetineerden aanspreken met hun (voor)naam.
- Een appel doen op hen: we vinden het belangrijk om jouw mening te horen.
- Gedetineerden informeren over de nood én het belang van het onderzoek, om verbeteringen mogelijk te maken.
- Bij gedetineerden die initieel weigerden, op een later tijdstip een tweede en soms zelfs een derde keer langs gaan.

Daarnaast waren er ook helpers in de klaslokalen. Hier bleek duidelijk het belang van goede observatie en een proactieve, laagdrempelige aanpak. Vele helpers namen zelf het initiatief om, bijvoorbeeld wanneer ze zagen dat iemand langer op zijn blad begon te staren, rustig naar die persoon toe te stappen en te vragen of hij ondersteuning nodig had. Gedetineerden zijn – en dit is waarschijnlijk geen typische eigenschap van gedetineerden – geen ‘hulpvragers’. We probeerden dan ook vaak de drempel te verlagen om ondersteuning te vragen/ aanvaarden.

RESULTATEN

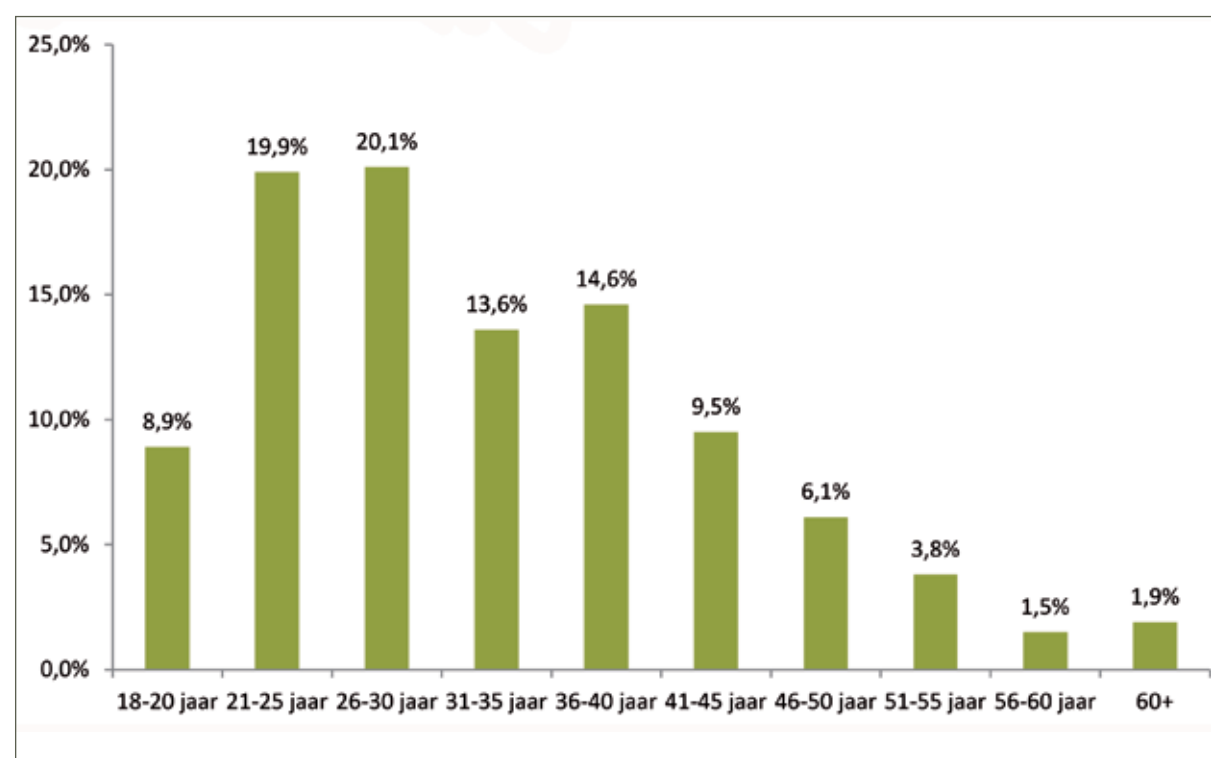
Hoofdstuk I: Populatie gevangenis Antwerpen

Hieronder wordt een beschrijving gegeven van de onderzoekspopulatie. Achtereenvolgens worden een aantal algemene karakteristieken, familiale zaken, gevangenisgerelateerde zaken, zaken verbonden aan het leven voor de opsluiting en de taal waarin de vragenlijst ingevuld is, besproken. De resultaten hebben betrekking op 486 gedetineerden (432 mannelijke gedetineerden en 54 vrouwelijke gedetineerden en geïnterneerden). Omwille van de specifieke verblijfssituatie van en het specifiek aanbod van de zorg-equipe voor de mannelijke geïnterneerden van vleugel F, zijn deze niet opgenomen in de algemene cijfers. Later in dit rapport is een apart hoofdstuk opgenomen rond deze groep (zie hoofdstuk 9). Omwille van het beperkt aantal plaatsen op de geïnterneerdenafdeling verbleven echter ook een aantal mannelijke geïnterneerden op de reguliere mannenafdeling. 4,5% van de respondenten op de mannenafdeling gaf aan geïnterneerd te zijn (N=18). Deze laatste groep van geïnterneerden is mee opgenomen in de resultaten hieronder. Eveneens vrouwelijke geïnterneerden zijn mee opgenomen in de resultaten omdat zij op één afdeling verblijven met gedetineerde vrouwen (N=7) (1,6%).

I. Individuele karakteristieken

88,9% van de respondenten waren mannen tegenover 11,1% vrouwen. Dit is een weerspiegeling van de verdeling in de aanwezige populatie in de gevangenis van Antwerpen.

Figuur 4. Leeftijd

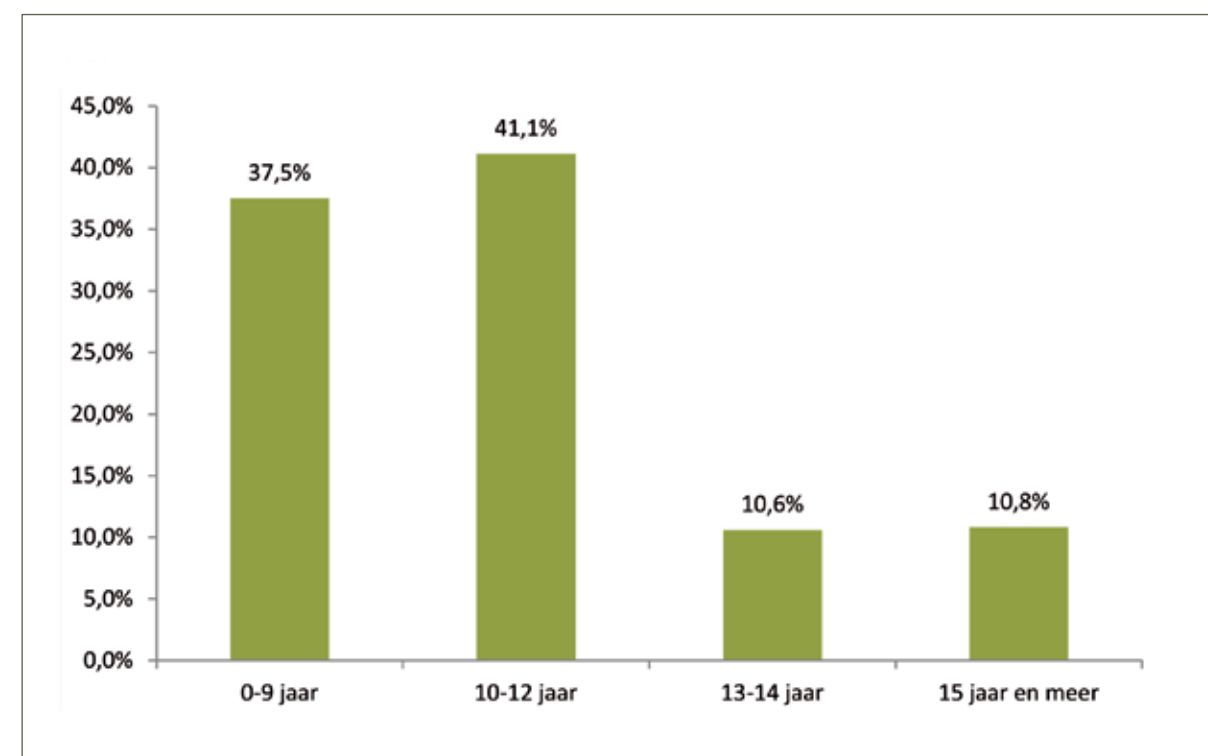

Als we kijken naar de leeftijdsverdeling blijkt dat de gevangenispopulatie (zeer) jong was: bijna de helft van de gedetineerden was jonger dan 30 jaar. Er was één respondent die 17 jaar was. Hoewel er normaal gezien enkel meerderjarigen in de gevangenis van Antwerpen zitten, betreft het hier dus een uitzondering. Mogelijks gaat het hier over een uithandengeving door de jeugdrechter. In dit rapport hanteren we de leeftijdscategorie 18-25 jaar i.p.v. 17-25 jaar omdat het slechts om één 17-jarige gaat. De oudste respondent was 67 jaar.

Het grootste deel van de respondenten behoorde tot de leeftijdscategorie 21-25 jaar (19,9%) of 26-30 jaar (20,1%). Vanaf de leeftijd van 40 jaar nam het percentage gedetineerden geleidelijk af. Tot de oudste leeftijdscategorie (60+) behoorde nog slechts 1,9%.

Om te peilen naar het opleidingsniveau, kozen we ervoor om het aantal gevolgde jaren van onderwijs te bevragen in plaats van de behaalde onderwijsgraad. Deze keuze werd gemaakt omdat de respondenten uit diverse landen afkomstig zijn met verschillende onderwijsstelsels die niet zomaar te vergelijken zijn. Om na te gaan hoe lang gedetineerden naar school gingen, vroegen we aan de respondenten: "Hoeveel jaren ben je naar school geweest? Reken het aantal jaren zonder kleuterschool". Iedere respondent diende het aantal jaren dat hij/zij naar school ging in te vullen. Deze variabele hebben we ingedeeld in vier klassen: 0-9 jaar, 10-12 jaar, 13-14 jaar, en 15 jaar of meer.

Figuur 5. Schoolloopbaan: aantal jaren onderwijs gevolgd (te rekenen zonder kleuteronderwijs)

37,5% van de gedetineerden ging 0-9 jaar naar school. Om een diploma van de middelbare school te krijgen, moet je minstens 12 jaar naar school geweest zijn. De respondenten die tot deze categorie behoren, hebben dus met absolute zekerheid geen middelbaar diploma. Het grootste deel van de respondenten (41,1%) ging tussen 9 en 12 jaar naar school. Ook in deze groep zullen vermoedelijk gedetineerden zitten zonder middelbaar diploma. Ongeveer 20% ging 13 jaar of meer naar school en heeft mogelijks wel (minstens) een diploma van het middelbaar onderwijs. Dit is echter geen zekerheid. Men kan immers verschillende jaren gedubbeld hebben, waardoor aantal jaren schoolloopbaan geen garantie is voor een diploma.

We kunnen dus stellen dat de overgrote meerderheid van de respondenten laaggeschoold zijn. Onderzoek heeft aangetoond dat gedetineerden vaker tot de groep van laaggeschoolden behoren in vergelijking met de algemene populatie (de Maeyer, 2005; Van Haegendoren et al., 2001). Hoewel er geen eenduidige cijfers zijn om de resultaten te kunnen vergelijken durven we te stellen dat dit bevestigd wordt in ons onderzoek. Uit het recente OECD-rapport (2012) 'Education at a glance' blijkt dat 38% van de groep 25-64 jarigen in België verder gestudeerd heeft na hun secundair diploma. In de gevangenis in Antwerpen bleek slechts 20% 13 jaar of meer naar school te gaan en heeft dus mogelijks meer dan het middelbare diploma. In de realiteit zal dit cijfer hoogstwaarschijnlijk nog lager liggen.

Een andere manier om de vergelijking te maken is te kijken naar het aandeel laaggeschoolden. In de Vlaamse en Brusselse gevangenis is gemiddeld genomen 53% laaggeschoold (Van Haegendoren et al., 2001). Wij vonden in de gevangenis van Antwerpen een aandeel tussen 37,5% en 78,6%, afhankelijk van de afbakening voor laaggeschooldheid. Uit de International Adult Literacy Survey (IALS) blijkt dat 15% van de Vlaamse volwassenen over onvoldoende vaardigheden beschikt om zich te kunnen handhaven in de moderne maatschappij (OECD, 2000). Dit gebrek vertaalt zich onder andere in functioneel analfabetisme, wat inhoudt dat mensen moeilijkheden hebben met lezen en schrijven. Deze problematiek treft eveneens personen met een buitenlandse afkomst. Zowel analfabeten als mensen die wel geletterd zijn in hun eigen taal maar niet in een landstaal van België hebben het moeilijker om te functioneren in de maatschappij (Eeman, Vermeersch, Groenez, Vause, & Raemdonck, 2013). Het hebben van onvoldoende vaardigheden om zich te kunnen handhaven in de samenleving vertaalt zich ook in het gebrek aan andere basiscompetenties zoals het kunnen verwerken van informatie, in staat zijn om dagelijkse problemen op te lossen, documenten of formulieren in te vullen en omgaan met reclame (Eeman et al., 2013; Vlaamse Overheid, z.d.).

Als laatste individueel kenmerk willen we de gemoedstoestand belichten van gedetineerden in Antwerpen. Tabel 2 geeft een overzicht van de gemoedstoestand. 12 uitspraken (met een *) zijn afgeleid uit de General Health Questionnaire (GHQ-12). De overige 5 uitspraken zijn toegevoegd op basis van kwalitatief vooronderzoek.

Tabel 2. Gemoedstoestand

Zo voel ik me vaak of altijd	Percentage
Ik geniet niet van de activiteiten*	76,2%
Ik ben ongelukkig*	71,2%
Ik voel mij onnuttig*	70,2%
Ik kan mij niet goed concentreren*	55,0%
Ik kan geen belangrijke beslissingen nemen*	55,0%
Ik slaap slecht en ik lig vaak wakker. Ik maak me zorgen *	44,7%
Ik kan de problemen niet onder ogen zien*	42,1%
Ik voel me schuldig	39,5%
Ik schaam me	35,5%
Ik voel dat ik altijd gespannen ben*	33,9%
Ik voel me ongelukkig en depressief*	31,3%
Ik voel dat ik mijn zelfvertrouwen verlies*	21,8%
Ik voel dat ik de problemen niet aankan*	19,3%
Ik voel mij niets meer waard*	15,7%
Ik ben verslaafd aan alcohol, drugs, medicatie,...	13,5%
Ik heb een grote drang naar alcohol, drugs, medicatie,...	11,2%
Ik heb afkickverschijnselen	6,5%

Het overgrote deel van de respondenten rapporteert ernstig psychische klachten. Meer dan 7 op 10 gedetineerden geven aan niet van activiteiten te genieten, zich ongelukkig en onnuttig te voelen. Ongeveer de helft geeft aan zich moeilijk te kunnen concentreren, geen belangrijke beslissingen te kunnen nemen en slecht te slapen.

De uitspraken uit tabel 2 werden door middel van factoranalyse omgevormd tot schalen. Deze schalen geven aan in welke mate bepaalde psychologische problemen aanwezig zijn. In totaal onderscheiden we vier schalen: (1) angstige en depressieve gevoelens, (2) sociaal disfunctioneren, (3) schaamte – en schuldgevoelens en (4) verslaving. De eerste twee schalen zijn geconstrueerd op basis van de richtlijnen van de GHQ-12, de overige twee op basis factoranalyses. Voor de vier schalen werden goede cronbach's alpha bekomen tussen 0,670 en 0,855, wat duidt op een goede interne consistentie.

Tabel 3. Schalen gemoedstoestand

Gevoelens	Gemiddelde score (0-100)
Sociaal disfunctioneren (positieve items)	59,8
Schaamte- en schuldgevoelens	39,46
Angstige- en depressieve gevoelens (negatieve items)	31,83
Verslaving	11,3

In tabel 3 worden de gemiddelde scores m.b.t. de gemoedstoestand weergegeven. Hoe hoger de score, hoe hoger de ernst van het psychologisch probleem (minimumwaarde = 0; maximumwaarde = 100). Gedetineerden scoren voornamelijk hoog op de sociaal-disfunctieschaal. Ze behalen een gemiddelde score van 59,80. Dit wil zeggen dat een groot deel van de gedetineerden het gevoel heeft sociaal moeilijk te functioneren binnen de gevangensmuren. Met betrekking tot gevoelens van schaamte en schuld halen de respondenten een gemiddelde score van 39,46. Eveneens angstige en depressieve gevoelens zijn in relatief grote mate aanwezig. De gemiddelde score is 31,83. Gedetineerden geven minder aan met een verslaving te kampen (gemiddelde score van 11,30).

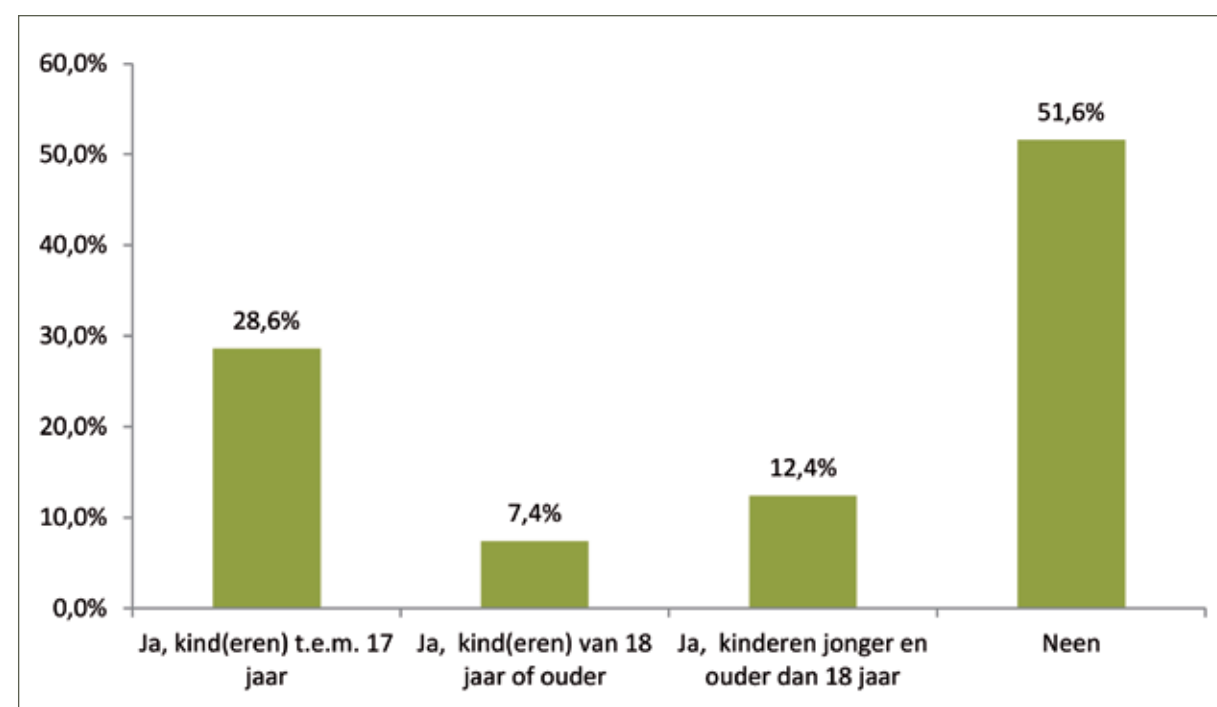
Wanneer we de psychologische aandoeningen onder gedetineerden willen vergelijken met de aanwezigheid van psychologische aandoeningen onder de algemene Belgische bevolking, kunnen we beroep doen op de cijfers van de gezondheidsenquête. Uit de gezondheidsenquête blijkt dat ongeveer 75% van de Belgische bevolking ouder dan 15 jaar in een goede mentale gezondheid verkeert. De overige 25% voelt zich niet goed in zijn vel, of heeft ernstige psychische problemen (Gisele, 2008). We durven dus concluderen dat gedetineerden zich over het algemeen minder goed voelen dan de algemene Belgische bevolking.

2. Familiale zaken

In de vragenlijst zijn een aantal vragen opgenomen die peilen naar de familiale toestand, namelijk het al dan niet hebben van een partner en kinderen.

Op het moment van de bevraging had ongeveer 63% een partner en 37% niet.

Figuur 6. Kinderen

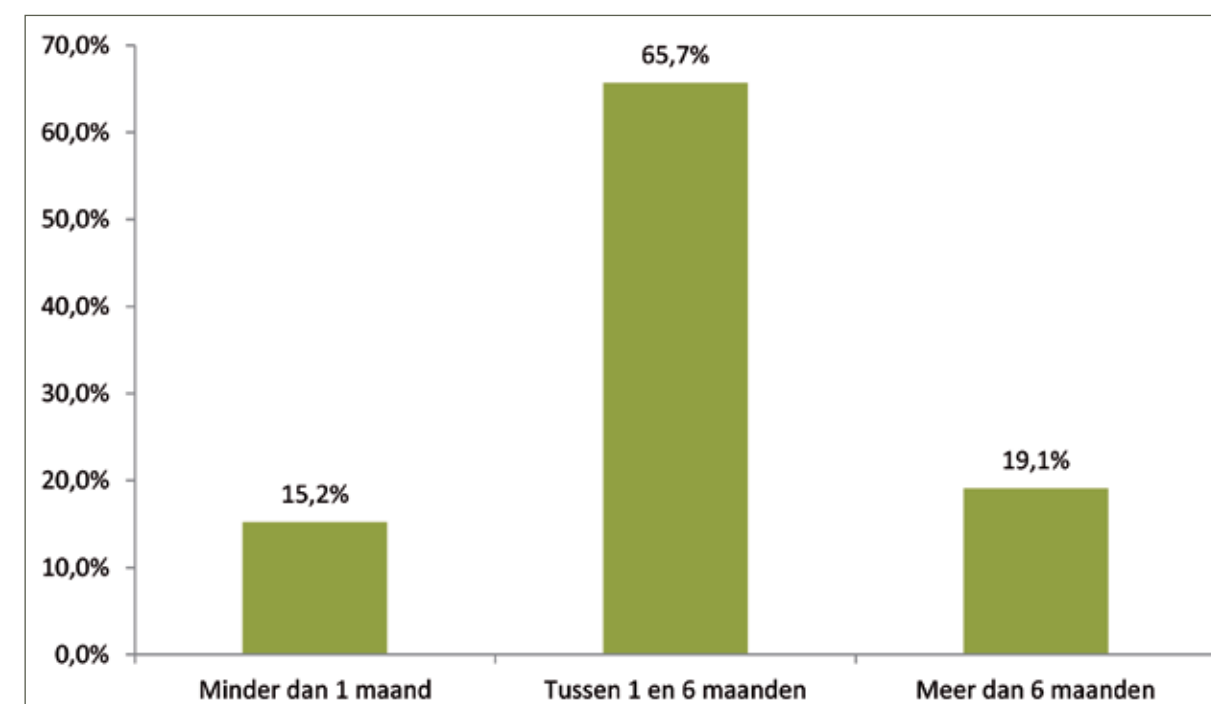

Iets minder dan de helft van de respondenten had kinderen. Bij het overgrote deel hiervan waren de kinderen jonger dan 18 jaar (28,6%). 51,6% had geen kinderen.

3. Gevangenisgerelateerde kenmerken

Een eerste kenmerk dat we bespreken is de verblijfsduur in de gevangenis. Ongeveer 15% verbleef op het moment van de bevraging minder dan 1 maand in de Antwerpse gevangenis. Het overgrote deel van de respondenten verbleef reeds tussen 1 en 6 maanden in de gevangenis en een kleine 20% verbleef er al langer dan 6 maanden.

Figuur 7. Verblijfsduur in de gevangenis

Wanneer we vroegen of de respondenten al eerder in een gevangenis hadden gezeten (in Antwerpen, in een andere gevangenis in België of in het buitenland), bleek dat dit het geval was bij 46,1%. Voor de overige respondenten was het een eerste gevangeniservaring. Bijna de helft van de respondenten waren dus mensen die al minstens één keer in de gevangenis hebben gezeten. Deze cijfers liggen in lijn met de resultaten van het onderzoek 'wederopsluiting na vrijlating' uitgevoerd door Maes & Robert (2012). Zij hebben vastgesteld dat 41,1% van de gedetineerden die vrijgelaten zijn tussen 2003 en 2005 opnieuw in de gevangenis zijn opgesloten vóór midden 2011. Een belangrijke nuance die hierbij gemaakt moet worden is dat er niet gesproken kan worden over recidivecijfers. Het gaat hier niet zozeer over nieuwe feiten die gepleegd zijn, wel over een wederopsluiting. In de gevangenis van Antwerpen gaat het voor een groot deel ook over beklaagden, gedetineerden die dus nog niet schuldig zijn bevonden.

Wanneer we de respondenten vroegen naar hun statuut, bleek dat het grootste deel (45%) beklaagd was, ongeveer één vierde veroordeeld en 6,2% geïnterneerd. Opvallend hierbij is dat ongeveer één vierde niet op de hoogte was van zijn/haar statuut. Gedetineerden die niet op de hoogte zijn van hun statuut blijken voornamelijk gedetineerden te zijn die voor een eerste keer in de gevangenis zitten en er minder dan een maand verblijven. Een mogelijke verklaring voor het groot aantal gedetineerden dat niet op de hoogte is van zijn statuut, is dat ze (nog) niet vertrouwd zijn met de begrippen beklaagd, veroordeeld en geïnterneerd. Een andere mogelijke verklaring is de complexiteit rond de dubbelstatu-

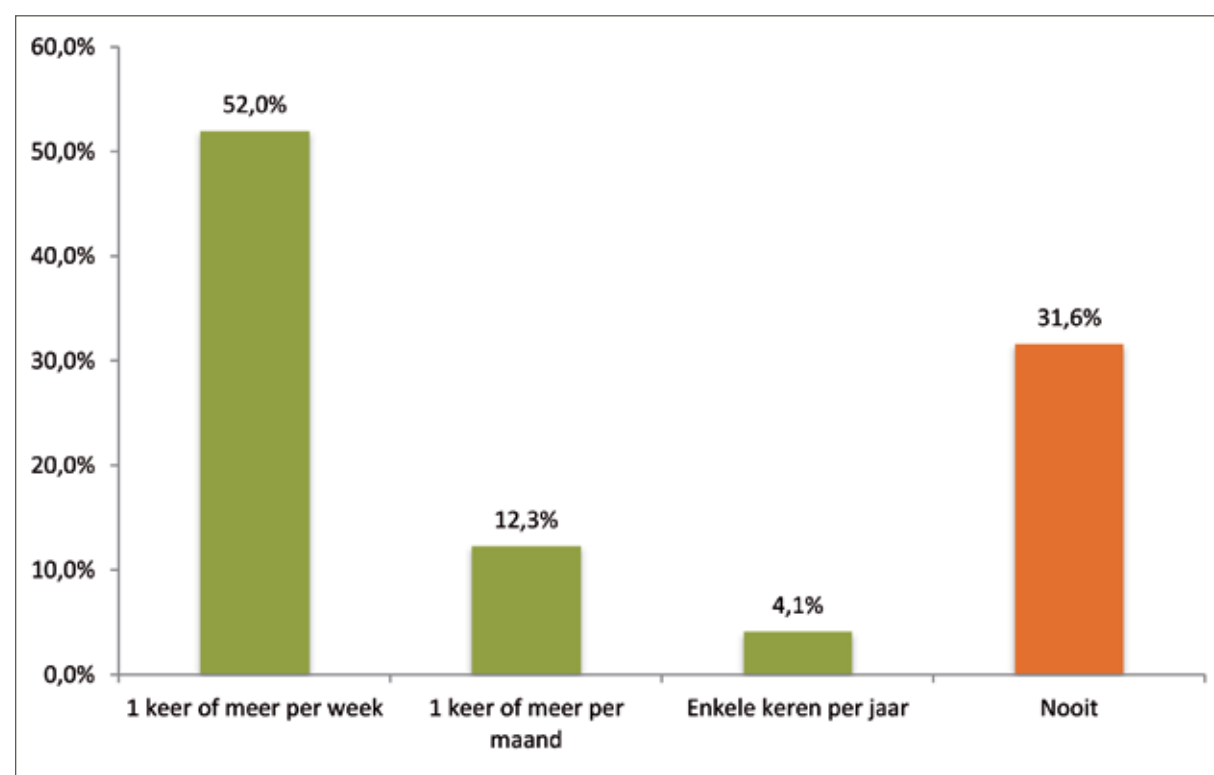

ten. Sommige gedetineerden hebben meerdere feiten gepleegd en zijn bijvoorbeeld voor het ene feit al veroordeeld en voor het andere nog niet.

Deze resultaten wijken af van de officiële cijfers van het Directoraat-Generaal Penitentiaire Inrichtingen. Officieel was in 2012 gemiddeld 70,9% van de populatie uit de Antwerpse gevangenis beklaagd, 16,1% veroordeeld en 12,6% geïnterneerd (FOD Justitie, 2013). De geïnterneerden die op de speciaal daarvoor voorziene afdeling (vleugel F) geplaatst zijn, zijn niet opgenomen in onze cijfers. Hierdoor is mogelijk het verschil in het percentage geïnterneerden te verklaren. Een verklaring voor het verschil in percentage beklaagden is mogelijk te vinden in het hoge percentage gedetineerden dat niet op de hoogte is van hun statuut. Dit zijn vaak gedetineerden met een eerste gevangeniservaring die nog maar recent in de gevangenis verblijven. Waarschijnlijk is het grootste deel onder hen beklaagd.

Omdat een kwart van de gedetineerdenpopulatie zijn statuut niet kende, nemen we dit profielkenmerk niet verder op in de analyses om geen vertekende uitspraken te doen. Niettegenstaande zou het een belangrijke determinant van participatie kunnen zijn, zeker in een arresthuis als Antwerpen.

Figuur 8. Frequentie van het bezoek

Gedetineerden in de gevangenis van Antwerpen hebben recht op 3 keer bezoek per week. Dit bezoek duurt 45 minuten. Iets meer dan de helft van de gedetineerden krijgt 1 of meer keer per week bezoek. Daarnaast krijgt 12,3% 1 keer per maand of meer bezoek. Opvallend is dat ongeveer één derde van de gedetineerden nooit bezoek krijgt.

“Die vraag van ‘krijg je bezoek’ is soms zo pijnlijk. Ik ga nu zelf zien, krijgt die persoon bezoek? Want ik ga niet vragen ‘krijgt ge bezoek?’ als het niet is. Want het is iedere keer een confrontatie met dat alleen staan, met dat toch niets kunnen, niemand geeft om mij enzovoort.” (Aalmoezenier)

Als we kijken naar de relatie tussen verblijfsduur en frequentie van het bezoek, stellen we enkele opvallende verschillen vast. Het zijn voornamelijk gedetineerden die minder dan 1 maand in de gevangenis verblijven die op wekelijkse basis bezoek krijgen. Het aantal gedetineerden dat wekelijks bezoek krijgt, neemt af naarmate men langer in de gevangenis verblijft. Van de groep gedetineerden die langer dan 6 maanden in de gevangenis verblijft, heeft bijna 1 op 5 (18,3%) nog nooit bezoek gekregen.

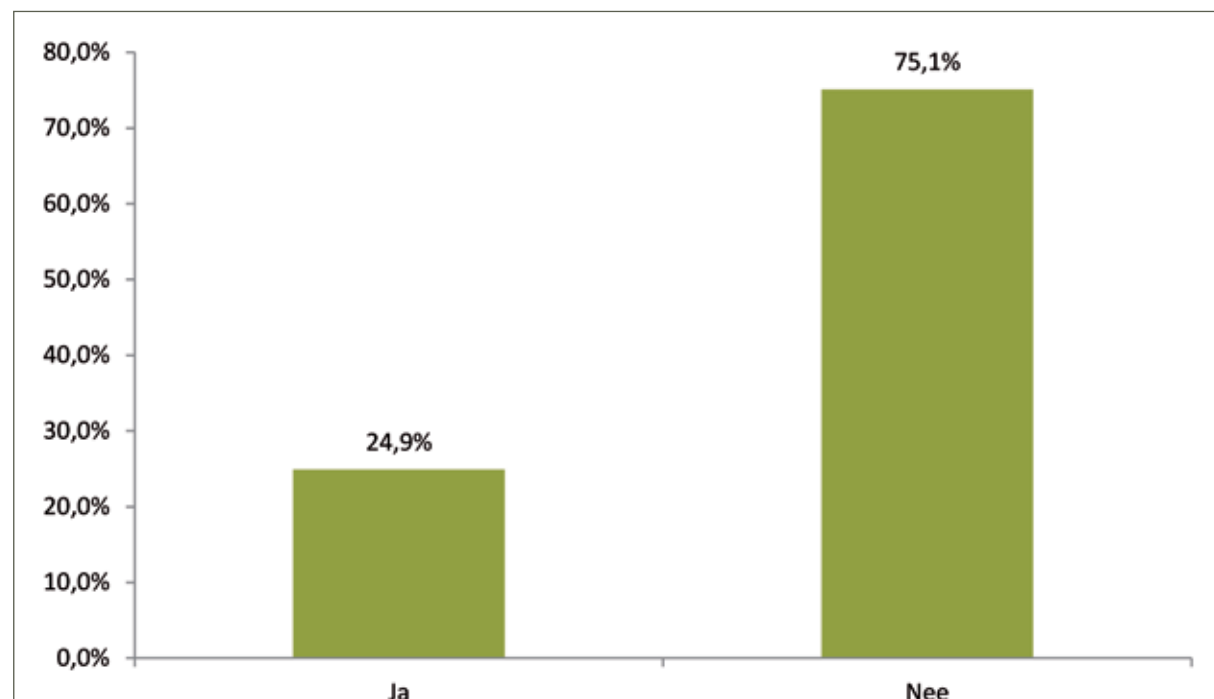
Tabel 4. Bezigheden op cel overdag

Bezigheid	Percentage
Tv kijken	82,4%
Lezen	54,4%
Nadenken	51,8%
Praten	44,9%
Slapen	43,2%
Plannen maken voor de toekomst	34,6%
Vervelen	30,4%
Brieven schrijven	26,4%
Sporten	22,9%
Spellen spelen	15,4%
Studeren	13,9%
Creatief bezig zijn (tekeningen maken, gedichten schrijven, ...)	10,6%
Andere (huishouden, muziek luisteren, ontspannen, reclassering uitwerken, bidden, treuren, ...)	6,8%
Op de playstation spelen	4,4%

Gedetineerden in de gevangenis van Antwerpen brengen een groot deel van hun dag door op cel. Gedetineerden die willen, mogen naar de wandeling. De ene dag mag het ene deel van de gevangenis 2 keer één uur gaan wandelen en het andere deel 1 keer anderhalf uur. De volgende dag is het andersom. Daarnaast zijn er een aantal andere zaken waarvoor gedetineerden uit cel komen, zoals bezoek van familie of vrienden, bezoek van de advocaat, het verschijnen voor de rechter, gesprek met PSD of directie,... Uitgezonderd deze momenten verblijven de meeste gedetineerden toch wel een aanzienlijk gedeelte van de dag op hun cel. We peilden naar wat hen het meeste bezighield tijdens deze momenten. TV kijken bleek de populairste bezigheid (82,4%). Verder gaf ongeveer de helft van de respondenten aan vaak te lezen of na te denken. Ongeveer 44% praatte regelmatig met celgenoten of sliep overdag. Andere zaken waarmee gedetineerden zich bezighielden, zijn plannen maken voor de toekomst (34,6%), zich vervelen (30,4%), brieven schrijven (26,4%), sporten (22,9%), spellen spelen (15,4%), studeren (13,9%) en creatief bezig zijn (10,6%). Een minderheid geeft aan regelmatig op de playstation te spelen (4,4%). Ongeveer 7% van de respondenten vulde de optie ‘andere’ in, zoals het huishouden, muziek luisteren en reclassering uitwerken.

Figuur 9. Werken in de gevangenis

Een andere mogelijkheid om de dag in te vullen, was door te werken. In de gevangenis van Antwerpen kunnen ongeveer 135 gedetineerden arbeid verrichten. Enerzijds zijn er de huishoudelijke taken die verricht worden in de keuken, de wasserij, de kleedkamer, de etensbedeling (fatiks), bibliotheek,... Het uurloon hiervoor is €0,90. Anderzijds zijn er ongeveer 35 plaatsen in het werkhuis waar stukwerk verricht wordt voor externe aannemers, zoals het kleven van etiketten, brieven in enveloppen steken, plooiën van reclamefolders,... Het loon stijgt naarmate men meer stuks produceert. Ongeveer 1 op 4 van de bevroegde gedetineerden gaf aan te werken.

4. Levenssituatie voor detentie

Tabel 5. Arbeidsstatuut voor detentie

Bezigheden	Percentage
Werk en een loon	30,7%
Werkloos	26,1%
Zwartwerk	15,7%
Les volgen (overdag/'s avonds)	5,4%
Huisman/vrouw	5,0%
Arbeidsongeschikt	4,6%
Andere (criminele activiteiten, interim jobs, vrijwilligerswerk, voorbereiding op zelfstandig worden, ...)	4,1%
Loopbaanonderbreking	3,9%
Ziekteverlof	2,2%
Pensioen	1,7%
Bevallingsverlof	0,7%

Om zicht te krijgen op het arbeidsstatuut van de respondenten voor detentie, stelden we volgende vraag: "Wat deed je voordat je in de gevangenis kwam?". Respondenten kregen een lijst met keuzemogelijkheden voorgelegd. Er was ook de mogelijkheid om de categorie 'andere' aan te duiden en in te vullen.

Iets minder dan één derde van de respondenten had werk en een daaraan verbonden loon. Daar tegenover staat dat ongeveer een kwart van de respondenten voor de bevraging werkloos was en ongeveer 15% aan zwartwerk deed. 5% of minder was huisman- of vrouw, uitkeringsgerechtigd (arbeidsongeschikt, loopbaanonderbreking, ziekteverlof, pensioen of bevallingsverlof) of vulde de optie andere in.

Tabel 6. Eigen inkomsten voor detentie

Inkomsten	Percentage
Loon	28,3%
Geen	27,3%
Zelfstandig beroep	17,3%
Werkloosheidsuitkering	11,8%
Andere (daklozengeld, FOD-uitkering, inkomsten uit criminele feiten, onderhoudsgeld, vrijwilligerswerk, voetbal, ...)	9,0%
Steun van het OCMW	7,5%
Uitkering van het ziekenfonds	5,4%
Pensioen	1,9%

Met de vraag "Welke eigen inkomsten had je voor je in de gevangenis kwam?" kregen we een beter zicht op de financiële toestand van de respondenten voor de opsluiting. Bij deze vraag konden meerdere antwoorden aangeduid worden. Het grootste deel van de respondenten gaf aan een vorm van inkomsten uit werk te hebben (28,3% uit loonarbeid – 17% uit zelfstandige arbeid). 27,3% gaf aan geen enkele vorm van inkomsten te hebben. Daarnaast had een aanzienlijk aandeel respondenten een uitkering: 11,8% kreeg een werkloosheidsuitkering, 7,5% werd gesteund door het OCMW, 5,4% had een uitkering van het ziekenfonds en 1,9% kreeg een pensioen. 9% van de respondenten vulde de optie andere in.

Tabel 7. Woonsituatie voor detentie

Woonsituatie	Percentage
Samen met partner, kinderen of vrienden	66,7%
Alleen	22,0%
Dakloos	5,7%
Andere (kraakpand, hotel)	3,8%
Instelling	2,1%

Om een zicht te krijgen op de leefsituatie van de respondenten, werd hen gevraagd “Met wie woonde je samen voor je in de gevangenis kwam?”. Ongeveer twee derde van de respondenten gaf aan samen te wonen met anderen zoals een partner, kinderen of vrienden. Daarnaast woonde 22% alleen. Een minderheid was dakloos (5,7%), woonde in een kraakpand of hotel (3,8%) of zat in een instelling (2,1%).

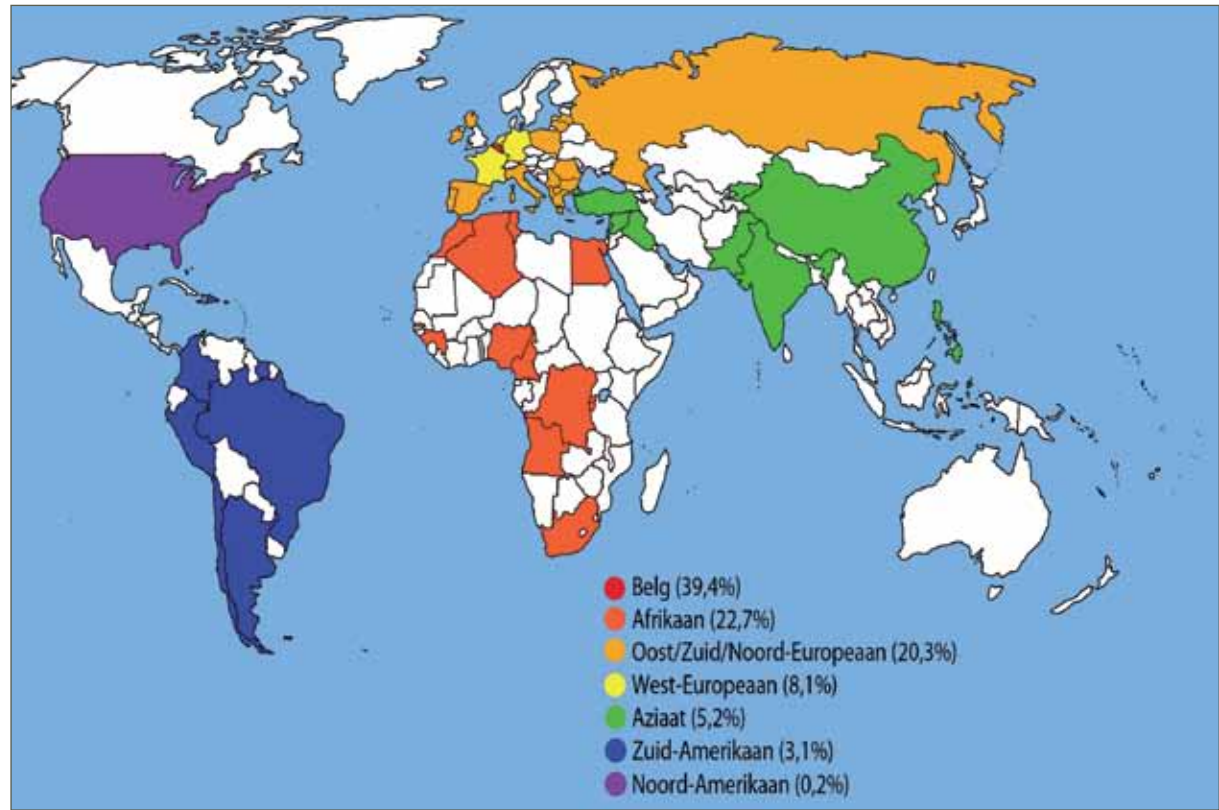
5. Taal en nationaliteit

Tabel 8. Vertegenwoordigde nationaliteiten

Nationaliteit in klassen	Percentage
Belg	39,4%
Afrikaan	22,7%
Oost/Zuid/Noord Europeaan	20,3%
West-Europeaan	8,1%
Aziaat	5,2%
Zuid-Amerikaan	3,1%
Geen nationaliteit	1,1%
Noord-Amerikaan	0,2%

Wanneer we een opdeling maken naar nationaliteit blijkt dat 39,4% van de gedetineerden over de Belgische nationaliteit beschikte, terwijl 60,6% geen Belg was. Om de niet-Belgen verder op te delen, hebben we ons gebaseerd op de indeling van United Nations Statistics Division (2013). In de categorie niet-Belgen spanden gedetineerden met een Afrikaanse en niet-West-Europese nationaliteit de kroon met respectievelijk 22,7% en 20,3%. Uit het Afrikaanse continent zijn voornamelijk gedetineerden uit de landen Marokko (9,7%) en Algerije (8,9%) vertegenwoordigd. Bij de niet-West-Europese landen wordt het grootste percentage ingenomen door gedetineerden uit Roemenië (6,7%). De vertegenwoordiging van de nationaliteiten in de Antwerpse gevangenis verschilt van de algemene Belgische detentiepopulatie. In 2012 had 55,6% van alle gedetineerden de Belgische nationaliteit (FOD Justitie, 2013). In de gevangenis van Antwerpen ligt dit ongeveer 15% lager.

Figuur 10. Vertegenwoordigde nationaliteiten (Indeling gebaseerd op United Nations Statistics Division, 2013)

Om te peilen naar de beheersing van de Nederlandse taal, stelden we de vraag “Spreek je Nederlands?”. Aan de hand van deze subjectieve vraag, konden de respondenten over zichzelf oordelen of ze heel goed, een beetje of helemaal geen Nederlands spraken. De helft gaf aan heel goed Nederlands te beheersen, 28% sprak een beetje Nederlands en ongeveer 22% was de Nederlandse taal helemaal niet machtig. We vonden tot op heden geen vergelijkingscijfers met de algemene gevangenispopulatie in België.

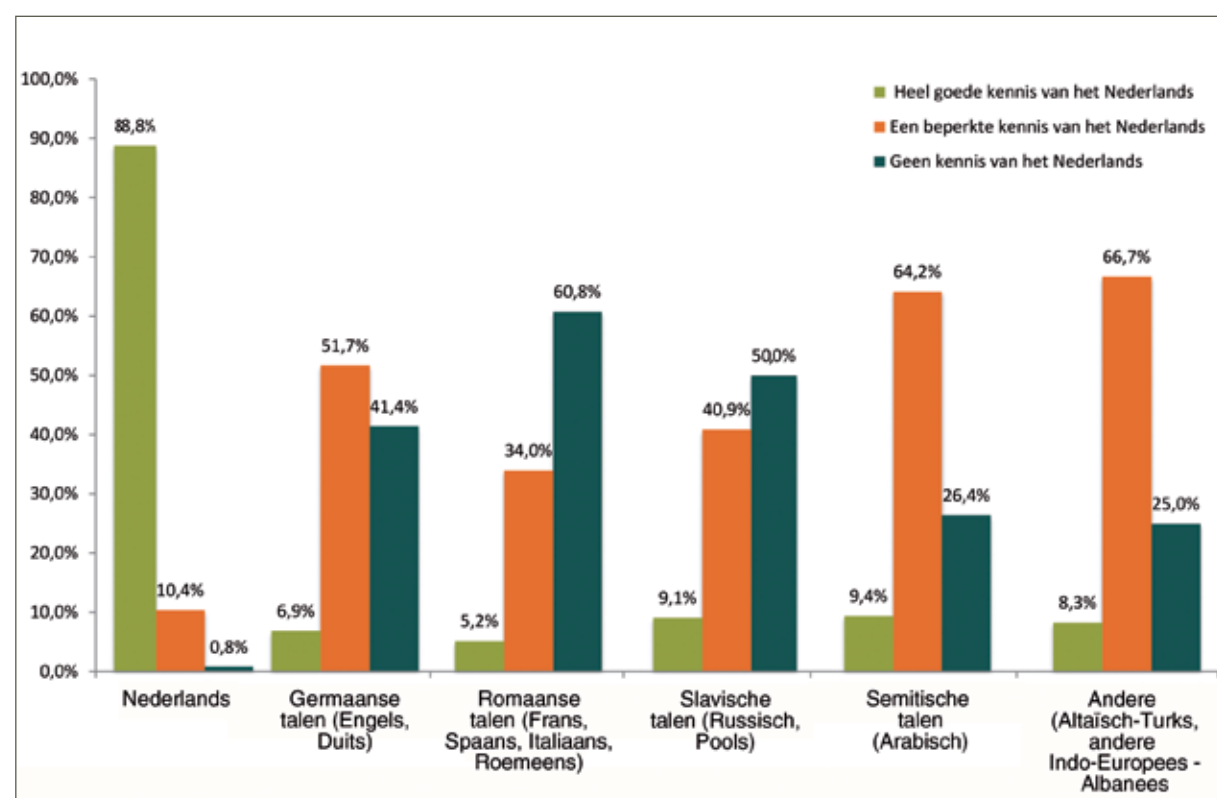
Tabel 9. Taal waarin de vragenlijst ingevuld is

Taal vragenlijst	Percentage
Nederlands	51,9%
Arabisch	12,3%
Frans	8,8%
Roemeens	5,8%
Engels	4,9%
Spaans	3,7%
Russisch	3,5%
Turks	2,7%
Albanees	2,5%
Italiaans	1,6%
Duits	1,2%
Pools	1,0%
Farsi	0,0%

Om in te spelen op mogelijke taalbarrières werd de vragenlijst beschikbaar gesteld in 13 talen. Respondenten mochten kiezen in welke taal ze de vragenlijst invulden. Iets meer dan de helft van de respondenten vulde een Nederlandstalige vragenlijst in. Andere veel gekozen talen waren Arabisch (12,3%), Frans (8,8%), Roemeens (5,8%) en Engels (4,9%).

Figuur 11. Beheersing van het Nederlands i.f.v. taal waarin vragenlijst ingevuld is

Wanneer we de beheersing van het Nederlands bekijken in functie van de taal waarin de vragenlijst ingevuld is, merken we een aantal belangrijke verschillen. Het waren voornamelijk respondenten die de vragenlijst in een Romaanse taal of een Slavische taal ingevuld hebben, die aangeven totaal geen Nederlands te beheersen. 60,8% van de respondenten die de vragenlijst in een Romaanse taal hebben ingevuld, spraken helemaal geen Nederlands. Van diegenen die de vragenlijst in een Slavische taal ingevuld hebben, beheerst de helft totaal geen Nederlands. Dit is eveneens het geval bij 41,1% van de respondenten die de vragenlijst invulden in een Germaanse taal. Twee op drie gedetineerden die een vragenlijst in het Arabisch, of Turks of Albanees invulden spreken een beetje Nederlands. Opvallend is dat ook 0,8% van de respondenten die de vragenlijst ingevuld heeft in het Nederlands totaal geen Nederlands beheerste en 10,4% een beetje. Deze cijfers kunnen verklaard worden doordat gedetineerden bij het invullen van de vragenlijst hulp konden invoeren van een hulp – en dienstverlener of onderzoeker. Deze hebben de vragenlijst ook een aantal keren in face-to-face interviewstijl afgenomen.

SAMENVATTING

De populatie uit de gevangenis van Antwerpen bestaat voornamelijk uit mannen jonger dan 30 jaar met een lage scholingsgraad. Gedetineerden zijn meer vatbaar voor psychologische problemen dan de algemene Belgische bevolking. Voornamelijk de mate van sociaal disfunctioneren is hierbij doorslaggevend. Eveneens kampt een groot aantal gedetineerden met schuld- en schaamtegevoelens en angstige en depressieve gevoelens.

Als we de familiale toestand van de gedetineerden in beschouwing nemen, blijkt dat het grootste deel een partner heeft en ongeveer de helft heeft kinderen. Een aanzienlijk deel gedetineerden verrichtte voor detentie arbeid of werkte in het zwart of was werkloos. Niettegenstaande had 1 op 4 géén inkomsten voor detentie, en leefde een gelijkaardig aandeel van een uitkering.

De meeste gedetineerden verbleven op het moment van de bevraging tussen 1 en 6 maanden in de gevangenis en bij iets minder dan de helft was er sprake van een wederopsluiting. Onder de gedetineerden was iets minder dan de helft beklaagd, één vierde veroordeeld, 6% geïnterneerd en één vierde was niet op de hoogte van zijn statuut. Uit vergelijking met de cijfers van het directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen (DG EPI – FOD Justitie, 2013) kunnen we afleiden dat dit voornamelijk beklaagden waren.

Ongeveer 60% van de gedetineerden had geen Belgische nationaliteit. Vooral gedetineerden uit Afrika en Oost-Zuid- of Noord-Europa zijn goed vertegenwoordigd. Ongeveer de helft spreekt en verstaat goed Nederlands en vulde een Nederlandstalige vragenlijst in.

Hoofdstuk 2: Sport

1. Voorgaand onderzoek m.b.t. sport in de gevangenis

Verscheidene onderzoeken duiden op het belang om sportactiviteiten aan te bieden binnen de gevangenis, omdat sportparticipatie verscheidene positieve effecten of voordelen kan hebben. Ten eerste is sport bevorderlijk voor de gezondheid. Gedetineerden die sporten ervaren een beter fysiek functioneren (Martos-García, Devís-Devís, & Sparkes, 2009). Daarnaast is sport ook bevorderlijk voor het psychosociaal functioneren (Martos-García et al., 2009): gedetineerden die sporten hebben minder stress, minder depressieve gevoelens (Verdot, Champely, Clément, & Massarelli, 2010) en minder slaapproblemen (Elger, 2009) en hebben een hoger zelfbeeld (Verdot et al., 2010). Onderzoek toont eveneens aan dat sportparticipatie zorgt voor een verhoogde sociale orde binnen de instelling. Gedetineerden die sporten blijken minder betrokken te geraken bij conflicten doordat ze hun frustraties en angsten beter onder controle kunnen houden (Martos-García et al., 2009; Meek & Lewis, 2013). Sport vormt immers een afleidingsmechanisme waardoor verveling tegengegaan wordt, gedetineerden zich kunnen ontspannen en overtollige energie tot uiting kunnen brengen (Condon et al., 2008; Digennaro, 2010; Martos-García et al., 2009). Sport blijkt bovendien bevorderlijk te zijn voor de relaties tussen gedetineerden onderling (Dubberley, Parry, & Baker, 2011). Gedetineerden kunnen in interactie treden met elkaar en hun communicatievaardigheden verbeteren (Ozano, 2008). Sport heeft ook een positieve invloed op de relaties tussen gedetineerden en personeelsleden. Door de nauwere contacten ontstaat er wederzijds vertrouwen (Dubberley et al., 2011).

Door te sporten wordt eveneens het verantwoordelijkheidsgevoel aangescherpt. Gedetineerden nemen een zekere routine aan binnen de gevangensmuren. Binnen deze routine kan sport één van de steeds terugkerende activiteiten zijn waarvoor men steeds op tijd klaar moet zijn (Vaiciulis, Kavaliauskas, & Radisauskas, 2011). Vele gevangenen sporten meer in de gevangenis dan daarbuiten omdat dit vaak een moment is waarop ze geen drugs gebruiken (Condon et al., 2008).

Naast de studies die zich richten op de effecten van sportparticipatie zijn er ook een aantal onderzoeken gevoerd naar de redenen waarom gedetineerden al dan niet deelnemen. Het omgaan met de opsluiting zou één van de belangrijkste redenen vormen waarom gedetineerden participeren. Door te sporten kunnen gedetineerden controle houden over het eigen leven (Johnsen, 2001). Sommige gedetineerden beschouwen sport als een overlevingsstrategie waardoor ze zichzelf gezond kunnen houden (Sabo, 2001). De fysieke activiteiten kunnen eveneens een alternatief vormen voor druggebruik (Martos-García et al., 2009). Bovenstaande motieven gelden echter niet voor alle gedetineerden. Johnsen (2001) benadrukt dan ook dat er meer onderzoek nodig is naar het perspectief van gedetineerden met betrekking tot sportparticipatie. Niet alleen gedetineerden die deelnemen, maar ook gedetineerden die niet deelnemen moeten betrokken worden.

2. Voorstelling domein sport

Bij het sportaanbod in de gevangenis van Antwerpen zijn twee actoren betrokken. Enerzijds heb je de sportfunctionarissen die tewerkgesteld worden door De Rode Antraciet. Deze sportfunctionarissen werken een sport- en beweegbeleid uit op maat van de gevangenis. Anderzijds zijn er penitentiair bewakingsassistenten die de sportactiviteiten begeleiden.

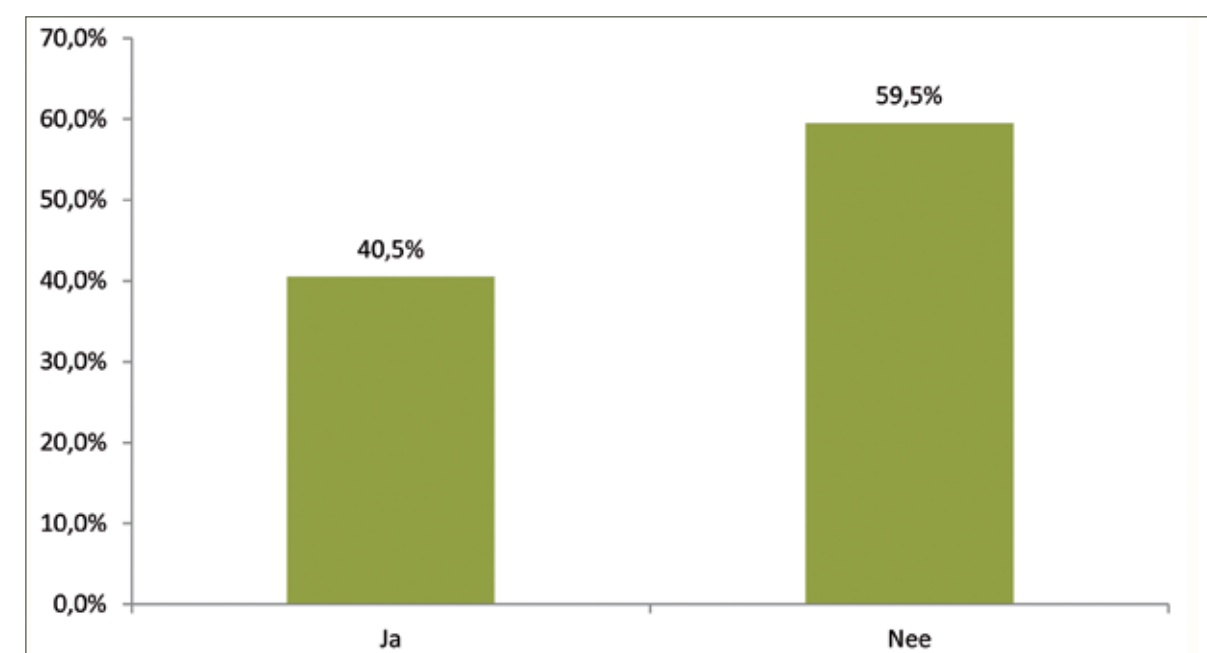
Het georganiseerde sportaanbod in de gevangenis van Antwerpen bestaat enerzijds uit de mogelijkheid tot sporten tijdens de wandeling (fit points), anderzijds uit begeleide sportactiviteiten, waaronder fitness, voetbal, volleybal, conditietraining, zumba (enkel bij de vrouwen)...

Volgens de basiswet heeft elke gedetineerde recht op twee uur sport per week (Federale overheid, 2005). Door de combinatie van een erg kleine fitnesszaal (een omgebouwde cel waar maar vijf gedetineerden tegelijk kunnen fitnessen), de grote overbevolking en de grote vraag naar fitness, kunnen mannelijke gedetineerden pas fitnessen wanneer ze minimum vier maanden in de gevangenis verblijven. Voor het overige sportaanbod geldt geen verblijfsvoorwaarde, maar vooral op de mannenafdeling ontstaan regelmatig wachtlijsten doordat ook hier de vraag groter is dan het aanbod. Op de vrouwenafdeling zijn er geen verblijfsvoorwaarden en amper wachtlijsten. Dit heeft vermoedelijk te maken met het feit dat het sportaanbod op de vrouwenafdeling in verhouding groter is dan op de mannenafdeling.

Daarnaast hebben gedetineerden ook de mogelijkheid om te sporten op hun cel. In dit onderzoek hebben we echter alleen gepeild naar sportactiviteiten die plaatsvinden buiten de celmuren.

3. Sportdeelname

Figuur 12. Sportparticipatie in de gevangenis de afgelopen maand

40,5% van de gedetineerden heeft de afgelopen maand aan sport gedaan buiten de cel. Dit kan dus zowel op de wandeling zijn als participatie aan het begeleide aanbod. Wanneer de respondenten hun sportfrequentie binnen de gevangensmuren vergelijken met die van toen ze nog vrij waren, blijkt dat meer dan de helft (56,7%) aangeeft minder te sporten in de gevangenis dan vroeger. 16,4% sport evenveel en 27% meer.

Tabel 10. Aan welke van de reeds aangeboden sporten zou graag deelgenomen worden?

Sport	Percentage
Zumba (alleen vrouwelijke gedetineerden)	64,6%
Fitness	63,2%
Voetbal	50,7%
Conditietraining	39,8%
Fit points	24,3%
Volleybal	22,5%
Start to run	9,5%

Naast de huidige participatie vroegen we ook aan welke sporten van diegene die men nu reeds aanbiedt in de gevangenis men zou willen deelnemen. De traditionele sporten (fitness en voetbal) zijn bijzonder populair bij de gedetineerden. Meer dan de helft wil deze sporten beoefenen. Verder wil ook 40% graag conditietraining doen. Fitpoints (=fitnesstoestellen op de wandeling) en volleybal kunnen ongeveer één op vijf gedetineerden bekoren. Start to run is minder populair. Hieraan wil een kleine 10% deelnemen.

Bij de vrouwen blijkt zumba een voltreffer. Ongeveer 2 op 3 van de vrouwelijke gedetineerden zou graag zumba doen.

Tenslotte konden gedetineerden ook aangeven welke sportactiviteiten ze graag zouden beoefenen, die nog niet aangeboden worden. De populairste voorstellen zijn gevechts- en verdedigingssport (20,7%), zwemmen (17,5%), basketbal (10,6%), tennis (10%), ping pong (6,6%),...

4. Profiel : wie sport en wie niet?

4.1. Individuele karakteristieken

De deelname aan sportactiviteiten bij jongvolwassenen (18-25 jaar) is hoger dan bij de andere leeftijds-categorieën. Naarmate de leeftijd toeneemt, daalt de participatiegraad. Van de 18-25 jarigen neemt meer dan 50% deel, bij 50-plussers is dit percentage gedaald tot 30%. Deze bevinding is in overeenstemming met het onderzoek van Vaiciulis et al. (2011).

Mannen en vrouwen nemen in gelijke mate deel aan sportactiviteiten. Ook de scholingsgraad heeft geen invloed op de sportparticipatie. Zowel gedetineerden met een korte, middellange als langere school-loopbaan sporten in gelijke mate.

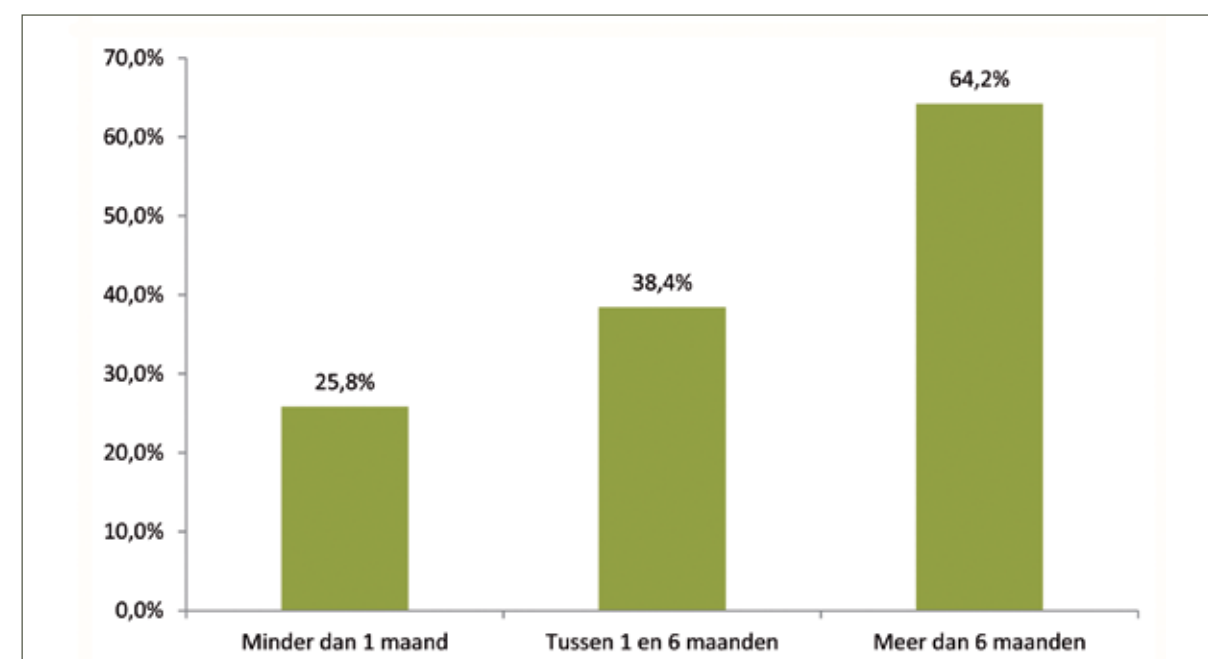
Tabel 11. Relatie tussen sportparticipatie en gemoedstoestand

Gemoedstoestand	Sport de afgelopen maand	Gemiddelde
Angst en depressie	Ja	29,5347
	Nee	33,4382
Sociaal disfunctioneren	Ja*	55,7018
	Nee*	62,6096
Schaamte en schuldgevoelens	Ja*	34,6667
	Nee*	42,5287
Verslaving	Ja	11,7235
	Nee	10,7784

Gedetineerden die de afgelopen maand aan sport gedaan hebben, hebben een betere gemoedstoestand. Dit wil zeggen dat zij minder kampen met psychische problemen dan gedetineerden die niet gesport hebben. Sporters kampen voornamelijk minder met schuld- en schaamtegevoelens dan gedetineerden die niet gesport hebben. Sporters geven ook significant aan sociaal beter te functioneren in de gevangenis dan niet-sporters. Zo genieten sporters bijvoorbeeld meer van de activiteiten en kunnen ze zich beter concentreren.

4.2. Gevangenisgerelateerde kenmerken

Figuur 13. Sportparticipatie i.f.v. verblijfsduur in de gevangenis

Hoe langer gedetineerden in de gevangenis verblijven, hoe vaker men deelneemt aan sportactiviteiten. Dit kan enerzijds verklaard worden doordat mannelijke gedetineerden vier maanden in de gevangenis dienen te verblijven voordat ze kunnen deelnemen aan fitness. Anderzijds zijn er regelmatig lange wachtlijsten op de mannenafdeling voor deelname aan de overige begeleide sportactiviteiten.

Gedetineerden die een eerste keer in de gevangenis verblijven en gedetineerden die reeds eerder opgesloten geweest zijn, sporten in gelijke mate.

4.3. Taal en nationaliteit

44,3% van de niet-Belgen sport, tegenover 36,7% van de Belgen. Beide groepen worden dus in vrij gelijke mate bereikt. Een gelijkaardige bevinding zien we op vlak van de taalbeheersing. Er is geen groot verschil in aantal deelnames tussen Nederlandstalige en niet-Nederlandstalige gedetineerden. De taalbarrière vormt dan ook geen drempel.

5. Motieven

Gedetineerden die aan sport doen, kunnen verschillende redenen aangeven waarom ze deelnemen. Bij het literatuuroverzicht hebben we reeds het ecologische model besproken waarbinnen we de motieven

en barrières om deel te nemen aan activiteiten kunnen plaatsnemen. Dit model gebruiken we hier om de motieven en barrières te classificeren. Op microniveau (zaken die inherent verbonden zijn aan het individu) hebben we twee categorieën: (1) Het realiseren van doelen en (2) Normalisatie. Op mesoniveau (sociale invloeden) hebben we eveneens twee categorieën gevonden: (1) Sociale motieven inherent aan de activiteit en (2) Toeleiding door anderen. In het onderzoek zijn geen motieven opgenomen behorende tot het exo- en macroniveau.

Belangrijk hierbij te vermelden is dat gedetineerden verschillende motieven kunnen aanduiden. Hierdoor moeten ze niet kiezen wat voor hen het belangrijkste is.

Tabel 12. Motieven tot sportparticipatie

Motieven	Percentage
MICRO: doel	88,7%
Ik houd me gezond	59,3%
Ik krijg een betere conditie	58,8%
Zo geraak ik mijn stress kwijt	41,2%
Ik wil niet verdikken	28,2%
Zo geraak ik mijn agressie kwijt	18,6%
Ik ben meer tevreden met mijzelf	18,1%
Sport helpt om geen drugs te nemen	13,6%
Als ik sport, kan ik lachen	12,4%
Ik voel me minder moe	9,6%
MICRO: normalisatie	66,1%
Ik sport om even aan iets anders te denken	32,8%
Zo gaat de tijd sneller	32,8%
Om even uit cel te komen	32,8%
Het brengt afwisseling in de dag	28,2%
Ik voel me een gewoon persoon tijdens het sporten en geen gedetineerde	19,8%
MESO: sociale motieven - activiteit	29,4%
Ik sport voor de sfeer in de groep	16,9%
Ik zie er andere mensen	14,7%
Ik leer er omgaan met andere mensen	9,6%
Ik kan grappen maken met de mensen die sport begeleiden	6,8%
MESO: toeleiding	4,0%
Een andere gedetineerde vertelde me erover	1,7%
Advocaat raadde me dat aan	1,7%
Iemand van het personeel vroeg het mij	0,6%

We stellen vast dat het overgrote deel van de gedetineerden **persoonlijke doelen** voor ogen heeft (88,7%). Binnen deze categorie zijn ‘ik houd me gezond’ en ‘ik krijg er een betere conditie van’ de hoogst gerangschikte motieven. Ook de mogelijkheid om stress kwijt te geraken wordt regelmatig aangehaald.

Normalisatie scoort eveneens aanzienlijk hoog (66,1%). Binnen deze categorie zijn voornamelijk de mogelijkheid om even aan iets anders te kunnen denken, de tijd sneller laten gaan en uit de cel komen belangrijk. Op deze manier kunnen gedetineerden het dagritme in de gevangenis doorbreken.

Ook de **sociale factor** speelt een rol. Weliswaar minder als het puur sportieve, maar met 29,4% niet te verwaarlozen. De sfeer in de groep en de mogelijkheid om anderen te zien tijdens de sportactiviteiten zijn hierbij belangrijk.

Toeleiding door anderen is minder invloedrijk (4%). De advocaat, andere gedetineerden en het personeel blijken niet veel invloed te hebben op de toeleiding richting sportactiviteiten. Gedetineerden zullen niet sporten omdat iemand het hen vraagt of aanbeveelt.

6. Barrières

Gedetineerden die de afgelopen maand niet aan sport hebben gedaan, konden redenen aangeven waarom ze niet deelnamen. De 59,5% gedetineerden die niet gesport heeft binnen de muren komt hier dus aan het woord. Net zoals bij de motieven hebben we de barrières ondergebracht in verschillende categorieën. Op microniveau (zaken die inherent verbonden zijn aan het individu) hebben we twee categorieën van barrières vastgesteld: (1) Individuele redenen en (2) Voorkeur voor ander aanbod. Deze laatste categorie hebben we ondergebracht op microniveau omdat hieruit de persoonlijke voorkeuren van gedetineerden blijken. Op mesoniveau (sociale interacties) kunnen sociale invloeden ertoe leiden dat men niet deelneemt. Het exoniveau (organisatorisch) heeft eveneens een invloed op deelname aan activiteiten. De drie categorieën van organisatorische barrières die sportparticipatie kunnen belemmeren zijn (1) Informatie en PR, (2) Beperkingen van het aanbod en de gevangenis en (3) Het tijdschema. Barrières op macroniveau zijn niet opgenomen in het onderzoek.

Tabel 13. Barrières tot sportparticipatie

Barrières	Percentage
MICRO: individuele redenen	33,8%
Ik heb er geen zin in	13,2%
Ik spreek de taal niet goed genoeg	12,1%
Ik ben bang voor blessures	5,9%
Ik hou niet van sport	5,1%
Ik ben te moe om te sporten	4,0%
Ik ben niet fit genoeg omdat ik te zwaar ben	2,9%
MICRO: voorkeur voor ander aanbod	44,5%
Ik ga liever werken	23,2%
Ik ga liever naar mijn bezoek	16,9%
Ik ga liever naar de wandeling	15,8%
Ik doe liever iets anders (lezen, schrijven, tv kijken, films kijken, tekenen,...)	9,6%
Ik ga liever naar de viering van mijn geloof	7,7%
MESO: sociale invloeden	24,6%
Ik wil geen ruzie	9,2%
Ik wil de chefs niet tot last zijn	8,1%
Ik mag niet sporten van de dokter	6,6%
Ik hou niet van de sfeer	4,8%
Ik hou niet van sporten in groep	2,9%
Andere gedetineerden pesten of bedreigen mij	1,8%
Ik heb slechte dingen gehoord over de sportmonitoren	1,5%
EXO: informatie en PR	18,6%
Ik weet niet hoe ik mij moet inschrijven	11,8%
Ik wist niet dat het kon	10,7%
EXO: beperkingen van het aanbod en de gevangenis	33,8%
Ik heb een rapportbriefje geschreven, maar ik kreeg geen antwoord	14,7%
Ik wilde wel maar de sportactiviteiten zaten vol	12,5%
Alles wat met de gevangenis te maken heeft, is slecht	7,7%
Ik mag niet voldoende sporten. Ik krijg er geen betere conditie van.	5,5%
Ik mag niet douchen na het sporten	4,8%
De sportactiviteiten zijn niet interessant	3,3%
Er was geen sport buiten de cel	2,9%
Ik mag nu niet sporten omdat ik geschorst ben	0,4%
EXO: tijdspad	27,9%
Ik zit pas in de gevangenis	27,9%

Voorkeur voor ander aanbod (micro) wordt het meest aangehaald als barrière om deel te nemen aan sportactiviteiten (44,5%). Voornamelijk werken, bezoek en wandeling blijken de voorkeur te genieten bovenop sport. Liever gaan werken is bovendien de barrière die het tweede meest aangehaald wordt van alle barrières. Praktisch gezien is het mogelijk om sporten met werken te combineren. Maar als er een keuze moet worden gemaakt tussen de twee, geniet werken bij de respondenten de voorkeur.

De individuele redenen (micro) en **beperkingen van het aanbod** en **de gevangenis** (exo) scoren eveneens hoog (beide 33,8%). Bij de individuele redenen blijken hier voornamelijk geen zin hebben of

de taalbarrière een rol te spelen. Bij de beperkingen van het aanbod en de gevangenis zijn ‘ik heb een rapportbriefje geschreven maar ik kreeg geen antwoord’, en ‘de sportactiviteiten zaten vol’ de belangrijkste barrières.

Verder blijkt het **tijdspad** een belangrijke rol te spelen (27,9%). Onder deze categorie valt slechts één barrière, namelijk dat men nog maar net in de gevangenis zit. Dit is de barrière die het meeste aangehaald wordt. Hier is vermoedelijk een link tussen de verblijfsvoorwaarde van vier maanden bij fitness voor mannen en de eventuele wachtlijsten bij het overige begeleide sportaanbod.

De **sociale invloeden** blijken een rol te spelen bij één op vijf gedetineerden. Voornamelijk de schrik voor ruzie en ‘de chefs niet tot last willen zijn’, zijn bepalend binnen deze categorie.

Het gebrek aan **informatie en PR** blijkt van belang bij 18,6% gedetineerden. De 2 barrières, ‘ik weet niet hoe ik mij moet inschrijven’ en ‘ik wist niet dat het kon’ blijken even belangrijk te zijn.

7. Brug binnen-buiten

Het aanbod aan hulp- en dienstverlening binnen de gevangensmuren is geen losstaand gegeven. Om te peilen of gedetineerden ondersteuning wensen zodat ze na hun vrijlating kunnen sporten, legden we hen volgende vraag voor: “Wat kunnen we doen om jou te laten sporten als je vrijkomt?”. Gedetineerden konden aanduiden dat zij geen hulp nodig hebben, dat zij niet willen sporten of dat zij graag actieve hulp zouden ontvangen.

Tabel 14. Brug binnen- buiten m.b.t. sportparticipatie

Hulp nodig	Percentage
Ik heb geen hulp nodig	49,2%
Schrijf me in bij een dienst die mij buiten verder kan helpen	18,7%
Schrijf mij in in een sportclub	18,7%
Geef mij een lijst van alle sporten die ik kan doen	16,6%
Geef mij brochures en folders van sportclubs	12,4%
Geef mij de naam en adres van een contactpersoon bij een sportclub	10,6%
Ik wil niet sporten als ik vrij ben	7,0%
Zorg voor een tolk	6,3%

Bijna 50% van de gedetineerden geeft aan geen hulp nodig te hebben m.b.t. sport bij vrijlating. Verder geeft 7% aan niet te willen sporten als ze vrij zijn. Aan de andere kant zien we dat er toch een nood aan actieve hulp bij vrijlating bestaat bij 43%. Voornamelijk de vraag om zich al te laten inschrijven bij een dienst die hen verder kan helpen of bij een sportclub (beide ongeveer 19%) blijken belangrijk te zijn. Eveneens het krijgen van lijsten van alle sporten die men kan doen (16,6%) en brochures en folders (12,4%) worden door een aantal gedetineerden beschouwd als gewenste vormen van hulp.

SAMENVATTING

40,5% van de gedetineerden heeft de afgelopen maand gesport. De groep van sporters bestaat voornamelijk uit jonge gedetineerden en personen die reeds langer dan 6 maanden in de gevangenis verblijven. Van belang is ook de relatie met de gemoedstoestand. Gedetineerden die sporten kampen minder met schuld- en schaamte gevoelens en functioneren beter binnen de gevangensmuren.

De sporters worden voornamelijk gedreven door persoonlijke doelen gerelateerd aan gezondheid, zoals bijvoorbeeld het verkrijgen van een betere conditie en gezond blijven. Daarnaast speelt ook het doorbreken van het alledaagse ritme een belangrijke rol. Eveneens het sociale aspect waarbij men in interactie kan treden met andere gedetineerden en de sportbegeleiders motiveert gedetineerden om deel te nemen. Dit scoort echter minder dan de realisatie van persoonlijke doelen en het doorbreken van het gevangenisritme.

De groep van niet-sporters daarentegen ondervindt verscheidene barrières. Een grote groep gedetineerden geeft de voorkeur aan werken, gaan wandelen of bezoek ontvangen bovenop deelname aan sportactiviteiten. Daarnaast halen gedetineerden individuele redenen aan om niet deel te nemen, zoals bijvoorbeeld geen zin hebben of de taalbarrière. Ook het feit dat het aanbod kleiner is dan de vraag, of dat er niet gereageerd wordt op rapportbriefjes speelt een rol.

Iets meer dan 40% van de gedetineerden geeft aan hulp te appreciëren m.b.t. sport bij vrijlating. Voornamelijk de actieve vormen van hulpverlening, zoals al inschrijven bij een sportclub of al contact opnemen met een dienst die de gedetineerde buiten verder kan helpen, worden beschouwd als gewenste vormen van hulpverlening.

Hoofdstuk 3: Onderwijs

1. Voorgaande onderzoeken m.b.t. onderwijs in de gevangenis

Onderzoek heeft meermaals de positieve effecten van participatie aan onderwijsactiviteiten binnen de gevangeniscontext aangetoond. Zo draagt educatie bij aan verbeterde academische vaardigheden, het gevoel van eigenwaarde, een verhoging van de kans op tewerkstelling na vrijlating en een goede werking van de penitentiaire inrichting (Alzúa, Rodriguez, & Villa, 2010; Erisman & Contardo, 2005; GHK, 2011; Manger, Eikeland, Diseth, Hetland, & Asbjørnsen, 2010). Bovendien hebben gedetineerden die een onderwijskursus volbrachten tijdens de detentieperiode een verminderde kans op recidivisme (Chappell, 2004; Hull, Forrester, Brown, Jobe, & McCullen, 2000; Nuttal, Hollmen, & Staley, 2003).

Om de participatiegraad van gedetineerden aan educatie te verhogen is het belangrijk om te weten wat de redenen zijn waarom gedetineerden participeren en wat de barrières zijn (Maggioncalda, 2007). Internationaal zijn er een aantal onderzoeken die motieven om deel te nemen aan educatie categoriseren in motivationele oriëntaties. Boshier (1983) ontwikkelde de Prison Education Participation Scale (PEPS), die voortbouwt op de classificatie van Houle (1961). Hij concludeerde dat gedetineerden over 5 motivationele oriëntaties kunnen beschikken. Gedetineerden kunnen gedreven worden door het verlangen naar persoonlijke controle (1) over het eigen leven. Daarnaast speelt geldingsdrang (2) een rol. Dit wil zeggen dat gedetineerden deelnemen aan onderwijsactiviteiten omdat ze problemen willen veroorzaken en het gevangenisstelsel bewust in de war sturen. Zelfbehoud (3) vormt een derde motivationele oriëntatie. Gedetineerden behorende tot deze categorie nemen deel omdat ze zichzelf willen beschermen tegen het negatieve klimaat in de gevangenis en psychologische aandoeningen willen voorkomen. (4) Cognitieve interesse verwijst naar de intrinsieke waarde verbonden aan leren. Deze gedetineerden willen graag kennis opdoen en halen hieruit voldoening. De laatste oriëntatie is contact met de buitenwereld (5).

Een herziening van de PEPS gebeurde door Parsons & Langenbach (1993). Zij onderscheiden slechts 4 oriëntaties in plaats van 5: de activiteit-, vermijding-, cognitieve controle – en doeloriëntatie. Activiteitsoriëntatie (1) staat voor de mogelijkheid tot sociaal contact en integratie. De vermijdingsoriëntatie (2) wijst op de vermijding van verantwoordelijkheden en de uiting van vijandigheid. De derde oriëntatie is cognitieve controle (3) en is een samensmelting van Boshiers' oriëntaties 'cognitieve interesse' en 'persoonlijke controle'. Gedetineerden behorende tot de laatste oriëntatie, doel (4), zien educatie als een middel om een bepaald doel te bereiken. Doelen zijn het faciliteren van het verkrijgen van een job, een certificaat of diploma, een verhoogde kans op vrijlating, en dergelijke (Eikeland, Manger, & Asbjørnsen, 2009; Schlesinger, 2005).

Manger et al. (2010) & Manger, Eikeland, & Asbjørnsen (2013) categoriseren de activiteit – en vermijdingsoriëntatie onder push-factoren: motieven die gedetineerden richting educatie 'duwen'. Deze redenen zijn meestal geen resultaat van het individueel bewustzijn. De andere oriëntaties, namelijk de cognitieve – en doeloriëntatie, zijn pullfactoren. Gedetineerden hebben de intentie om bij te leren of doel(en) te realiseren.

Iets minder wetenschappelijke aandacht is er voor de barrières die het volgen van onderwijsactiviteiten bemoeilijken (Brosens, 2013). Onderzoek wijst voornamelijk op organisatorische barrières: een gebrek aan klaslokalen, leerkrachten, boeken, computers of ander studiemateriaal, en penitentiair bewakingsassistenten die hen van en naar het klaslokaal begeleiden (Batchelder & Pippert, 2002; Schlesinger, 2005). Een andere categorie van barrières betreft het maken van keuzes tussen verschillende 'activiteiten', zoals

het volgen van een cursus of het verrichten van gevangenisarbeid (Batchelder & Pippert, 2002). Verder kunnen persoonskenmerken een rol spelen. Zo kunnen bijvoorbeeld gedetineerden die de cursustaal niet of onvoldoende beheersen niet deelnemen (Baerten, 2010). Naast de factoren die participatie kunnen bemoeilijken, wijst onderzoek ook op zaken die de verderzetting van een cursus kunnen verhinderen, zoals bijvoorbeeld overgeplaatst worden naar een andere gevangenis waar men de cursus niet aanbiedt of een (vervroegde) vrijlating (Messemer, 2011).

Al deze factoren hebben we dan ook meegenomen in ons onderzoek.

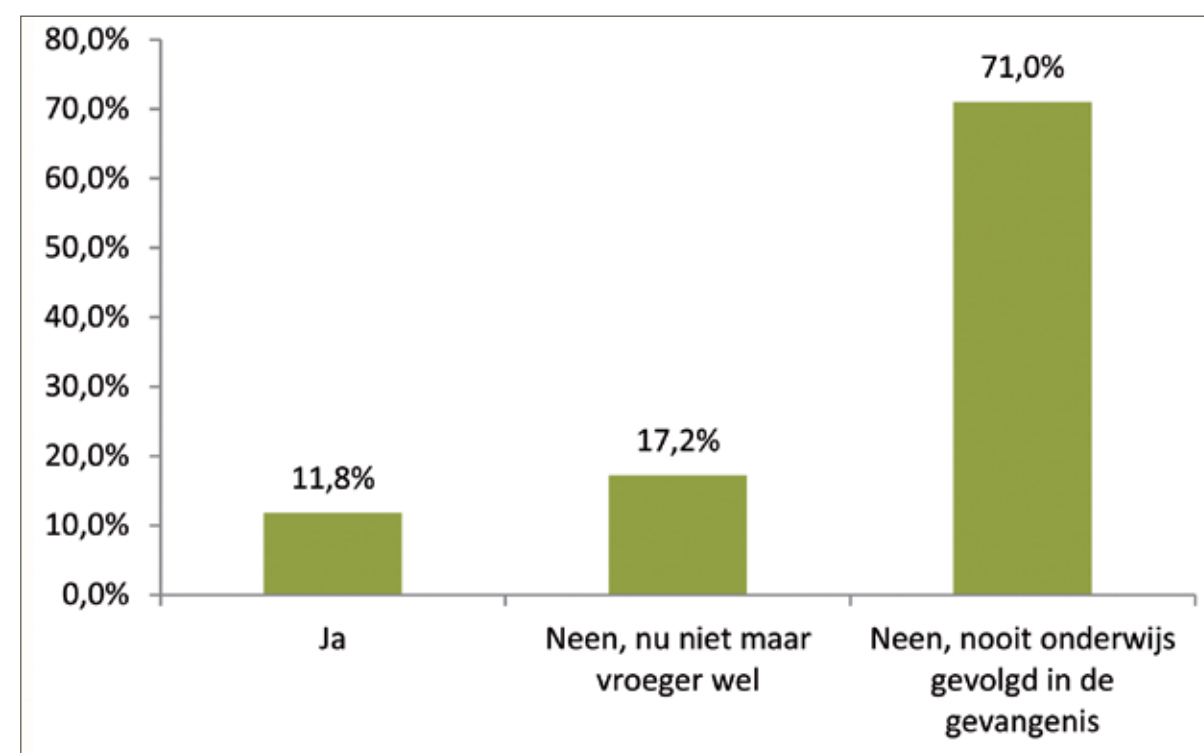
2. Voorstelling domein onderwijs

Het onderwijsaanbod in de gevangenis bestaat uit een groepsaanbod en een individueel aanbod. Het groepsaanbod voor de vrouwenafdeling bestaat uit een cursus handverzorging. Op de mannenafdeling bestond het aanbod op het moment van de afname van de vragenlijst uit Nederlands voor anderstaligen (3 verschillende groepen) en computerlessen. Het individuele aanbod bestond uit zelfstudiepakketten die bestudeerd konden worden in het Centrum Zelfstandig Leren. Ondertussen is dit gewijzigd door de opstart van het gecombineerd onderwijs. Vervolgens is er nog de individuele begeleiding van leervragen. Onder dit laatste wordt verstaan dat een medewerker van de dienst onderwijs van de gevangenis (de onderwijscoördinator of de recent aangeworven educatief consulent) hen wegwijs maakt in het onderwijsaanbod binnen en buiten de gevangenissen. Deze geeft informatie en advies over de verschillende opleidingen. Om tijdens detentie het onderwijs traject voort te zetten, neemt men contact op met scholen en centra. Taken en examens worden zo vanuit de gevangenis afgenomen. Mensen die ingeschreven zijn in groepslessen worden opgevolgd in hun studievoortgang en hun motivatie.

Er zijn twee soorten van onderwijsactoren. Enerzijds is er de dienst onderwijs van de gevangenis, als deelwerking van het Consortium volwassenenonderwijs Antwerpen (vol-ant). Het is de onderwijscoördinator die vanuit vol-ant tewerkgesteld wordt. Anderzijds zijn er verschillende centra voor volwassenenonderwijs of centra voor basiseducatie actief als aanbodverstrekkers. Voor de gevangenis van Antwerpen is dat CVO Antwerpen, CBE Open School Antwerpen en SCVO SIVO.

3. Onderwijsdeelname

Figuur 14. Onderwijsparticipatie in de gevangenis

Uit het onderzoek blijkt dat 71% van de respondenten nog nooit had deelgenomen aan het onderwijsaanbod in de gevangenis. 11,8% volgde onderwijs op het moment van de bevraging en 17,2% had ooit al deelgenomen aan onderwijsactiviteiten in een gevangenis in het verleden. Deze laatste twee groepen worden hierna samengevoegd als zijnde de (ex-)cursisten. Men kan dus besluiten dat een kleine 30% van de gevangenispopulatie bereikt werd met het onderwijsaanbod. In het onderzoek is enkel participatie aan het groepsaanbod bevestigd.

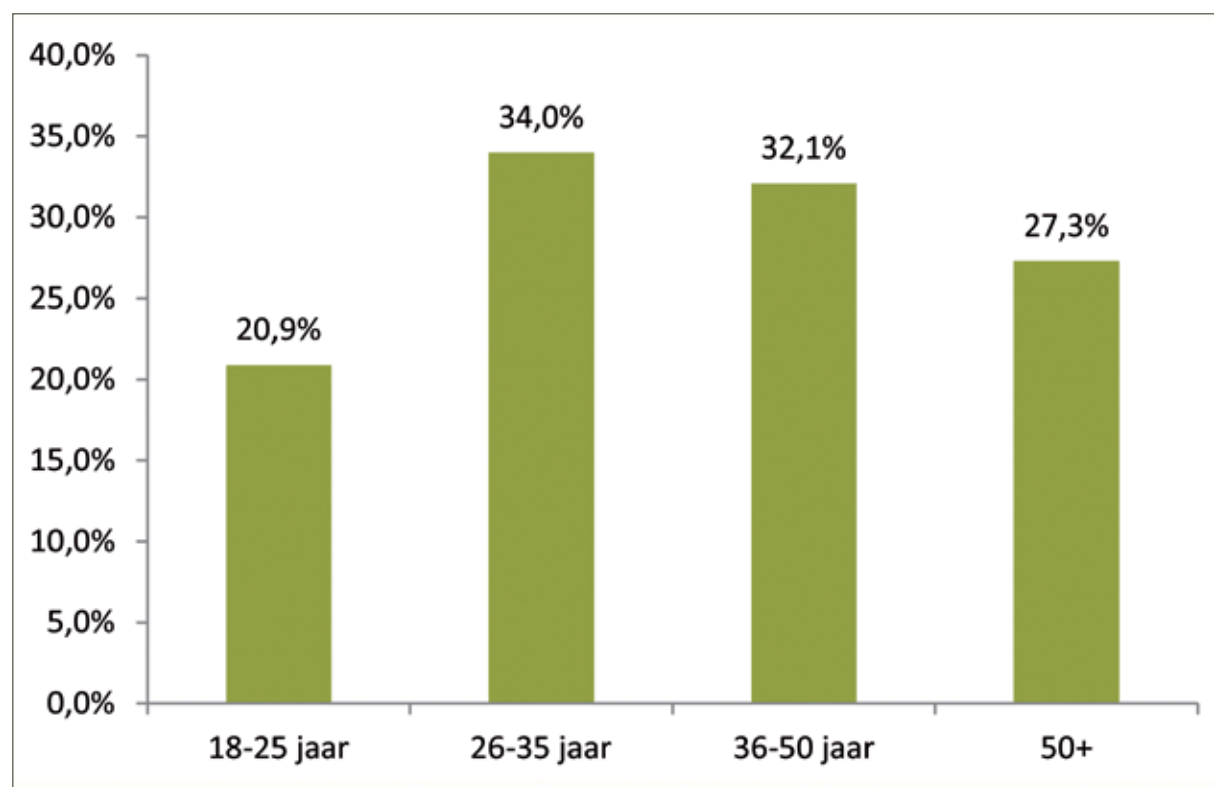
4. Profiel: wie volgt onderwijs en wie niet?

4.1. Individuele karakteristieken

Inzake de relatie tussen leeftijd en onderwijs zijn volgende zaken opvallend: er is een ondervertegenwoordiging van de jonge gevangenispopulatie. De leeftijdsgroep 18-25 jaar neemt het minst vaak deel aan onderwijs in de gevangenis. Ook de oudste groep neemt minder deel dan de volwassenen tussen 26 en 50 jaar.

Figuur 15. Onderwijsparticipatie i.f.v. leeftijd

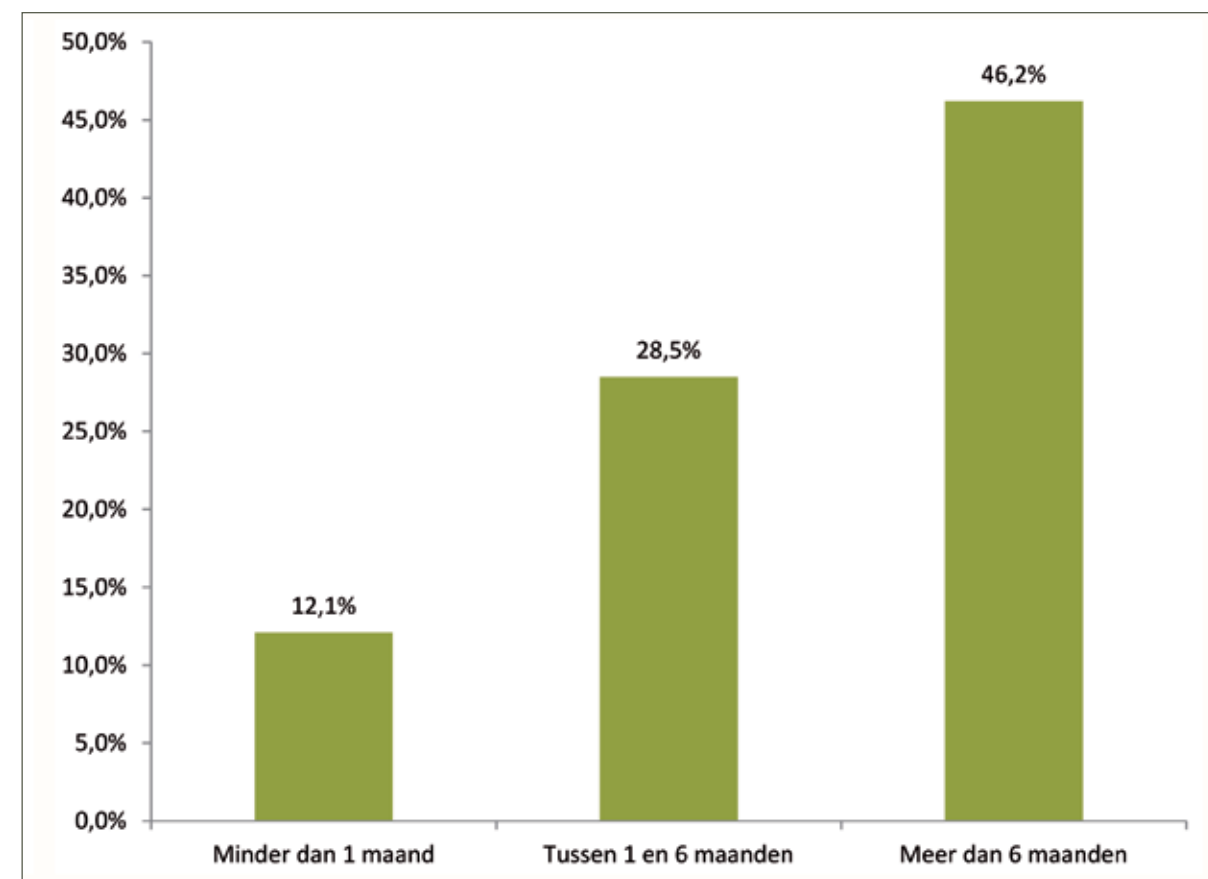

Deelname aan onderwijs in functie van schoolloopbaan is niet significant. De verhouding tussen (ex-) cursisten en niet-cursisten is ongeveer dezelfde in de verschillende klassen van scholingsgraad. Voorgaande scholingsgraad speelt dus geen rol. Er is ook geen verschil tussen mannen en vrouwen.

Het al dan niet deelnemen aan onderwijs staat niet in relatie tot de gemoedstoestand van gedetineerden. (Ex-) cursisten en niet-cursisten vertonen eenzelfde mate van sociaal functioneren, angstige en depressieve gevoelens, schaamte- en schuldgevoelens en kampen in dezelfde mate met een verslaving.

4.2. Gevangenisgerelateerde kenmerken

Figuur 16. Onderwijsparticipatie i.f.v. verblijfsduur in de gevangenis

Hoe langer men in de gevangenis verblijft, hoe groter de kans is dat men zich inschrijft in het onderwijsaanbod. Van de mensen die minder dan één maand aanwezig waren in de gevangenis, is 12% (ex-) cursist. Van diegenen die meer dan zes maanden in huis waren, is 46,2% (ex-) cursist.

Tabel 15. Onderwijsparticipatie i.f.v. aantal gevangenisverblijven

Aantal gevangenisverblijven	Onderwijs	
	(Ex-)Cursist	Geen cursist
1ste keer in gevangenis	24,7%	75,3%
Meerdere gevangenisverblijven	33,8%	66,2%

In functie van het aantal gevangenisverblijven kan men constateren dat bij gedetineerden die al meermaals in detentie zaten, de kans groter is dat zij deelnemen of ooit hebben deelgenomen aan het onderwijsaanbod (33,8%) dan de groep die voor het eerst in de gevangenis zat (24,7%).

Tabel 16. Onderwijsparticipatie i.f.v. statuut

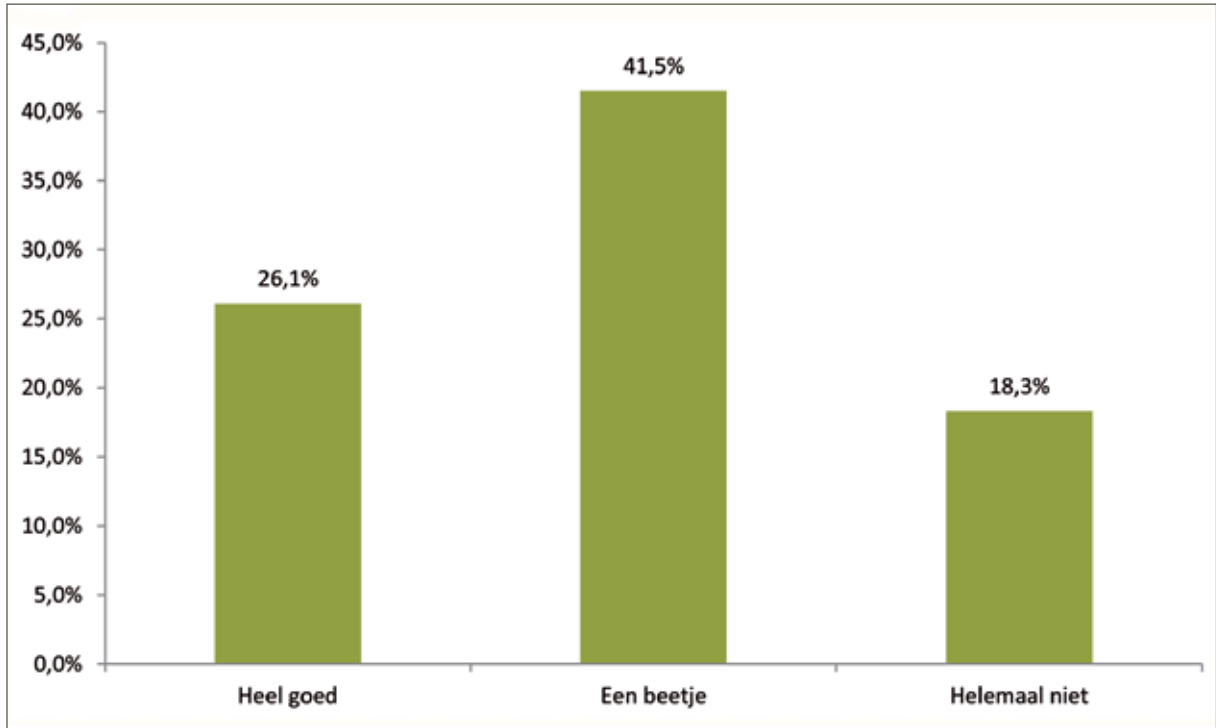
Statuut	Onderwijs	
	(Ex-)Cursist	Geen cursist
Beklaagd	26,7%	73,3%
Veroordeeld	36,6%	63,4%
Geïnterneerd	54,2%	45,8%
Ik weet het niet	13,0%	87,0%

Het statuut van de gedetineerde is bepalend voor de deelname aan het onderwijsaanbod. Zo kan men stellen dat gedetineerden die hun statuut kennen en een idee hebben over de duur van hun detentie (veroordeelden) meer deelnemen aan onderwijs dan diegenen die geen idee hebben over hun statuut of nog beklaagd zijn en dus in een grote onzekerheid over hun verblijfstermijn verkeren. Opvallend is ook dat er een aantal geïnterneerde mannen op de gewone mannenafdeling verblijft en dat de helft daarvan aan onderwijs deelneemt of ooit heeft deelgenomen.

4.3. Taal en nationaliteit

Het is opvallend dat niet-Belgen verhoudingsgewijs een tendens vertonen om meer deel te nemen aan het onderwijsaanbod. Dit zou te maken kunnen hebben met het feit dat op het moment van de bevraging, het aanbod voor anderstaligen (zijnde Nederlands als tweede taal) groter was dan het aanbod voor Nederlandstaligen.

Figuur 17. Onderwijs i.f.v. beheersing Nederlands

Voorgaande bedenking vindt men ook terug in figuur 17. 41,5% van de bevroagde gedetineerden die aangeven een beetje Nederlands te kennen, neemt deel aan het onderwijsaanbod. Het contrast met de groep die aangeeft heel goed Nederlands te kennen is groot, namelijk 26,1%. De bevroagden die aangeven helemaal geen Nederlands te kennen nemen minder deel aan onderwijs.

Tabel 17. Onderwijsparticipatie i.f.v. taal waarin vragenlijst ingevuld is

Taal vragenlijst in taalklassen	Onderwijs	
	(Ex-)Cursist	Geen cursist
Nederlands	24,2%	75,8%
Germaanse talen (Engels, Duits)	21,4%	78,6%
Romaanse talen (Frans, Spaans, Italiaans, Roemeens)	24,4%	75,6%
Slavische talen (Russisch, Pools)	42,9%	57,1%
Semitische talen (Arabisch)	41,5%	58,5%
Andere (Altaïsch - Turks, andere Indo-Europees - Albanees)	65,2%	34,8%

Als men kijkt naar de taal waarin de vragenlijst werd ingevuld, kan men voorgaande bedenkingen bevestigen. Slechts 24,2% van de gedetineerden die een Nederlandse vragenlijst invulden, neemt of heeft reeds deelgenomen aan onderwijs. In volgende taalfamilies zijn de (ex-)cursisten sterk vertegenwoordigd: 41,5% Semitische talen, 42,9% Slavische talen en in de restgroep van 65,2% (waaronder Turks en Albanees).

4.4. Varia

Tabel 18. Onderwijsparticipatie i.f.v. bezigheden op cel

Bezigheid		Onderwijs	
		(Ex-)Cursist	Geen cursist
Lezen	Ja	32,9%	67,1%
	Nee	24,5%	75,5%
Studeren	Ja	52,5%	47,5%
	Nee	25,4%	74,6%
Playstation	Ja	55,6%	44,4%
	Nee	27,9%	72,1%

In de vragenlijst hebben we onder andere gepeild naar wat de gedetineerden bezighoudt op cel. Een aantal bezigheden op cel hebben we in verband gebracht met onderwijsparticipatie. Het blijkt dat het onderwijs in de gevangenis van Antwerpen voornamelijk gedetineerden bereikt die overdag ook lezen, studeren op cel of op de playstation spelen.

Van diegenen die niet lezen is een kleine 25% (ex-)cursist, bij diegenen die wel lezen is dit 33%. Bij studeren en het spelen op de playstation zijn de verschillen groter. Van de gedetineerden die niet studeren en die nooit op de playstation spelen in hun cel, heeft ongeveer 1/4de nu of in het verleden deelgenomen aan onderwijsactiviteiten binnen de penitentiaire inrichting. Van zij die wel studeren en op de playstation spelen, heeft meer dan de helft reeds deelgenomen aan het onderwijsaanbod.

35,6% van de werkende gedetineerden, combineert deze arbeid met onderwijs. Dit in tegenstelling tot gedetineerden die niet werken: onder hen is slechts 27,1% (ex-)cursist.

5. Dienstverlening in het kader van onderwijsparticipatie

We hebben gepeild naar welke vormen van hulp – en dienstverlening de gevangenis kan aanbieden opdat gedetineerden gemakkelijker de weg zouden vinden naar formele educatie. In tabel 19 wordt eveneens weergegeven hoeveel (ex-)cursisten deze hulpverleningswens hebben, alsook het percentage gedetineerden dat geen cursist is, maar wel deze wens heeft.

Tabel 19. Vormen van hulpverlening gericht op onderwijsparticipatie

Hulp nodig	Totaal percentage	(Ex-)Cursist	Geen cursist
Vraag cursussen van buitenaf aan voor mij	48,7%	55,2%	46,2%
Help mij als ik het onderwerp van de cursus kies	38,4%	41,9%	37,7%
Geef me de kans om ook buiten de les in een lokaal te studeren	33,4%	42,9%	27,8%
Leg me uit hoe de lessen verlopen	32,6%	36,2%	31,4%

De vraag naar informatie- en adviesverlening bij gedetineerden is groot. 32,6% wil meer informatie over het verloop van de lessen en haast de helft van alle gedetineerden wil dat de dienst onderwijs cursussen van buitenaf zou regelen. Vooral gedetineerden die les volgen, nu of in het verleden, geven vaker aan dat ze meer informatie en advies nodig hebben om les te kunnen volgen. Zo wil bijna 40% hulp in de vorm van studiekeuzebegeleiding, maar ook een rustige ruimte waar er buiten de les ook gestudeerd kan worden. Het belang van leertrajectbegeleiding én een ruim toegankelijke open leercentrum mag uit deze cijfers blijken.

6. Motieven

Gedetineerden die (nu of tijdens een eerdere gevangeniservaring) deelgenomen hebben aan onderwijs-activiteiten, konden verschillende redenen aanduiden waarom ze deelnamen. De motieven bevinden zich op het niveau van de gedetineerde zelf (micro) en dat van de directe sociale omgeving van het individu (meso). Er zijn drie thematische categorieën op microniveau: (1) Persoonlijke doelen, (2) Normalisatie en (3) Verderzetten van een traject. Op mesoniveau vonden we eveneens drie thematische categorieën: (1) Sociale doelen, (2) Sociale motieven verbonden aan de activiteit en (3) Toeleiding door anderen.

Tabel 20. Motieven tot onderwijsparticipatie

Motieven	Percentage
MICRO: doel	83,1%
Ik wil iets bijleren	62,7%
Ik wil een diploma of attest behalen	54,2%
Ik kan plannen maken voor de toekomst	39,8%
Ik krijg een tweede kans	20,3%
Ik heb meer kans om vrij te komen	11,0%
MICRO: normalisatie	54,2%
Tijdens de cursus voel ik me een gewoon persoon, en geen gedetineerde/ geïnterneerde	32,2%
Het brengt afwisseling in de dag	26,3%
Om even aan iets anders te kunnen denken	21,2%
Zo gaat de tijd sneller	20,3%
Zo ben ik even uit mijn cel	16,1%
MICRO: verderzetten traject	28,0%
Ik volgde al les in de gevangenis	16,9%
Ik volgde al les voor ik in de gevangenis kwam	16,1%
MESO: doel	46,6%
Ik wil graag Nederlands leren om te praten met mensen buiten	33,9%
Ik wil graag Nederlands leren om te kunnen praten met de chefs	25,4%
Ik wil graag een andere taal leren om te kunnen praten met mijn celgenoot	17,8%
Ik wil het zo weer goed maken met mijn familie, vrienden,...	11,0%
MESO: sociale motieven - activiteit	21,2%
Ik zie er andere mensen	15,3%
Ik volg les voor de sfeer in de groep	8,5%
Andere gedetineerden vinden het goed dat ik les volg	3,4%
MESO: toeleiding	6,8%
Mijn advocaat raadde mij dat aan	3,4%
Iemand van het personeel vroeg het mij	2,5%
Een andere gedetineerde vertelde me erover	0,8%

Op niveau van de micromotieven, dus die motieven die zich op het niveau van het individu voordoen, valt het sterk op dat gedetineerden les volgen vanuit een concreet **doel** (83,1%). Hierbij zijn voornamelijk iets willen bijleren (62,7%) en een diploma of attest behalen (54,2%) het vaakst aangehaald.

“Er zijn bijvoorbeeld zo opleidingen, zoals wij krijgen nu computerlessen en hebben daar dan een attest voor. Ons voorarrest, misschien kan dat een jaar of twee duren. (...). Dan kunnen wij tenminste iets nuttig doen, dat we een attest hebben om naar een interimbureau te gaan of om ergens anders werk te kunnen krijgen.” (Gedetineerde man, 18 jaar)

Normalisatie staat op de tweede plaats met 54,2%. De belangrijkste motieven hierin zijn zich een gewoon persoon voelen tijdens de cursus (32,2%) en afwisseling brengen in de dag (26,3%).

Een laatste thematische categorie op microniveau is **het verderzetten van het leertraject** omdat men al reeds onderwijs volgde toen men nog vrij was of in een andere gevangenis. 28% van de ondervraagde gedetineerden volgt een onderwijscursus omwille van deze redenen.

Op het mesoniveau is eveneens de **doeloriëntatie** het sterkst vertegenwoordigd (46,6%). Men wil voornamelijk Nederlands leren om te kunnen praten met mensen buiten (33,9%) en met chefs (25,4%). De

andere sociale thematische categorieën komen minder vaak voor. 21,2% van de gedetineerden neemt deel aan onderwijsactiviteiten omwille van **sociale redenen inherent aan de activiteit** zelf. De mogelijkheid om andere mensen te zien (15,3%) is hierin het meest doorslaggevend.

Als laatste wordt 6,8% **toegeleid door anderen**. De advocaat (3,4%) is hierbij de meest invloedrijke persoon. Niettegenstaande blijft deze rol bijzonder beperkt.

7. Barrières

Net zoals de motieven werden ingedeeld in categorieën en subcategorieën geldt dit ook voor de barrières. Hier zijn echter thematische categorieën vastgesteld op drie niveaus in plaats van twee, zijnde het micro- en mesoniveau, maar ook het exoniveau, als zijnde de organisatorische factoren. De 70% gedetineerden die nooit deelgenomen hebben aan onderwijs komen hier aan het woord.

Tabel 21. Barrières tot onderwijsparticipatie

Barrières	Percentage
MICRO: individuele redenen	34,2%
Ik spreek de taal niet goed genoeg	16,0%
Ik heb geen zin om lessen te volgen	10,7%
Ik kan er toch niets mee doen	5,3%
Ik volg niet graag les	4,1%
Ik ben niet slim genoeg	3,1%
Ik ben te moe om lessen te volgen	1,3%
MICRO: voorkeur voor ander aanbod	34,8%
Ik ga liever werken	22,3%
Ik ga liever naar mijn bezoek	12,5%
Ik ga liever naar de wandeling	10,7%
Ik ga liever naar de viering van mijn geloof	6,6%
Ik doe liever iets anders (knutselen, lezen, op cel zitten, slapen, sporten,...)	3,4%
MESO: sociale invloeden	8,8%
Ik wil de chefs niet tot last zijn	4,4%
Ik hou niet van lessen in groep	2,5%
Ik hou niet van de sfeer	1,9%
Andere gedetineerden pesten of bedreigen mij	1,3%
Andere gedetineerden lachen met mensen die les volgen	0,3%
Ik heb slechte dingen gehoord over de lesgever	0,0%
EXO: informatie en PR	25,1%
Ik wist niet dat het kon	20,1%
Ik weet niet hoe ik mij moet inschrijven	10,0%
EXO: beperkingen van het aanbod en de gevangenis	27,0%
Ik heb een rapportbriefje geschreven, maar ik kreeg geen antwoord	7,5%
De onderwerpen zijn niet interessant	7,2%
Ik wilde wel maar de lessen zaten vol	6,0%
Er waren geen lessen	4,7%
Studeren in de gevangenis is te lastig	4,4%
Alles wat met de gevangenis te maken heeft, is slecht	3,1%
EXO: tijdspad	52,0%
Ik zit pas in de gevangenis	35,7%
Ik weet niet hoe lang ik hier blijf	20,1%
Ik blijf hier toch niet lang genoeg	15,7%

Op microniveau zijn er twee invloedrijke categorieën van barrières. Enerzijds is er de **voorkeur voor ander aanbod**. De grootste concurrentie ondervindt het onderwijs van het werken (22,3%). Daarnaast oefenen eveneens de mogelijkheden tot bezoek (12,5%) en wandeling (10,7%) een concurrerende invloed uit. Anderzijds hebben gedetineerden **individuele redenen** (34,2%) om niet deel te nemen aan onderwijsactiviteiten. Voornamelijk de taalbarrière (16,0%) en geen zin hebben om les te volgen (10,7%) zijn doorslaggevend.

Op mesoniveau is er één categorie die onderwijsbelemmerend werkt, zijnde **sociale invloeden**. In totaal is deze categorie goed voor 8,8%, waarvan bijna de helft aangeeft niet naar de les te willen gaan omdat men ‘de chefs niet tot last wil zijn’.

Op organisatorisch niveau zijn er drie categorieën: (1) Informatie en PR, (2) Beperkingen van het aanbod en de gevangenis en (3) Tijdspad. Het **tijdspad** oefent de meeste invloed uit (dit over alle categorieën heen). 52% haalt het tijdspad aan als een barrière. De meeste gedetineerden nemen niet deel aan onderwijsactiviteiten omdat ze nog maar net in de gevangenis verblijven (35,7%) of omdat men denkt niet lang te blijven (15,7%) of geen zicht heeft op de duur van het verblijf (20,1%). De onduidelijkheid over het tijdspad heeft dus daadwerkelijk een remmend effect op de onderwijsdeelname. Andere factoren zijn **beperkingen van het onderwijsaanbod zelf** (27%) (lesplaatsen die volzet zijn en waardoor men moet wachten op een volgend opstartmoment, geen lessen tijdens schoolvakanties, of de beperkte keuze aan vakinhouden). Daarnaast geeft 25% van de respondenten aan geen idee te hebben over onderwijs in de gevangenis of niet te weten hoe zich te moeten inschrijven. Deze laatste zaken vallen onder de thematische categorie **informatie en PR**.

8. Brug binnen-buiten

Tabel 22. Brug binnen-buiten m.b.t. deelname aan onderwijs in de vrije samenleving

Hulp nodig	Totaal percentage	(Ex-)Cursist	Geen cursist
Ik heb geen hulp nodig	34,4%	21,2%	39,8%
Geef mij een lijst van alle cursussen die ik kan volgen	34,2%	46,9%	30,3%
Schrijf mij al in voor een cursus	26,6%	36,3%	23,1%
Schrijf mij in bij een dienst buiten de gevangenis die kan helpen	24,7%	31,0%	22,4%
Geef mij de naam en adres van een contactpersoon bij een school	20,7%	32,7%	15,3%
Geef mij brochures en folders van scholen	17,3%	28,3%	12,9%
Zorg dat ik de cursus kan afwerken waarmee ik binnen gestart ben	14,0%	22,1%	11,2%
Ik wil geen les volgen als ik vrij ben	9,5%	8,8%	9,9%
Neem al contact op met de dienst onderwijs in de gevangenis	9,0%	15,9%	6,1%
Zorg voor een tolk	7,1%	10,6%	5,8%

Onder de term brug binnen-buiten verstaan we de dienstverlening die we kunnen bieden over de gevangensmuren heen. Deze dienstverlening is gericht op de terugkeer naar de vrije samenleving. Omdat de gevangenis van Antwerpen een arresthuis is, hebben we eveneens gepeild naar wat de dienst onderwijs kan betekenen bij een transfer naar een andere gevangenis. Volgende zaken vallen op:

- Effectieve dienstverlening die men wenst vanuit de detentie zijn welbepaalde vormen van leertraject-begeleiding, zoals inschrijvingen in scholen regelen, gedetineerden in contact brengen met begeleidingsdiensten buiten detentie.

- Er is ook een duidelijke vraag naar het voorzetten van trajecten, zoals een cursus of lesmodule kunnen afmaken waarmee men binnen gestart is, of de dienst onderwijs van de transfergevangenis reeds op de hoogte brengen.
- Het zijn vooral (ex-)cursisten die van dit aanbod willen gebruik maken. Niet-cursisten zeggen vooral vaker dat ze geen hulp nodig hebben.
- Hoewel men vooral intensieve hulp wil, zoals al inschrijven etc. zijn er ook gedetineerden die informatie vragen in de vorm van lijsten met cursussen die gevolgd kunnen worden, gegevens van contactpersonen in scholen buiten en brochures en folders van onderwijsaanbod buiten.

SAMENVATTING

29% van de gedetineerden heeft ooit les gevolgd in de gevangenis of is bezig met het volgen van lessen op het moment van de bevraging. Dit blijken voornamelijk gedetineerden te zijn tussen 26 en 50 jaar die langer dan 6 maanden in de gevangenis verblijven, meerdere gevangeniservaringen hebben, die niet-Belg zijn, veroordeeld of geïnterneerd zijn, een beetje Nederlands spreken en de vragenlijst ingevuld hebben in Russisch, Pools, Arabisch, Turks of Albanees.

Inzake de dagelijkse bezigheden in de gevangenis blijkt dat gedetineerden die overdag vaak lezen, studeren en op de playstation spelen ook vaak (ex-)cursist zijn. Het actief zijn van de gedetineerde cursist laat zich ook vertalen naar het werken in de gevangenis. Vele cursisten combineren immers studeren en werken terwijl ze gedetineerd zijn.

Uit de bevraging blijkt dat er een duidelijke nood is aan studiekeuze- en leertrajectbegeleiding, waarbij een rustige en toegankelijke ruimte los van de cel wenselijk is. Praktische en concrete dienstverlening zoals het binnen halen van cursussen, is een duidelijke nood bij de helft van alle respondenten.

De belangrijkste motieven om deel te nemen aan het onderwijsaanbod in de gevangenis zijn het hebben van een doel of toekomstperspectief. Hierbij zijn voornamelijk de wil iets bij te leren en het behalen van een certificaat of diploma doorslaggevend. Daarnaast speelt de normaliserende factor die onderwijs biedt een belangrijke rol. Eveneens sociale doelen zijn belangrijk, zoals Nederlands leren om te kunnen praten met mensen buiten en het bewakingspersoneel.

71% van de respondenten heeft echter nog nooit deelgenomen aan onderwijsactiviteiten binnen de gevangensmuren. De grootste barrière die zij hierbij ervaren is de onduidelijkheid en onzekerheid over de duur van de hechtenis. Deze barrière neemt echter af naarmate men langer in de gevangenis verblijft. Vervolgens worden persoonlijke redenen, maar ook organisatorische belemmeringen aangehaald als redenen om niet deel te nemen.

Een dienstverlening die niet stopt aan de gevangenispoort is ook voor het domein onderwijs van belang. Opvallend is dat van zodra men heeft deelgenomen, nu of in het verleden, er een grotere nood is aan deze dienstverlening. Extra informatie zoals het bezorgen van adressen van scholen, overzichten van het opleidingsaanbod in de regio, maar vooral ook inschrijvingen regelen zijn zaken die worden aangegeven. Opnieuw wordt het belang van leertrajectbegeleiding voor, tijdens en na detentie duidelijk onderstreept.

Hoofdstuk 4: Arbeid

1. Voorgaande onderzoeken m.b.t. domein arbeid (VDAB) in de gevangenis

Voorgaande onderzoeken m.b.t. het domein arbeid in gevangenissen, richten zich vooral op arbeidsgerelateerde programma's, cursussen en beroepsopleidingen tijdens detentie. Gezien de gevangenis van Antwerpen een arresthuis is, krijgt het grootste luik van de dienstverlening van de VDAB hier een andere vorm. We bespreken dit verder bij de voorstelling van het domein.

Arbeidsgerelateerde programma's hebben als doel gedetineerden voor te bereiden op de arbeidsmarkt (Greenberg, Dunleavy, & Kutner, 2007). Voorbeelden hiervan zijn beroepsopleidingen, oriënteringscursussen, communicatietrainingen, leren solliciteren, leren omgaan met regels op de werkvloer en jobbegeleiding. Door het volgen van een beroepsopleiding kunnen gedetineerden beroepskwalificaties verwerven en zich voorbereiden op het uitoefenen van een job, wat een invloed heeft op een effectieve re-integratie in de samenleving (Alos, Estaban, Jodar, & Miguélez, 2011; Hunter & Boyce, 2009). Bovendien vermindert het volgen van een beroepsopleiding de kans op recidive (Seiter & Kadela, 2003; Vacca, 2004).

Gedetineerden kunnen gemotiveerd worden om deel te nemen omwille van verschillende factoren. Enerzijds heb je een aantal zaken die rechtstreeks verbonden zijn met een job. Gedetineerden hopen door hun participatie jobkwalificaties te verwerven en hierdoor effectief te kunnen re-integreren in de samenleving (Alos et al., 2011; Hunter & Boyce, 2009). Anderzijds zijn er zaken die niets met arbeid te maken hebben. Het ontsnappen aan spanningen tussen medegedetineerden (Hunter & Boyce, 2009), op een menselijke manier behandeld worden en familieleden of vrienden tevreden stellen (Spark & Harris, 2005) zijn hier voorbeelden van.

Er zijn ook een aantal barrières of factoren die de deelname aan programma's gerelateerd met werk bemoeilijken. Gedetineerden die nog niet veroordeeld zijn (beklaagden) zijn minder geneigd om aan deze programma's deel te nemen dan veroordeelden (Spark & Harris, 2005). Indien men reeds veroordeeld is, zijn het voornamelijk gedetineerden met een kortere straf die deelnemen omdat de tijd voordat zij terugkeren naar de arbeidsmarkt korter is (Alos et al., 2011).

2. Voorstelling domein arbeid

Het aanbod van de VDAB in de gevangenis van Antwerpen bestaat voornamelijk uit individuele gesprekken met de detentieconsulent. Afhankelijk van de arbeidssituatie vóór detentie zal de detentieconsulent van de VDAB de gepaste stappen zetten. Indien nodig, zal de detentieconsulent het VDAB-dossier aanpassen aan de detentiesituatie (gedetineerden zijn niet beschikbaar voor de arbeidsmarkt, werkloosheidsuitkering stopt tijdens detentie, ...).

Verder bestaat de begeleiding uit het helpen van gedetineerden met zoeken naar werk of het oriënteren naar een beroepsopleiding, informatie geven over openstaande vacatures, over de arbeidsmarkt, over de verschillende tewerkstellingsmaatregelen en indien mogelijk al verdere stappen zetten.

"Het zou een serieuze meerwaarde zijn om werkgevers veel meer te kunnen sensibiliseren. Een gedetineerde aannemen, dat wilt niet per sé zeggen dat ge daar niet op kunt rekenen. Dat zou ik graag nog verduidelijken" (Detentieconsulent VDAB).

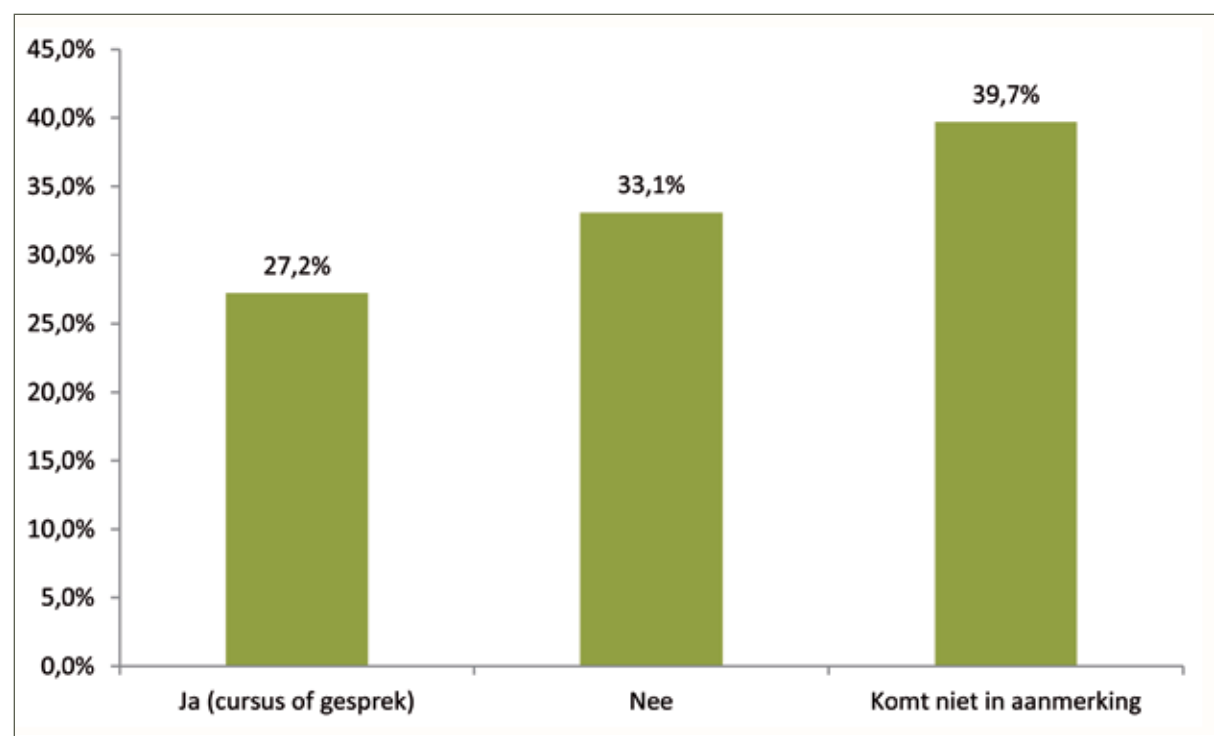

Naast de individuele gesprekken met de VDAB-consulent, voorziet VDAB Antwerpen vier keer per jaar een groepsaanbod voor gedetineerden. Tijdens dit groepsaanbod gebeurt een arbeidsmarktverkenning, worden CV's opgemaakt, worden sollicitatietips gegeven, gebeuren oriëntatie- en assessmentstrainingen, ...

Omdat de gevangenis van Antwerpen een arresthuis is, worden hier geen beroepsopleidingen aangeboden. Een groot deel van de populatie bestaat immers uit beklaagden, wat wil zeggen dat ze in principe elk moment kunnen vrijkomen.

3. VDAB-deelname

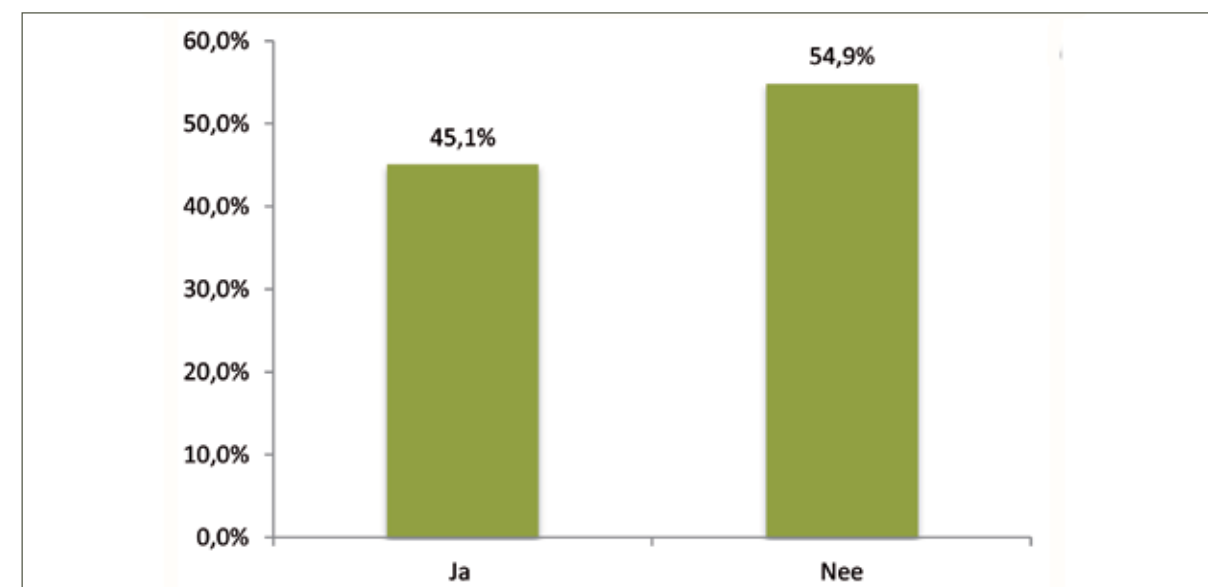
Figuur 18. Participatiegraad VDAB in de gevangenis

In figuur 18 wordt een opsplitsing gemaakt tussen mensen waar VDAB zich op richt bij haar dienstverlening en diegene die omwille van persoonlijke kenmerken (o.a. ziekte, illegaliteit, niet EU-burger) geen beroep kunnen doen op deze vorm van hulpverlening. 39,7% van de respondenten kwam daarvoor niet in aanmerking, 60,3% wel. Van alle gedetineerden heeft 27,2% effectief al beroep gedaan op de VDAB binnen de gevangensmuren door het volgen van een cursus of door op gesprek te gaan. De overige 33,1% heeft nog geen beroep gedaan op de diensten van de VDAB.

Als we de herberekening maken en enkel de gedetineerden in rekening nemen die in aanmerking komen voor een VDAB-begeleiding, krijgen we een ander cijfer. In volgende tabellen worden alleen de cijfers weergegeven van de mensen die effectief beroep kunnen doen op de VDAB.

Figuur 19. Participatiegraad VDAB (alleen diegenen die in aanmerking komen)

Van de gedetineerden die in aanmerking komen voor de VDAB, neemt 45,1% effectief deel aan het aanbod. Zij gaan ofwel op gesprek bij een detentieconsulent, ofwel hebben ze reeds een cursus gevolgd. Ongeveer 55% heeft nog nooit deelgenomen aan het VDAB-gevangenis-aanbod.

Naast het huidige aanbod, hebben we hen ook de vraag voorgelegd welke opleiding over werk ze graag zouden volgen in de gevangenis.

Tabel 23. Welke opleiding zou je graag volgen in de gevangenis?

Opleiding	Percentage
Beroepsopleiding (bijvoorbeeld metser, behanger, verpleger,...)	55,2%
Cursus over solliciteren	38,4%
Cursus over omgaan met regels op de werkvloer	18,5%
Cursus over omgaan met mensen op de werkvloer	18,2%
Andere (pasterijen op de werkvloer, assertiviteit, marketing, wiskunde, bedrijfsbeheer,...)	14,0%

Iets meer dan de helft van de ondervraagden (55,2%) geeft aan een beroepsopleiding te willen volgen.

"Wij zouden hier graag opleidingen hebben hé, de meeste mensen in de gevangenis zijn laaggeschoolden, als wij zijn allemaal knelberoepen allemaal in den bouw: lasser, metsers, stukadoors hé. Die opleidingen worden allemaal veel te weinig gegeven." (gedetineerde man, 52 jaar).

38,4% wenst een cursus te volgen om te leren solliciteren. Tijdens zo'n cursus kunnen gedetineerden leren hoe ze een goede CV op moeten opmaken, krijgen ze tips i.v.m. solliciteren, krijgen ze informatie over de arbeidsmarkt, tewerkstellingsmaatregelen, beroepsopleidingen,...

Ongeveer 18% van de gedetineerden geeft aan meer kennis te willen opdoen over arbeidsattitude en omgaan met mensen op de werkvloer. De respondenten konden eveneens eigen voorstellen formule-

ren over welke opleidingen of cursussen ze interessant zouden vinden. Themavoorstellen die uit de bus kwamen, zijn: pesterijen op de werkvloer, assertiviteit, marketing, bedrijfsbeheer, VCA, brandveiligheid, navigeren op zee, ...

4 Profiel: wie neemt deel aan VDAB en wie niet?

4.1. Individuele karakteristieken

Tabel 24. VDAB-deelname i.f.v. leeftijd

Leeftijd in klassen	VDAB (diegene die er beroep op kunnen doen)	
	Ja	Nee
18-25 jaar	51,2%	48,8%
26-35 jaar	50,0%	50,0%
36 - 50 jaar	39,0%	61,0%
50+	22,2%	77,8%

In tabel 24 wordt een opsplitsing gemaakt volgens leeftijdsklasse. De helft van de jongere gedetineerden tussen 18 en 35 jaar heeft reeds een gesprek gehad met VDAB in de gevangenis of een VDAB-cursus gevolgd. In de groep 36-50 jarigen is dit percentage afgenomen tot 39%. Het is opvallend dat in de leeftijdsklasse van ouderen 77,8% geen beroep doet op de diensten van VDAB. In deze laatste leeftijdsgroep komen mogelijks respondenten voor die een maximale vrijstelling gekregen hebben van de Rijksdienst voor Arbeidsbemiddeling (RVA) en niet meer beschikbaar moeten zijn voor de arbeidsmarkt. Deze respondenten vragen minder ondersteuning in hun zoektocht naar werk. Anderzijds bevat de groep 50+ers waarschijnlijk ook nog heel wat gedetineerden die deze vrijstelling nog niet gekregen hebben en dus theoretisch gezien nog beschikbaar zijn voor de arbeidsmarkt.

Er zijn geen significante verschillen tussen mannen en vrouwen wat betreft deelname aan VDAB. Mannen en vrouwen nemen dus in gelijke mate deel aan activiteiten van de VDAB. Ook opleidingsniveau speelt geen rol bij het al dan niet deelnemen aan het VDAB-aanbod. Er is wel een significant verband bij schaamte – en schuldgevoelens. Gedetineerden die reeds beroep gedaan hebben op de VDAB kampen vaker met dergelijke gevoelens dan diegene die er nog geen beroep op hebben gedaan.

Het al dan niet deelnemen aan de VDAB heeft geen invloed op de andere zaken die te maken hebben met de gemoedstoestand van gedetineerden. Mensen die er beroep op hebben gedaan en mensen die er nog geen beroep op hebben gedaan, ervaren eenzelfde mate van sociaal functioneren, angstige en depressieve gevoelens en kampen in eenzelfde mate met een verslaving.

4.2. Gevangenisgerelateerde zaken

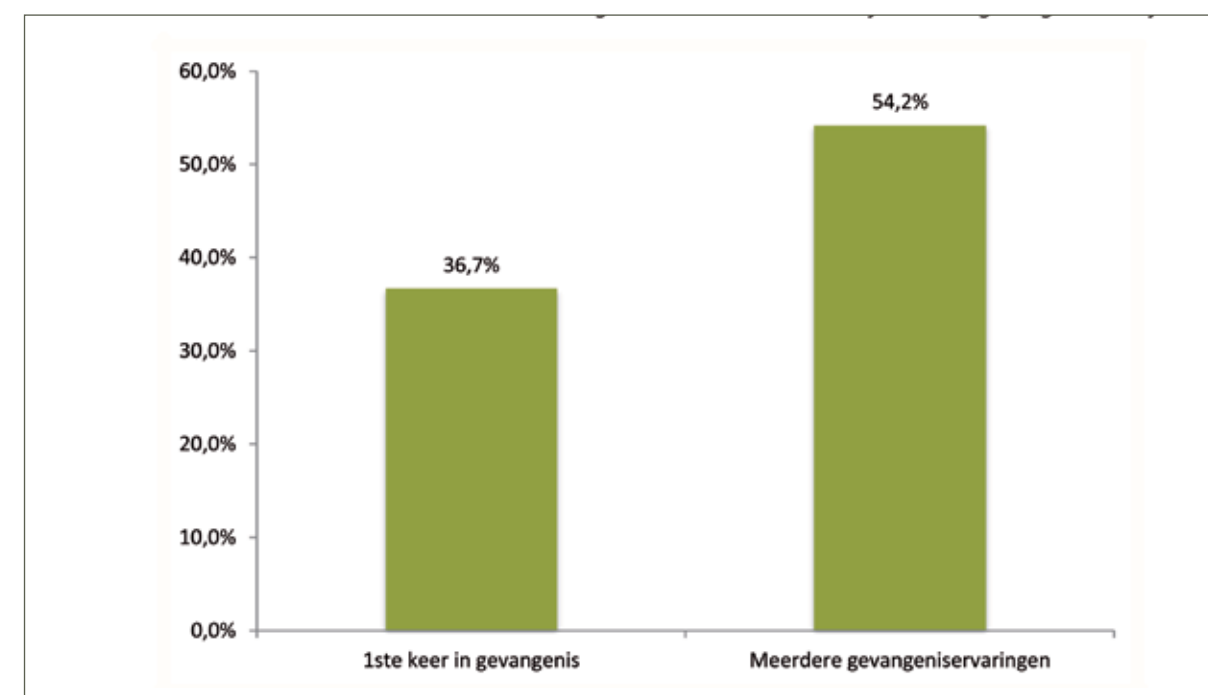
In tabel 25 wordt gekeken naar de groep gedetineerden die beroep kunnen doen op VDAB en de verblijfsduur in de gevangenis.

Tabel 25. VDAB-deelname i.f.v. verblijfsduur in de gevangenis

Verblijfsduur in klassen	VDAB (diegene die er beroep op kunnen doen)	
	Ja	Nee
Minder dan 1 maand	19,0%	81,0%
Tussen 1 en 6 maanden	50,3%	49,7%
Meer dan 6 maanden	47,2%	52,8%

81% van de respondenten die nog maar minder dan 1 maand in de gevangenis verblijven, namen (nog) geen contact op met VDAB. Dit hoge percentage heeft vermoedelijk te maken met de specifieke situatie van het arresthuis te Antwerpen. De helft van de respondenten die tussen 1 en 6 maanden in detentie verblijft, doet wel beroep op de diensten van VDAB. Ditzelfde aandeel is tevens terug te vinden bij de groep gedetineerden die langer dan 6 maanden in de gevangenis verblijft.

Figuur 20. VDAB-deelname i.f.v. aantal gevangenisverblijven

54,2% van de mensen met meerdere gevangeniservaringen komen langs bij VDAB. Daarentegen vindt slechts 36,7% van de gedetineerden die voor de eerste keer in aanraking komen met de gevangenis de weg naar VDAB.

Meer dan de helft van de veroordeelden en geïnterneerden neemt deel aan de VDAB. Veroordeelden en geïnterneerden gaan op zoek naar werk in het kader van hun reclassering. Beklaagden gaan minder vaak langs bij VDAB. Dit is onder andere te verklaren doordat beklagden op elk moment vrij kunnen komen. Bovendien beschikken zij niet over uitgangsvergunningen en kunnen dus niet naar een sollicitatiegesprek gaan.

4.3. Taal en nationaliteit

Tabel 26. VDAB-deelname i.f.v. nationaliteit

Nationaliteit	VDAB (diegene die er beroep op kunnen doen)	
	Ja	Nee
Belg	58,7%	41,3%
Niet-Belg	23,7%	76,3%

Bij gedetineerden met de Belgische nationaliteit doet meer dan de helft (58,7%) beroep op de diensten van VDAB. Daarentegen neemt slechts 23,7% van de niet-Belgen deel aan de activiteit van VDAB. Taal is mogelijks een barrière voor niet-Belgen. Het aanbod is immers enkel in het Nederlands. In tabel 27 wordt daarom gekeken naar de kennis van het Nederlands en de deelname aan VDAB.

Tabel 27. VDAB-deelname i.f.v. beheersing Nederlands

Kennis Nederlands	VDAB (diegene die er beroep op kunnen doen)	
	Ja	Nee
Heel goed	56,1%	43,9%
Een beetje	46,2%	53,8%
Helemaal niet	9,4%	90,6%

Taal blijkt inderdaad een barrière te zijn. Het is opvallend dat gedetineerden die geen kennis hebben van het Nederlands vooral niet langs komen bij de VDAB. VDAB kan deze groep gedetineerden slechts begeleiden indien ze bereid zijn Nederlands te volgen en een minimaal niveau behalen. Hoe beter iemand het Nederlands beheerst hoe groter de kans dat ze beroep doen op de diensten van VDAB. 56,1% van de gedetineerden die heel goed Nederlands kennen en 46,2% van de gedetineerden die een beetje Nederlandse kennis hebben doet beroep op VDAB.

5. Motieven

“Ik moet zeggen dat als wij ne cursus hebben, bij de meesten de motivatie heel groot is om terug te gaan werken. En die zijn ook echt mee dat ze zeggen van werk is structuur, werk geeft u veiligheid, werk is financiële zekerheid.” (Detentieconsulent VDAB)

Tabel 28. Motieven m.b.t. deelname aan VDAB

Motieven	Percentage
MICRO: doel	68,6%
Ik kan er werk mee vinden	47,7%
Ik kan plannen maken voor de toekomst	47,7%
VDAB heeft contacten met werkgevers	36,6%
Ik heb meer kans om vrij te komen	16,3%
MICRO: normalisatie	37,9%
Zo ben ik even uit mijn cel	17,6%
Het brengt afwisseling in de dag	17,0%
Zo gaat de tijd sneller	13,7%
Tijdens de cursus voel ik me een gewoon persoon, en geen gedetineerde	12,4%
Ik volg de cursus om even aan iets anders te denken	11,8%
MESO: sociale motieven - activiteit	24,9%
Ik voel me er welkom	16,3%
Ik volgde een cursus voor de sfeer in de groep	7,8%
Ik zie er andere mensen	5,9%
MESO: toeleiding	7,9%
Mijn advocaat raadde me dat aan	4,6%
Een andere gedetineerde vertelde mij erover	2,6%
Iemand van het personeel vroeg het mij	1,3%

De motieven om deel te nemen aan de activiteiten van de VDAB bevinden zich op 2 niveaus. Enerzijds zijn er twee thematische categorieën op microniveau (zaken inherent aan de persoon), anderzijds twee categorieën op mesoniveau (sociale interacties).

De meest invloedrijke thematische categorieën van motieven bevinden zich op microniveau. De realisatie van **persoonlijke doelstellingen** wordt door 68,6% aangehaald als reden om naar de VDAB te gaan. Binnen deze categorie zijn de mogelijkheid om werk te vinden en plannen te maken voor de toekomst (beide 47,7%) de hoogst gerangschikte motieven. Dit blijken eveneens de 2 belangrijkste motieven te zijn om te participeren aan activiteiten van de VDAB. Ook het idee dat de VDAB veel contacten heeft met werkgevers wordt door 36,6% aangehaald. Dit is echter niet het geval. De VDAB heeft een aantal contacten, maar bij elke gedetineerde is het opnieuw een zoektocht naar de juiste werkgever omdat men zorg-op-maat wil aanbieden. Bij de groep ondervraagden die via de VDAB plannen willen maken voor de toekomst, wil 71,4% ook via onderwijs een diploma of attest behalen.

Verder bleek de categorie **normalisatie** aanzienlijk te scoren (37,9%). Binnen deze categorie zijn ‘zo ben ik even uit mijn cel’ (17,6%) en ‘het brengt afwisseling in de dag’ (17,0%) de belangrijkste motieven.

De sociale motieven (mesoniveau) bleken minder invloedrijk te zijn. 24,9% gaat naar de VDAB omwille van **sociale motieven verbonden aan de activiteiten**. Het motief ‘ik voel me er welkom’ scoorde binnen deze categorie het hoogst met 16,3%.

Toeleiding, de laatste thematische categorie behorende tot het mesoniveau, werd het minste aangehaald (7,9%). De advocaat bleek het meeste invloed te hebben op toeleiding richting VDAB (4,6%), maar ook hier blijft dit een klein aandeel.

6. Barrières

Eveneens zoals bij motieven werden de barrières opgedeeld in thematische categorieën. De barrières situeren zich op drie verschillende niveaus van de omgeving: micro-, meso-, en exoniveau.

Tabel 29. Barrières m.b.t. deelname een VDAB

Barrières	Percentage
MICRO: individuele redenen	45,1%
Ik spreek de taal niet voldoende	18,2%
Ik heb al werk wanneer ik vrij kom	14,6%
Ik ben niet van plan om in België te blijven	9,9%
Ik heb geen hulp nodig	6,7%
Ik mag niet meer werken door ziekte of invaliditeit	2,8%
Ik heb er geen zin in	2,8%
Ik ben te moe om hiermee bezig te zijn	1,2%
Ik wil niet werken als ik buiten kom	0,4%
Ik heb slechte ervaringen gehad met VDAB voordat ik in de gevangenis kwam	0,4%
MICRO: voorkeur voor ander aanbod	23,7%
Ik ga liever werken	17,4%
Ik ga liever naar mijn bezoek	6,3%
Ik ga liever naar de wandeling	5,5%
Ik ga liever naar de viering van mijn geloof	4,3%
Ik doe liever iets anders (cursus Nederlands, sporten, zijdeschilderen,...)	3,2%
MESO: sociale invloeden	6,7%
Ik wil de cheffen niet tot last zijn	4,3%
Ik heb slechte dingen gehoord over de consultants van de VDAB	1,2%
Ik hou niet van cursussen in groep	0,8%
Andere gedetineerden pesten of bedreigen mij	0,4%
Ik hou niet van de sfeer	0,4%
EXO: informatie en PR	41,9%
Ik wist niet dat het kon	38,3%
Ik weet niet hoe ik mij moet inschrijven	15,8%
EXO: beperkingen van het aanbod en de gevangenis	16,6%
Ik heb een rapportbriefje geschreven, maar ik kreeg geen antwoord	6,3%
Alles wat met de gevangenis te maken heeft, is slecht	5,9%
Er waren geen cursussen	4,7%
De onderwerpen van de cursussen van de VDAB zijn niet interessant	1,6%
Ik wilde wel, maar de cursussen zaten vol	1,2%
EXO: tijdspad	46,2%
Ik zit nog maar pas in de gevangenis	32,8%
Ik weet niet wanneer ik vrij kom	16,6%
Ik heb nog geen uitgangspremisses	7,5%
Ik kan geen opleidingen volgen omdat ik niet veroordeeld ben	5,9%

We kunnen opmerken dat de barrières behorende tot de categorie **tijdspad** (exo) het meest aangehaald werden (46,2%). De barrière die hieraan het meeste bijdraagt is ‘ik zit nog maar pas in de gevangenis’ (32,8%).

Eveneens **individuele redenen** (micro) scoorden aanzienlijk: 45,1% haalde minstens 1 individuele reden aan. Onvoldoende Nederlands spreken is de grootste barrière om zich niet aan te melden (18,2%). Indien een gedetineerde die onvoldoende Nederlands spreekt zich toch aanmeldt, wordt aangeraden om eerst een cursus Nederlands te volgen. Daarnaast geeft 14,6% van de niet-deelnemers aan reeds zeker te zijn van een job na vrijlating en wensen ze daarom geen gebruik te maken van de VDAB. Deze gedetineerden hebben geen behoefte aan de dienstverlening van de VDAB.

De derde belangrijkste thematische categorie is **informatie en PR** (exo) (41,9%). Hiervan geeft 38,3% aan niet te weten dat er een aanbod van de VDAB is. Dit is globaal gezien eveneens de barrière die het meeste aangehaald wordt. Verder geeft 15,8% aan niet te weten hoe men zich kan inschrijven.

Verder bleek de **voorkeur voor een ander aanbod** een rol te spelen bij 23,7% van de respondenten. Binnen deze categorie was concurrentie met werk in de gevangenis de hoogst gerangschikte barrière (17,4%). Bezoek en wandeling hadden minder een invloed.

De **beperkingen van het aanbod en de gevangenis** bleken minder een rol te spelen, maar werden aangehaald door 16,6% van de bevroagde gedetineerden. De componenten die hiertoe het meeste bijdroegen zijn geen antwoord krijgen op rapportbriefjes (6,3%) en alles wat met de gevangenis te maken heeft als slecht beoordelen (5,9%).

De minst invloedrijke thematische categorie was **sociale invloeden** (meso – 6,7%). Voornamelijk het niet tot last willen zijn van de chefs draagt hier het meeste toe bij (4,3%).

7. Brug binnen-buiten

Tabel 30. Brug binnen-buiten m.b.t. het vinden van werk in de vrije samenleving

Hulp nodig	Percentage
Ik heb geen hulp nodig	32,2%
Geef mij informatie over opleidingen	28,9%
Help mij te ontdekken welk werk ik kan doen	26,3%
Help mij vacatures te zoeken en te kiezen	23,9%
Help mij contact op te nemen met werkgevers	22,1%
Ik wil me laten begeleiden door de VDAB	20,0%
Geef mij materiaal om werk te zoeken (kranten, WIS-computer,...)	16,4%
Help mij mijn cv te schrijven	13,6%
Begeleid mij op mijn nieuwe job	14,8%
Help mij een brief voor en sollicitatie te schrijven	13,6%
Ga mee bij een sollicitatiegesprek	10,1%
Help mij contact op te nemen met de vakbond	8,7%
Andere (alternatief zoeken voor werk, helpen met zelfstandig te worden, papieren moeten eerst geregeld worden, ik wil in een ander land gaan werken,...)	6,6%
Zorg voor een tolk	4,7%
Ik wil niet werken als ik vrij ben	1,6%

32,2% van de respondenten geeft aan geen hulp nodig te hebben van de VDAB bij vrijlating. Slechts 1,6% zegt duidelijk niet te willen werken na vrijlating.

Indien een gedetineerde aangeeft hulp te willen ontvangen, is er voornamelijk een hoge vraag naar informatie betreffende opleidingen (29,3%), hulp bij het maken van een beroepskeuze (27%) en hulp bij het zoeken naar vacatures (24,6%).

Indien de gedetineerde op zoek gaat naar werk, is er vraag naar hulp bij het opstellen van een CV en een motivatiebrief en materiaal om werk te zoeken. 20,2% wil zich laten begeleiden door VDAB in de zoektocht naar werk.

Gedetineerden vragen ook hulp om contact op te nemen met werkgevers, om mee te gaan op een sollicitatiegesprek. Indien de gedetineerde een job gevonden heeft, zegt 15% graag begeleiding te krijgen op zijn nieuwe job.

SAMENVATTING

45% van de gedetineerden die in aanmerking komen voor de dienstverlening van de VDAB heeft effectief beroep gedaan op de diensten van de VDAB. Ze zijn ofwel bij de VDAB op gesprek geweest of hebben een oriëntatie- en assessmentscursus gevolgd. Dit zijn voornamelijk Belgische gedetineerden tussen 18 en 35 jaar, die heel goed of een beetje Nederlands spreken, die langer dan 1 maand in de gevangenis verblijven, meerdere gevangeniservaringen hebben, en veroordeeld of geïnterneerd zijn. Indien gedetineerden de mogelijkheid kregen om zelf te kiezen welke opleiding ze graag zouden volgen, gaat de voorkeur naar een beroepsopleiding of een cursus over solliciteren.

De gedetineerden die beroep doen op de VDAB worden voornamelijk gedreven door persoonlijke doelen zoals het vinden van werk, plannen maken voor de toekomst en het gebruik maken van de contacten die de VDAB heeft met potentiële werkgevers. Eveneens normalisatie drijft meerdere gedetineerden. De sociale motieven zoals zich er welkom voelen, voor de sfeer in de groep en andere mensen ontmoeten, spelen ook een rol, maar in mindere mate.

55% van de bevroegde gedetineerden heeft nog geen beroep gedaan op de VDAB. Het tijdspad blijkt hierin een grote rol te spelen. Gedetineerden die nog maar pas in de gevangenis zitten en onzeker zijn over het verdere verloop van de hechtenis, zijn weinig geneigd om beroep te doen op de diensten van de VDAB. Ook persoonlijke redenen zoals de taal niet voldoende spreken of al werk hebben wanneer men vrijkomt spelen een belangrijke rol. Een andere barrière waardoor vele gedetineerden belemmerd worden is het feit dat ze niet weten dat ze beroep kunnen doen op de VDAB of niet weten hoe ze zich moeten inschrijven.

2/3de van de gedetineerden geeft aan hulp nodig te hebben m.b.t. het vinden van werk bij vrijlating. Voornamelijk informatie geven over opleidingen, ontdekken welk soort werk men kan uitvoeren, vacatures zoeken en helpen met contact op te nemen met potentiële werkgevers zijn wenselijke vormen van hulpverlening.

Hoofdstuk 5: Cultuur

1. Voorgaande onderzoeken m.b.t. cultuur in de gevangenis

Zowel het internationaal als het nationaal onderzoek naar cultuur in de gevangenis is relatief beperkt. Het is echter belangrijk onderzoek te voeren naar dit domein. Deelname aan kunstactiviteiten biedt bijvoorbeeld verschillende voordelen. Ten eerste zijn er voordelen voor het individu. Door participatie aan kunstactiviteiten kan het gevoel van eigenwaarde en vertrouwen versterkt worden (Blaauw & van Marle, 2007; Coyle, 2009). Het bevordert immers zelfdiscipline en autonomie (Clements, 2004). Door te participeren kunnen gedetineerden dingen creëren en zich een 'normaal persoon' voelen, wat resulteert in het beter omgaan met stress (Williams, 2003). Verder zou het slaapproblemen en angstige gevoelens verminderen (Blaauw & van Marle, 2007). Daarnaast zijn er ook voordelen voor de gevangenis als insti-tuut (Johnson, 2008; Williams, 2003). Voorbeelden hiervan zijn een verhoogde veiligheid of beter klimaat voor zowel gedetineerden als personeelsleden en een verbeterde dagelijkse routine (Clements, 2004; Johnson, 2008). Deze voordelen zijn echter nog maar zelden empirisch onderzocht (Johnson, 2008).

Een ander onderdeel van cultuur is de bibliotheek. Het lezen van boeken is belangrijk voor de zelfontwikkeling van gedetineerden. Het is belangrijk dat een gevangenisbibliotheek een plaats is waar gedetineerden zich veilig kunnen voelen, waar ze niet behandeld worden als een nummer maar als mensen (Bowe, 2011).

Een aantal onderzoeken heeft de motieven om deel te nemen aan culturele activiteiten in kaart gebracht. Sociale redenen om deel te nemen zijn bijvoorbeeld de mogelijkheid om anderen te ontmoeten en de positieve sfeer tijdens de culturele groepsactiviteiten (Oud & Oostdam, 2007). Eveneens het realiseren van persoonlijke doelen zoals het verzachten van 'the pains of imprisonment'¹, zichzelf verder ontwikkelen (Nelissen, 1998) en kennis verbreden (Oud & Oostdam, 2007) zijn redenen waarom gedetineerden deelnemen. Andere motieven waardoor gedetineerden deelnemen aan culturele groepsactiviteiten zijn zelfexpressie (Nelissen, 1998) en het plezier dat verbonden is aan de creatieve bezigheden (Oud & Oostdam, 2007). Verder kijken gedetineerden films om variatie aan te brengen in het dagelijkse leven en gaan ze naar de bibliotheek om de tijd te verdrijven (Baerten, 2010).

Gedetineerden kunnen ook barrières ervaren die de deelname aan culturele activiteiten bemoeilijken of in de weg staan. In sommige Vlaamse gevangenissen is bijvoorbeeld het verouderde aanbod een reden om niet naar de bibliotheek te gaan (Baerten, 2010). We dienen hierbij echter te vermelden dat er recent heel wat inspanningen gedaan zijn om het bibliotheekaanbod te verbeteren. Het participatiedecreet beoogt dat elke gemeente met een gevangenis op zijn grondgebied zijn reguliere bibliotheekwerking uitbreidt tot de gevangenis. De Vlaamse Regering zet subsidies in voor de personeels- en werkingskosten (Vlaamse Overheid, 2008). Ook de provincie Antwerpen, de stad Antwerpen en de gevangenis van Antwerpen zetten jaarlijks financiële middelen in om de bibliotheek te actualiseren en verder te professionaliseren.

2. Voorstelling domein cultuur

Het domein cultuur binnen de gevangenis van Antwerpen kan opgesplitst worden in de bibliotheek, socio-culturele activiteiten en culturele activiteiten.

1 Gedetineerden ondergaan verschillende deprivaties en degradaties ten gevolge van hun gevangenisopsluiting: (1) vrijheidsberoving, (2) verlies van goederen en diensten, (3) verlies van heteroseksuele relaties, (4) verlies van autonomie en (5) verlies van veiligheid (Sykes, 1958).

De gevangenisbibliotheek is zeven dagen op zeven open en wordt bemand door een penitentiair bewakingsassistent. Dit betekent dat de bibliotheek over heel brede openingsuren beschikt. Een deskundige van het netwerk Openbare Bibliotheek Antwerpen is halftijds gedetacheerd en zorgt als projectmedewerker voor de professionalisering van de bibliotheekwerking.

Wat socio-culturele activiteiten betreft, spreken we in dit onderzoek van de vormingen van De Rode Antraciet. De socio-culturele activiteiten op de vrouwenafdeling onder begeleiding van Vormingplus Antwerpen zijn niet expliciet bevraagd.

Tenslotte zijn er culturele activiteiten. Het aanbod aan dergelijke activiteiten is redelijk beperkt omwille van een sociaal akkoord met de vakbonden. Dit akkoord is in 2008 afgesloten omwille van de aanhoudende overbevolking en houdt in dat het bestaande culturele aanbod niet verder uitgebreid mag worden. Verder mag de theaterzaal, die tot dan gebruikt werd voor het vertonen van films en voor optredens, niet meer gebruikt worden.

3. Bibliotheek

3.1. Inleiding

In de gevangenis van Antwerpen zijn twee cellen omgebouwd tot een bibliotheek waar gedetineerden boeken, strips, CD's, DVD's en games voor op de playstation kunnen uitlenen. De boeken, strips en CD's zijn gratis uit te lenen. Voor de CD-speler, DVD's en DVD-speler, playstation en de games moet men huur betalen. Naast deze huur, moeten gedetineerden ook een waarborg betalen voor CD's, DVD's en DVD-speler, playstation en de bijhorende games.

Tabel 31. Prijzen bibliotheek

Uitleenbaar materiaal	Prijs per week	Borg
CD	Gratis	10,00 €
Radio/ CD-speler	1,50 €	Geen borg
DVD-film	1,00 €	10,00 €
DVD-speler	5,00 €	25,00 €
Playstation	7,00 €	25,00 €
Games voor op playstation	2 à 3 €	10,00 €

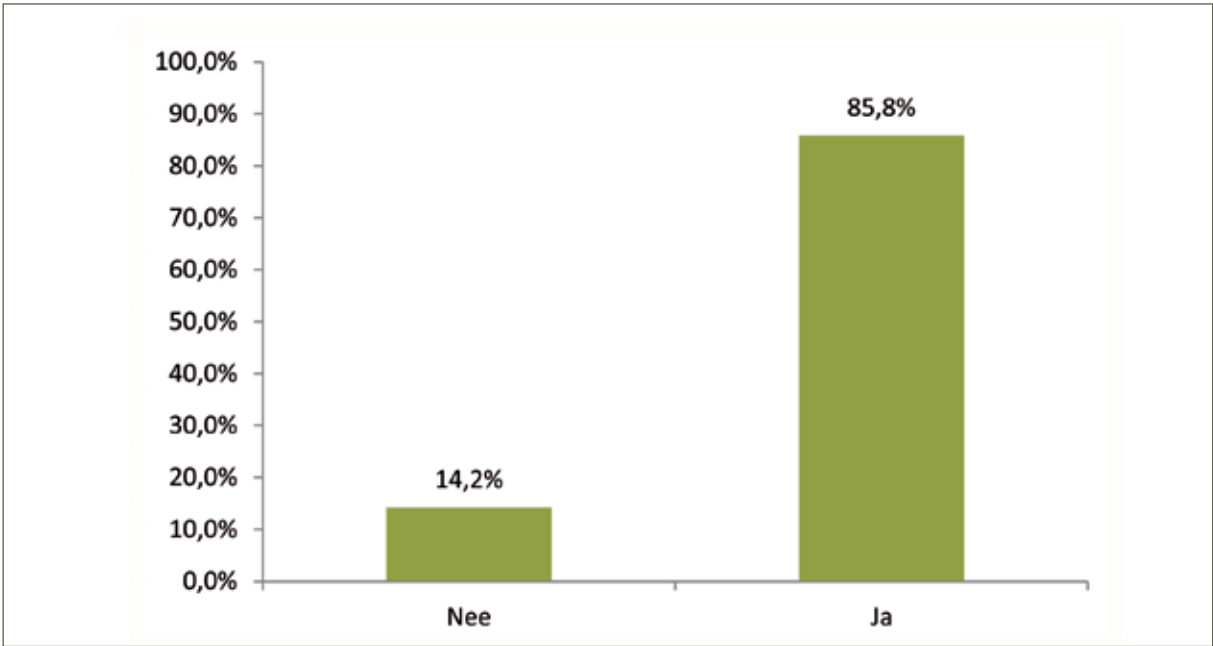
De bib zelf is klein en kan omwille van de infrastructuur niet verder uitgebreid worden. Zo is er bijvoorbeeld geen ruimte om tafels en stoelen te zetten zodat gedetineerden rustig aan een tafel kunnen lezen. Wel is er een herinrichting in de maak, zodat deze ruimte beter benut kan worden.

De collectie is dankzij de samenwerking met de openbare bibliotheek van de stad Antwerpen geactualiseerd en de anderstalige collectie werd uitgebreid, zowel wat boeken als CD's betreft. Ook is hetzelfde classificatiesysteem dat in het netwerk Openbare Bibliotheek Antwerpen gebruikt wordt (ZIZO of zonder inspanning zoeken) geïntegreerd. Doordat gewerkt wordt met kleuren en pictogrammen, probeert men het zoeken voor gedetineerden te vergemakkelijken.

Gedetineerden in de gevangenis van Antwerpen hebben 1 keer per week het recht om naar de bibliotheek te gaan en dit gedurende een kwartier à 20 minuten. Omwille van het hoge aantal gedetineerden is het organisatorisch niet mogelijk om het bezoek langer te laten duren of gedetineerden meerdere malen per week naar de bibliotheek te laten komen.

3.2. Participatie aan bibliotheek

Figuur 21. Participatiegraad bibliotheek

Maar liefst 85,8% van de gedetineerden ontleent materiaal in de gevangenisbibliotheek. Slechts 14,2% geeft aan nooit de bibliotheek bezocht te hebben. Ter vergelijking, de Vlaamse Participatiesurvey (De Laet, Glorieux, & van Tienoven, 2011) toont aan dat in Vlaanderen gemiddeld 33% volwassenen het afgelopen jaar een bibliotheek heeft bezocht, en dat 8,4% dit frequent doet.

Tabel 32. Wat wordt er uitgeleend in de bibliotheek

Wat	Percentage
Boeken	78,0%
Strips	19,5%
Films	16,5%
CD's	15,6%
Games voor playstation	6,0%

Gedetineerden die naar de bibliotheek gaan, lenen voornamelijk boeken (78,0%). Materialen die door ongeveer 1 op 5 van de gedetineerden uitgeleend worden zijn strips, films en CD's. Games voor de playstation worden door een minderheid uitgeleend. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat er slechts 5 toestellen beschikbaar zijn. Bovendien is het duurder om een playstation te huren in vergelijking met een CD- of DVD-speler.

Tabel 33. Met welke uitspraken over de bibliotheek ben je het eens

Uitspraken bibliotheek	Percentage
Er zijn te weinig boeken in de bib die ik wil lezen	54,4%
Ik vind 1 keer per week naar de bibliotheek gaan te weinig	33,2%
De bib is te klein	25,1%
Ik mag niet lang genoeg in de bibliotheek blijven zoeken	22,4%
Ik kan te weinig boeken lezen in mijn taal	20,5%
In de bibliotheek vind ik enkel oude boeken, films, cd's, strips, films en spelletjes	19,1%
Het kost te veel om dingen uit te lenen	18,3%
Ik zou in de bibliotheek willen studeren	16,2%
Er zijn te weinig CD's in de bib die ik wil horen	15,9%
Ik kan de borg voor de cd's en games niet betalen	15,4%
Er zijn te weinig films in de bib die ik wil zien	12,4%
De bibliotheek is een goede plek om anderen te ontmoeten	10,2%
Er zijn te weinig games in de bib die ik wil spelen	8,6%
Ik heb te weinig plaats in de bibliotheek om films, boeken, cd's, ... rustig te bekijken	8,6%
Er zijn te weinig strips in de bib die ik wil lezen	7,3%
De bibliotheek in deze gevangenis is net zoals een bibliotheek buiten	7,0%
Als de chef mij 's morgens komt halen om naar de bibliotheek te gaan, ga k niet. Ik wil nog slapen.	5,4%
Ik ga naar de bibliotheek omdat de chef het mij elke week vraagt	4,3%

Meer dan de helft van de gedetineerden vindt dat er in de bibliotheek te weinig boeken zijn die hen interesseren. Verder geeft ook een groot aantal aan dat ze één bibliotheekbezoek per week te weinig vindt, dat de bibliotheek te klein is, er te weinig tijd is om voldoende te kunnen zoeken en er te weinig boeken zijn in hun taal.

Tabel 34. Brug binnen-buiten m.b.t. bibliotheek in de vrije samenleving

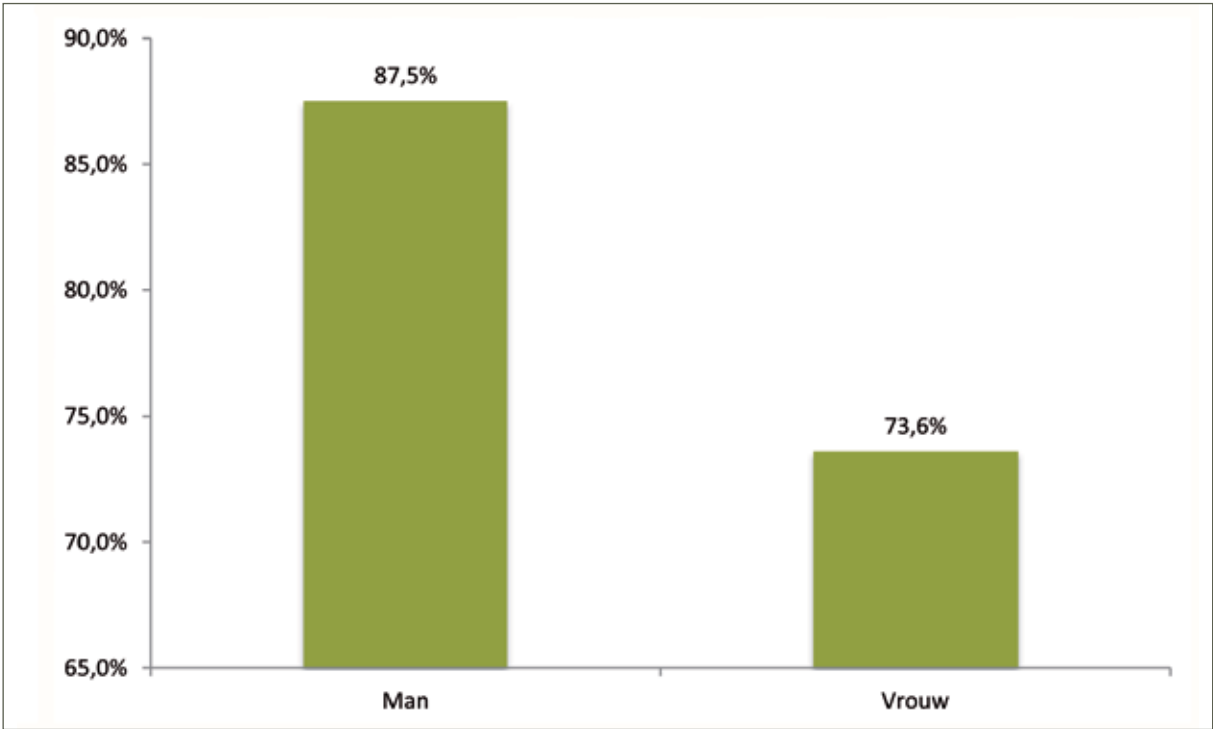
Hulp nodig	Percentage
Ik heb geen hulp nodig	61,3%
Schrijf mij al in een bibliotheek in	15,8%
Geef me een lijst van alle bibliotheken in de buurt	13,2%
Ik ben niet van plan om naar een bibliotheek te gaan als ik vrij ben	12,7%
Geef mij brochures en folders over bibliotheken in de buurt	11,7%

Wanneer we peilen naar welke hulp gedetineerden kunnen gebruiken bij hun vrijlating met betrekking tot bibliotheekbezoeken, blijkt dat ongeveer 2 op 3 zegt geen hulp nodig te hebben. Daarnaast wil 12,7% niet naar de bibliotheek gaan na vrijlating. Diegenen die wel hulp nodig hebben, willen voornamelijk dat men al ingeschreven wordt in een bibliotheek.

3.2. Profiel: wie gaat naar de bibliotheek en wie niet?

3.2.1. Individuele karakteristieken

Figuur 22. Deelname aan bibliotheek i.f.v. geslacht

Uit figuur 22 blijkt dat mannen vaker naar de bibliotheek gaan dan vrouwen. 87,5% van de mannelijke gedetineerden heeft de bibliotheek reeds bezocht tegenover 73,6% vrouwen. Alle leeftijdscategorieën gaan in gelijke mate naar de bibliotheek. Verder zijn er geen verschillen naargelang het aantal jaren dat men naar school is geweest en gemoedstoestand.

3.2.2. Gevangenisgerelateerde kenmerken

Tabel 35. Deelname aan bibliotheek i.f.v. verblijfsduur

Verblijfsduur in klassen	Bibliotheek	
	Nee	Ja
Minder dan 1 maand	31,7%	68,3%
Tussen 1 en 6 maanden	11,6%	88,4%
Meer dan 6 maanden	7,5%	92,5%

Hoe lang gedetineerden reeds in de gevangenis verblijven, heeft een invloed op bibliotheekbezoek. Hoe langer men gedetineerd is, hoe meer men naar de bibliotheek gaat. Ook gedetineerden die veroordeeld of beklaagd zijn, gaan meer naar de bibliotheek dan geïnterneerden of mensen die hun statuut niet kennen.

Gedetineerden die voor een eerste keer in de gevangenis zitten en diegene met meerdere gevangenis-ervaringen gaan in gelijke mate naar de bibliotheek.

3.2.3. Taal en nationaliteit

Er is een tendens tot significant verband tussen de beheersing van het Nederlands en bibliotheekbezoek. Gedetineerden die de Nederlandse taal een beetje machtig zijn, gaan het meest. 91,4% onder hen heeft al minstens één keer de bibliotheek bezocht. Bij gedetineerden die een goede kennis hebben van het Nederlands is dit 85,3%. Bij gedetineerden die totaal geen Nederlands begrijpen is dit percentage gedaald tot 80,4%, wat toch nog een aanzienlijk percentage is.

Daarnaast blijkt er geen verschil te zijn wat betreft nationaliteit. Belgen en gedetineerden met een niet-Belgische nationaliteit participeren in gelijke mate.

4. Vormingen van De Rode Antraciet

In dit onderdeel worden de socio-culturele vormingen van De Rode Antraciet besproken. De vormingen van De Rode Antraciet zijn voornamelijk persoonsgerichte vormingen. Gedetineerden kunnen deelnemen aan 4- tot 7-daagse vormingen waarin interactief gewerkt wordt rond een specifiek thema: het leven in de gevangenis, sociale en communicatieve vaardigheden, agressie management, eigen feiten en slachtoffers, sociaal netwerk binnen en buiten de muren of hun ouderschap. De Rode Antraciet organiseert gemiddeld 8 socio-culturele vormingen per jaar in de gevangenis van Antwerpen (max. 75 deelnemers). Er vond echter geen vorming plaats in de periode van de bevraging.

4.1. Deelname aan vormingen van De Rode Antraciet

10,1% van de bevroagden heeft deelgenomen aan een vorming van De Rode Antraciet. 3% van deze gedetineerden maakte de vormingscursus niet af. 89,9% heeft nog nooit deelgenomen aan een vormingscursus van De Rode Antraciet.

4.2. Profiel: wie neemt deel aan vormingen van De Rode Antraciet en wie niet?

4.2.1. Individuele karakteristieken

Er zijn geen significante verschillen vastgesteld op vlak van de individuele karakteristieken (geslacht, leeftijd, scholing, gemoedstoestand).

4.2.2. Gevangenisgerelateerde kenmerken

Hoe lang men reeds in de gevangenis verblijft, en of het de eerste keer is, staat niet in relatie tot het deelnemen aan vormingen van De Rode Antraciet.

4.2.3. Taal en nationaliteit

Tabel 36. Deelname aan vormingen van De Rode Antraciet i.f.v. nationaliteit

Nationaliteit	Vorming De Rode Antraciet gevolgd		
	Ja	Ja, maar ik ben gestopt	Neen
Belg	8,6%	0,0%	91,4%
Niet-Belg	6,5%	5,1%	88,5%

Meer Belgen hebben een vorming van De Rode Antraciet afgerond dan niet-Belgen. Verder vinden we een opvallend resultaat bij gedetineerden die gestopt zijn met de vorming. Het zijn alleen maar niet-Belgen die afgehaakt zijn tijdens het verloop van een vorming. Als niet-Belgen beslissen om deel te nemen aan een vorming van De Rode Antraciet is de kans ongeveer 50% dat zij afhaken na verloop van tijd. Vermoedelijk is hier een link met de taalkennis.

Tabel 37. Deelname aan de vormingen van De Rode Antraciet i.f.v. beheersing Nederlands

Kennis Nederlands	Vorming De Rode Antraciet gevolgd		
	Ja	Ja, maar ik ben gestopt	Neen
Heel goed	9,5%	1,9%	88,6%
Een beetje	7,8%	3,9%	88,2%
Helemaal niet	0,0%	2,6%	97,4%

Gedetineerden die helemaal geen kennis hebben van het Nederlands nemen bijna niet deel aan de vormingen van De Rode Antraciet. Een goede of matige kennis van het Nederlands is ook nodig omdat de taal waarin de vorming gegeven wordt het Nederlands is. Gedetineerden die helemaal geen kennis hebben van het Nederlands, komen in principe niet in aanmerking om deel te nemen. Nochtans geeft toch 2,6% van wie geen kennis van het Nederlands heeft, aan gestart te zijn. Uit de cijfers blijkt dat zij ook allemaal tijdens de vorming gestopt zijn.

4.2.4. Varia

Tabel 38. Deelname aan vormingen van De Rode Antraciet i.f.v. werken in gevangenis

Werken in de gevangenis	Vorming De Rode Antraciet gevolgd		
	Ja	Ja, maar ik ben gestopt	Neen
Ja	12,4%	5,2%	82,5%
Nee	5,4%	1,8%	92,8%

Gedetineerden die werken binnen de gevangensmuren, nemen vaker deel aan vormingen van De Rode Antraciet dan gedetineerden die niet werken.

Tabel 39. Deelname aan vormingen van De Rode Antraciet i.f.v. creatief bezig zijn op cel

Creatief bezig zijn op cel	Vorming De Rode Antraciet gevolgd		
	Ja	Ja, maar ik ben gestopt	Neen
Ja	23,9%	2,2%	73,9%
Nee	4,9%	2,9%	92,2%

Gedetineerden die creatief bezig zijn op cel (tekeningen maken, gedichten schrijven,...) nemen vaker deel aan vormingen van De Rode Antraciet dan diegene die zich niet op een creatieve wijze bezighouden op hun cel.

4.3. Motieven

Tabel 40. Motieven m.b.t. deelname aan vormingen van De Rode Antraciet

Motieven	Percentage
MICRO: doel	66,7%
Ik krijg er goede tips	66,7%
Ik heb meer kans om vroeger vrij te komen	12,5%
Zo geraak ik mijn agressie kwijt	8,3%
MICRO: normalisatie	54,2%
Ik voel me een gewoon persoon, geen gedetineerde/ geïnterneerde	29,2%
Om even aan iets anders te kunnen denken	29,2%
Zo gaat de tijd sneller	25,0%
Zo ben ik even uit de cel	25,0%
Het brengt afwisseling in de dag	25,0%
MESO: sociale motieven - activiteit	29,2%
Ik volg de cursus voor de leuke sfeer in de groep	29,2%
Ik zie er andere mensen	20,8%
MESO: toeleiding	4,2%
Een andere gedetineerde vertelde me erover	4,2%
Iemand van het persoon vroeg het mij	0,0%
Mijn advocaat raadde mij dat aan	0,0%
MESO: doel	45,8%
Ik leer daar hoe anderen denken	45,8%

In totaal heeft 10,1% van de gedetineerden deelgenomen aan een vorming van De Rode Antraciet. In tabel 40 komen alleen de motieven van deze groep aan bod. De motieven om deel te nemen aan vormingen van De Rode Antraciet hebben we onderverdeeld in thematische categorieën. Enerzijds zijn er twee categorieën die behoren tot het microniveau: (1) Realiseren van persoonlijke doelen en (2) Normalisatie. Anderzijds worden er op mesoniveau drie thematische categorieën gevonden: (1) Sociale motieven inherent verbonden aan de activiteit, (2) Toeleiding door anderen en (3) Realiseren van sociale doelen.

We kunnen opmerken dat motieven op microniveau het meest aangehaald werden. De thematische categorie **het realiseren van persoonlijke doelen** is het meest invloedrijk: 66,7% van de gedetineerden die reeds een vorming van De Rode Antraciet gevolgd hebben, haalt minstens één motief behorende tot deze categorie aan. Binnen deze categorie is ‘ik krijg er goede tips’ prominent aanwezig (66,7%). De andere categorie op microniveau is **normalisatie**. Motieven die hiertoe behoren worden door 54,2% van

de bevroagden aangehaald. De twee motieven die hierin een belangrijke rol spelen zijn ‘ik voel me een gewoon persoon en geen gedetineerde’ en ‘om even aan iets anders te kunnen denken’. Beide zijn door 29,2% van de deelnemende gedetineerden aangehaald.

De sociale omgeving bleek minder van belang. Echter zijn hierin belangrijke verschillen op te merken. Het bereiken van **sociale doelen** scoorde wel aanzienlijk: 45,8%. Binnen deze categorie is slechts één motief ondergebracht, namelijk het leren hoe anderen denken. Minder belangrijk, maar eveneens aangehaald door een kleine 30% is de thematische categorie **sociale motieven inherent verbonden aan de activiteit**. De meeste gedetineerden nemen deel aan vormingen omwille van de leuke sfeer in de groep (29,2%). De minst invloedrijke categorie was **toeleiding** door anderen (4,2%). Dit is echter een heel kleine percentage (van 10,1%). Dit moeten we dan ook met de nodige voorzichtigheid interpreteren.

4.4. Barrières

Tabel 41. Barrières m.b.t. deelname aan vormingen van De Rode Antraciet

Barrières	Percentage
MICRO: individuele redenen	19,0%
Ik spreek de taal niet voldoende	9,8%
Ik heb er geen zin in	9,0%
Ik ben te moe om cursus te volgen	1,4%
MICRO: voorkeur voor het aanbod	26,3%
Ik ga liever werken	19,0%
Ik ga liever naar de wandeling	6,7%
Ik ga liever naar mijn bezoek	6,4%
Ik ga liever naar de viering van mijn geloof	3,1%
Ik doe liever iets anders (films kijken, knutselen, lezen, slapen, sporten, tv kijken)	3,1%
MESO: sociale invloeden	5,9%
Ik wil de chefs niet tot last zijn	2,2%
Ik ben bang voor wat anderen zullen zeggen	1,7%
Ik hou niet van cursussen in groep	1,4%
Ik hou niet van de sfeer in de cursussen	0,8%
Andere gedetineerden pesten of bedreigen mij	0,6%
Ik heb slechte dingen gehoord over de mensen die de cursus geven	0,3%
EXO: informatie en PR	52,0%
Ik wist niet dat het kon	48,3%
Ik weet niet hoe ik mij moet inschrijven	10,9%
EXO: beperkingen van het aanbod en de gevangenis	12,3%
Er waren geen cursussen	4,8%
Alles wat met de gevangenis te maken heeft, is slecht	2,8%
De onderwerpen van de cursussen zijn niet interessant	2,5%
Ik heb een rapportbriefje geschreven, maar ik kreeg geen antwoord	2,2%
Ik vind de cursussen te kinderachtig	1,1%
Ik wilde wel, maar de cursussen zaten vol	0,8%
EXO: tijdspad	28,3%
Ik zit nog maar net in gevangenis	28,3%

In tabel 41 worden de barrières besproken die gedetineerden ervaren voor hun deelname aan vormingen van De Rode Antraciet. Deze gegevens hebben alleen betrekking op de gedetineerden die niet deelgenomen hadden aan een vorming (89,9%). Op individueel niveau (micro) werden twee thematische categorieën gemaakt: (1) Individuele redenen en (2) Concurrentie met het ander aanbod. Op sociaal niveau (meso) werd één groep van motieven gevonden, namelijk de sociale invloeden. Op organisatorisch niveau (exo) zijn er drie thematische categorieën: (1) Informatie en PR, (2) Beperkingen van het aanbod en de gevangenis en (3) Tijdspad.

De meest aangehaalde categorie van barrières is een organisatorische barrière, namelijk het gebrek aan **informatie en PR**. 52,0% van de gedetineerden die niet deelnamen aan vormingen van De Rode Antraciet gaf minstens één barrière aan behorende tot deze categorie. De meest richtinggevende barrière was 'Ik wist niet dat het kon' (48,3%). Dit is eveneens de barrière die globaal gezien het meeste aangehaald werd. De tweede meest aangehaalde categorie behoorde eveneens tot het organisatorische niveau: **het tijdspad**, aangehaald door 28,3%. Tot deze laatste categorie behoort volgende barrière: 'ik zit nog maar net in de gevangenis'. Dit is tevens de barrière die het tweede meest aangehaald werd. Beide redenen zijn dan ook heel logisch te noemen, aangezien er op het ogenblik voorafgaand aan de bevraging géén vorming was van de Rode Antraciet.

Voorkeur voor ander aanbod (micro) scoorde eveneens aanzienlijk: 26,3% van de gedetineerden haalde minstens één barrière aan behorende tot deze categorie. Voornamelijk concurrentie met werk scoorde aanzienlijk (19,0%). **Individuele redenen** (micro) werden door 19% aangehaald. Voornamelijk de taalbarrière (9,8%) en geen zin (9,0%) werden het meeste genoemd.

Een minder invloedrijke categorie is **beperkingen van het aanbod en de gevangenis** (12,3%). Het feit dat er geen vormingen waren bleek binnen deze categorie de grootste, maar weliswaar beperkte rol te spelen (4,8%). De categorie die het minst aangehaald werd, is **sociale motieven** (5,9%) zoals het niet tot last willen zijn van de chefs.

5. Cultuur interesses

Hoewel er ten tijde van de bevraging weinig culturele activiteiten georganiseerd konden worden, omwille van de overbevolking, vond de stuurgroep het toch belangrijk om de interesses met betrekking tot culturele evenementen of doe-activiteiten te exploreren. Dit om voeling te blijven houden met de noden en behoeften van gedetineerden inzake cultuurparticipatie. Wanneer de overbevolking drastisch daalt, zullen er immers opnieuw mogelijkheden op dit vlak zijn.

Tabel 42. Deelname aan culturele evenementen indien deze georganiseerd zouden worden

Activiteit	Percentage
Film	67,1%
Optreden	51,1%
Toneel	40,2%
Musical	38,4%
Tentoonstelling over kunst	30,1%
Andere (Klassieke muziek, boekenbeurs, documentaires, religieuze lezingen, ...)	9,4%

We legden de gedetineerden de volgende vraag voor: 'Naar welke activiteit zou jij gaan als de gevangenis ze organiseert?'. Bijna 70% zou graag naar een film gaan kijken in de filmzaal.

"Als je de mogelijkheid krijgt om naar een filmzaal te gaan één keer per week ofzo, ik denk wel ja, ik denk wel dat dat aanslaat. Dat is toch heel anders dan film zien op cel, zekers als het een meer recente film is" (gedetineerde man, 44 jaar).

Daarnaast wil meer dan de helft een optreden bijwonen, ongeveer 40% wil een toneel of musical zien en 30% zou graag een tentoonstelling over kunst bezoeken. 9,4% koos voor de activiteit 'andere', en daar vulden deze respondenten onder andere deze activiteiten in: boekenbeurs, documentaires, religieuze lezingen, dansavond, kaartavond of bingo, klassieke muziek, opera, circus, en wetenschappelijke lezingen.

Tabel 43. Deelname aan culturele evenementen i.f.v. profiel

	Toneel	Musical	Optreden	Film	Tentoonstelling over kunst	Andere
Nationaliteit						
Belg	41,7%	30,7%	57,7%	75,5%	26,4%	11,7%
Niet-Belg	38,8%	43,8%	46,3%	60,7%	31,8%	7,9%
Leeftijd						
17-25 jaar	41,3%	42,1%	52,4%	75,4%	31,0%	7,1%
26-35 jaar	34,3%	35,8%	49,6%	62,8%	24,8%	8,8%
36-50 jaar	46,0%	41,1%	50,8%	66,1%	37,9%	10,5%
50+	40,0%	30,0%	53,3%	50,0%	16,7%	20,0%
Scholingsgraad						
0-9 jaar	40,6%	44,4%	51,9%	66,2%	28,6%	6,0%
10-12 jaar	39,8%	35,8%	52,8%	67,0%	29,0%	8,5%
13-14 jaar	43,5%	39,1%	50,0%	73,9%	37,0%	13,0%
15 jaar en meer	52,5%	32,6%	43,5%	65,2%	32,6%	19,6%

De interesses van Belgen en niet-Belgen zijn min of meer hetzelfde wat betreft het bijwonen van een toneelvoorstelling en een tentoonstelling over kunst. Activiteiten waarin meer Belgen geïnteresseerd zijn, zijn een optreden en het bekijken van een film. Niet-Belgen tonen dan weer meer interesse voor een musical.

Jongere gedetineerden tonen meer interesse in het bijwonen van een film dan de andere leeftijdscategorieën. Hoe ouder men wordt, hoe minder men geneigd is om naar dergelijke activiteit te gaan.

Gedetineerden tussen 36 en 50 jaar zijn meer geïnteresseerd in het bekijken van een toneelvoorstelling en een tentoonstelling over kunst dan hun medegedetineerden uit andere leeftijdscategorieën. Deze groep, samen met de jongere gedetineerden, vertonen het meeste interesse voor musicals.

Tabel 44. Deelname aan doe-activiteiten indien ze georganiseerd zouden worden

Activiteit	Percentage
Koken	52,5%
Kunst maken zoals beeldhouwen, schilderen,...	28,5%
Fotografie	28,2%
Muziek spelen	27,2%
Knutselen	26,2%
Schrijven	19,3%
Toneel spelen	18,3%
Zingen	15,1%

Bij het bijwonen van een muziekoptreden tekenen zich geen verschillen af. Ongeveer 50% van alle leeftijdscategorieën zou graag een optreden bijwonen.

Ook wat betreft scholingsgraad tekenen zich er een aantal verschillen af. Gedetineerden die 15 jaar of meer naar school gegaan zijn, zijn meer geïnteresseerd in toneelvoorstellingen dan gedetineerden die van een minder lange scholing genoten hebben. Deze groep en gedetineerden die tussen 13 en 14 jaar naar school zijn gegaan, vertonen meer interesse in tentoonstellingen over kunst dan gedetineerden die van een scholing van minder dan 12 jaar genoten hebben. Laagopgeleiden (scholing 0-9 jaar) daarentegen zijn eerder geïnteresseerd in musicals.

Verder stelden we ook de vraag welke activiteiten de gedetineerden zelf graag zouden doen. Daarop antwoordde 52,5% ‘koken’, iets meer dan 28% ‘kunst maken’ en ‘fotografie’, 27,2 % ‘muziek spelen’ en 26,2% knutselen. ‘Schrijven’, ‘toneel spelen’ en ‘zingen’ konden ongeveer één op zes, à één op vijf bekoren.

“Vroeger kon je dat hier allemaal doen, maar ze hebben de klok een beetje teruggedraaid. Dat vind ik allemaal spijtig. De papa’s die kinderen hebben die zouden gemakkelijk een poppenkast kunnen maken of zo. Die kunnen schilderen, poppekes maken van papier-marché. De vrouwen zouden hier dingskes kunnen maken. Dat kost praktisch niks en de kinderen zouden er veel aan hebben. En ik denk de vaders ook.” (Gedetineerde man, 52 jaar)

Tabel 45. Deelname aan doe-activiteiten i.f.v. profiel

	Toneel spelen	Muziek spelen	Zingen	Kunst maken	Knutselen	Schrijven	Koken	Breien en haken	Fotografie	Andere
Nationaliteit										
Belg	19,3%	25,3%	13,3%	32,0%	30,7%	19,3%	51,3%	8,0%	28,0%	14,7%
Niet-Belg	17,9%	28,5%	16,2%	26,5%	23,8%	19,1%	54,0%	8,1%	28,5%	6,4%
Leeftijd										
17-25 jaar	26,3%	38,1%	22,2%	31,6%	22,9%	24,6%	50,8%	10,2%	35,6%	14,4%
26-35 jaar	11,5%	20,0%	12,3%	23,1%	26,9%	14,6%	51,5%	2,3%	26,9%	10,0%
36-50 jaar	20,7%	26,4%	10,7%	35,5%	29,8%	20,7%	55,4%	10,7%	26,4%	5,0%
50+	7,7%	15,4%	15,4%	11,5%	23,1%	15,4%	42,3%	19,2%	19,2%	11,5%
Scholingsgraad										
0-9 jaar	14,1%	29,7%	18,1%	28,3%	31,2%	21,1%	57,8%	11,7%	24,2%	5,5%
10-12 jaar	20,4%	25,1%	12,6%	30,5%	24,6%	13,2%	50,9%	6,0%	32,9%	11,4%
13-14 jaar	18,6%	25,6%	20,9%	25,6%	32,6%	23,3%	48,8%	7,0%	27,9%	18,6%
15 jaar en meer	24,4%	33,3%	15,6%	31,1%	17,8%	31,1%	46,7%	13,3%	26,7%	8,9%

Er is weinig verschil merkbaar tussen Belgen en niet-Belgen in welke culturele doe-activiteiten men graag zou meedoen. Koken staat bij beiden op nummer 1. Belgen willen daarnaast voornamelijk kunst maken en knutselen. Niet-Belgen kiezen vaker voor muziek spelen en fotograferen.

Als we de verschillende leeftijdscategorieën bekijken, blijkt dat bij alle leeftijdsgroepen koken op nummer 1 staat. Daarnaast tonen de groepen in min of meer gelijke mate interesse voor knutselen.

Wat betreft de andere culturele doe-activiteiten tekenen er wel verschillen af. Jongeren hebben een grote interesse voor fotografie. Deze interesse is er ook nog bij de andere leeftijden, maar neemt af naarmate men ouder wordt. Ook in muziek spelen en zingen zijn voornamelijk jongere gedetineerden geïnteresseerd.

Culturele doe-activiteiten waarvoor een grotere interesse is bij jongeren en 36-50jarigen zijn toneel spelen, kunst maken en schrijven. Ouderen zijn dan weer meer geïnteresseerd in breien en haken.

Wat betreft de scholingsgraad zien we geen grote verschillen. Eender welke scholing gedetineerden genoten hebben, koken staat op nummer 1. Deze interesse is net iets groter bij gedetineerden met een lage scholingsgraad en neemt af naarmate men langer naar school is geweest. Hooggeschoolden daarentegen hebben een grote interesse in schrijven, maar de laagste interesse in knutselen.

Gedetineerden met een scholing van minstens 10 jaar hebben een grotere voorkeur voor toneel spelen dan gedetineerden met een scholing van minder dan 10 jaar. Bij de andere doe-activiteiten tekenen zich geen grote verschillen af.

SAMENVATTING

De participatiegraad van de **bibliotheek** is het hoogste van heel het onderzoek. Zij bereiken maar liefst 85,7% van alle gedetineerden. Ter vergelijking, de Vlaamse Participatiesurvey (De Laet, Glorieux, & van Tienoven, 2011) toont aan dat in Vlaanderen gemiddeld 33% volwassenen het afgelopen jaar een bibliotheek heeft bezocht, en dat 8,4% dit frequent doet. De brede openingsuren die er zijn, dankzij de personeelsinvestering door justitie, hebben mogelijks een positieve invloed op dit participatiecijfer. Hoewel gedetineerden het vaakst boeken uitlenen, vindt meer dan de helft dat er te weinig boeken zijn die hen interesseren. De doorsnee bibliotheekbezoeker is een man die langer dan 1 maand in de gevangenis verblijft en heel goed of een beetje Nederlands kan.

Op jaarbasis organiseert **De Rode Antraciet** ongeveer 8 vormingen (max. 75 deelnemers). 10% van de gedetineerden neemt deel aan vormingen van De Rode Antraciet. Dit zijn voornamelijk Belgen die de Nederlandse taal goed of een beetje beheersen, werken binnen de gevangensmuren en overdag creatief bezig zijn op cel. Gedetineerden nemen voornamelijk deel omwille van de tips die men er krijgt, om te leren hoe anderen denken en omwille van normaliserende redenen zoals zich een normaal persoon voelen. De mogelijkheid om anderen te ontmoeten en de groepssfeer hebben ook een invloed, maar in mindere mate dan voorgaanden.

90% heeft echter nog niet deelgenomen aan de vormingen. Hierbij blijkt de informatieverstrekking de belangrijkste barrière te zijn. De meeste gedetineerden waren hiervan niet op de hoogte. Eveneens een groot deel zat nog maar net in de gevangenis. Andere barrières die een rol spelen zijn de concurrentie met werk en de taalbarrière.

Indien er **culturele evenementen** georganiseerd zouden mogen worden, vertonen gedetineerden voornamelijk interesse in het bekijken van films of een optreden. Bij **doe-activiteiten** gaat de voorkeur uit naar koken. Dit geldt voor alle nationaliteiten, zowel Belgen als niet-Belgen, alle leeftijden en scholingsgraden. Daarnaast is er ook interesse voor het maken van kunst, fotografie, muziek spelen en knutselen.

Hoofdstuk 6: Geestelijke gezondheid

1. Voorgaande onderzoeken m.b.t. geestelijke gezondheidszorg in de gevangenis

De Wereldgezondheidsorganisatie (WHO - Møller, Stöver, Jürgens, Gatherer, & Nikogosian, 2007) besteedt recent aandacht aan geestelijke gezondheidszorg binnen de penitentiaire context. In gevangenssen verblijft immers een groot aandeel gedetineerden met allerlei gezondheidsproblemen (Møller et al., 2007). Zowat alle gedetineerden verkeren in een depressieve stemming en ervaren stress. Een groot deel kampt bovendien met persoonlijkheidsstoornissen of ernstige psychische problemen zoals bijvoorbeeld een psychose (Blaauw & van Marle, 2007). Drugsverslavingen en overdraagbare aandoeningen zoals HIV, tuberculose en hepatitis zijn eveneens in grote mate aanwezig (Hayton, 2007).

Eenzijds zijn er gedetineerden die al kampten met dergelijke gezondheidsproblemen op het moment van arrestatie waardoor ze hun problematiek(en) importeren (Blaauw & van Marle, 2007). Het grootste deel van de gevangenispopulatie in Europa is immers afkomstig uit geledingen van de maatschappij waarin armoede en sociale exclusie heerst. Door hun levensstijl zijn zij vatbaarder voor gezondheidsproblemen (Hayton, 2007).

Anderzijds zijn er gedetineerden die gezondheidsproblemen ontwikkelen tijdens hun detentie. Een opsluiting in de gevangenis gaat immers gepaard met het verlies van vrijheid. Gedetineerden verliezen echter niet alleen hun vrijheid, maar ook hun keuzemogelijkheden worden beperkt. Ze kunnen bijvoorbeeld niet langer kiezen met wie ze omgaan, waar ze wonen en hoe ze hun tijd invullen. De mogelijkheden om te communiceren met familie en vrienden in de vrije samenleving worden beperkt. Verder kunnen de leefomstandigheden een invloed hebben op het welbevinden. Overbevolking, de aanwezigheid van verbale en fysieke agressie, een beperkt aanbod van (fysieke) activiteiten en dergelijke kunnen leiden tot een verslechterde gezondheid (Blaauw & van Marle, 2007).

Hieruit blijkt het belang van een goede gezondheidszorg die erop gericht is achteruitgang van de mentale gezondheid tegen te gaan, of indien mogelijk de toestand te verbeteren. Gedetineerden hebben het recht op dezelfde gezondheidszorg als diegene die beschikbaar is in de vrije samenleving (Coyle, 2009). Een goede gezondheid is immers een sleutelfactor bij re-integratie (Hayton, 2007). Het is belangrijk om hierop in te zetten tijdens de detentieperiode.

Onderzoek heeft reeds aangetoond dat het belangrijk is de penitentiaire gezondheidszorg te differentiëren. Jongeren, ouderen, vrouwen en etnische minderheden hebben meerdere en andere gezondheidsnoden dan de algemene gevangenispopulatie. De noden van al die verschillende groepen zijn echter verre van duidelijk doordat er nog maar beperkt onderzoek naar gevoerd is. Zowel jongeren, ouderen, vrouwen als etnische minderheden zijn bovendien deelpopulaties die een sterke groei kennen. Het is dus van essentieel belang om aandacht te besteden aan hun specifieke noden (Harris, Hek, & Condon, 2006).

2. Het domein geestelijke gezondheidszorg

Het domein van de geestelijke gezondheidszorg wordt in de Antwerpse gevangenis vertegenwoordigd door 2 actoren. Enerzijds is er het Centrum voor geestelijke gezondheidszorg 'VAGGA'. Hun aanbod bestaat uit therapeutische gesprekken die strikt vertrouwelijk zijn. Elke gedetineerde kan op verzoek een gesprek vragen bij een therapeut. In dit gesprek wordt gepeild naar de haalbaarheid van een behandeling zoals die aangeboden wordt door VAGGA. Als de hulpvraag van de gedetineerde kan opgenomen

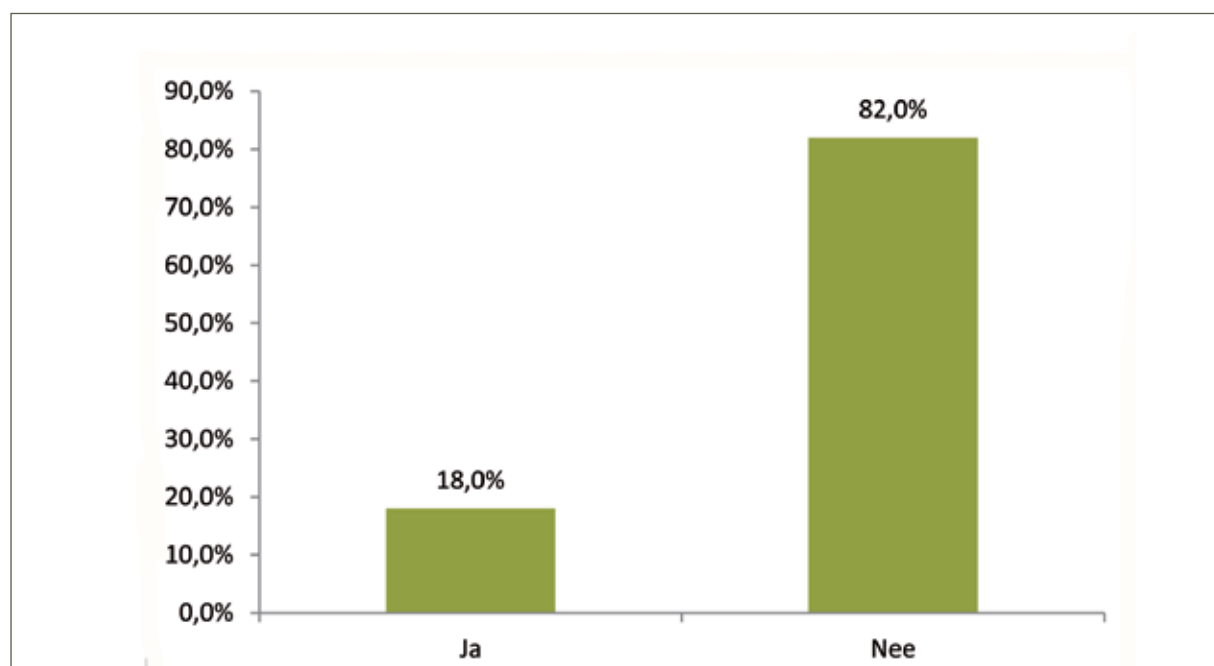
worden door VAGGA, worden er op regelmatige basis individuele therapeutische gesprekken gevoerd in de gevangenis. Na detentie kan elke ex-gedetineerde die gesprekken had met VAGGA contact opnemen voor een oriënteringsgesprek. Er wordt dan met de betrokkene bekeken welke hulp aangewezen is voor zijn/haar problematiek, hetzij bij VAGGA, hetzij bij een andere dienst. Indien nodig wordt er doorverwezen naar een geschikt hulpaanbod.

Anderzijds is er het Centraal Aanmeldingspunt Drugs (CAP) dat zich richt op gedetineerden die kampen met een verslavingsprobleem. Bij deze dienst worden alle vragen met betrekking tot gespecialiseerde drugshulpverlening gecentraliseerd. Gedetineerden worden - indien aangewezen - aangemeld bij een gespecialiseerde dienst die hen opvolgt na detentie.

In het onderzoek hebben we ons voornamelijk toegespitst op het Centrum voor geestelijke gezondheidszorg VAGGA. Hieronder wordt de deelname, het profiel van de (niet-)deelnemers, barrières tot deelname en de brug tussen binnen en buiten besproken.

3. Deelname aan VAGGA

Figuur 23. Deelname aan VAGGA

18% van de onderzoekspopulatie had op het moment van de bevraging reeds beroep gedaan op VAGGA. VAGGA vangt dit op met anderhalve voltijdse werkracht, verdeeld over vier therapeuten. 82,0% van de gedetineerden was (nog) niet op gesprek geweest. We legden zowel de respondenten die reeds op gesprek waren geweest bij VAGGA als diegenen die hiervan nog geen gebruik gemaakt hebben de vraag voor: "Waarover zou je graag een gesprek hebben in de gevangenis?". De respondenten mochten meerdere onderwerpen aangeven.

Tabel 46. Waarover zou je graag een gesprek hebben in de gevangenis?

Gespreksonderwerp	Percentage
Over de feiten die ik pleegde	23,9%
Over angsten, depressies, trauma's	19,9%
Over problemen in mijn relatie	19,3%
Over het gebruik van alcohol, drugs en medicatie	11,8%
Over een verslaving aan alcohol, drugs, medicatie, ...	9,7%
Over de diagnose van de psychiater	8,8%
Over agressie	9,1%
Over seksuele problemen	8,2%
Over zelfmoord	4,8%

Ongeveer 1/4de van de gedetineerden zou graag praten over de gepleegde feiten. Daarnaast wil ongeveer 20% een gesprek over hun angsten, depressies en trauma's en over relatieproblemen. Ook over hun verslavingsproblematiek wil één op tien graag een gesprek.

4. Profiel: wie gaat op gesprek bij VAGGA en wie niet?

4.1. Individuele karakteristieken

Als we kijken naar het aantal mannen en vrouwen die beroep doen op VAGGA, stellen we vast dat dit ongeveer gelijk is. 18% van de mannen en 16% van de vrouwen hebben therapeutische gesprekken met de medewerkers van VAGGA.

Tabel 47. Gesprek met VAGGA i.f.v. leeftijd

Leeftijd in klassen	Beroep gedaan op VAGGA	
	Ja	Nee
17-25 jaar	21,5%	78,5%
26-35 jaar	12,2%	87,8%
36 - 50 jaar	17,5%	82,5%
50+	32,1%	67,9%

Tabel 47 toont aan dat VAGGA vooral jongere (21,5%) en oudere gedetineerden (31,1%) bereikt. Volwassen gedetineerden (26-35 jarigen en 36-50 jarigen) gaan in mindere mate op gesprek.

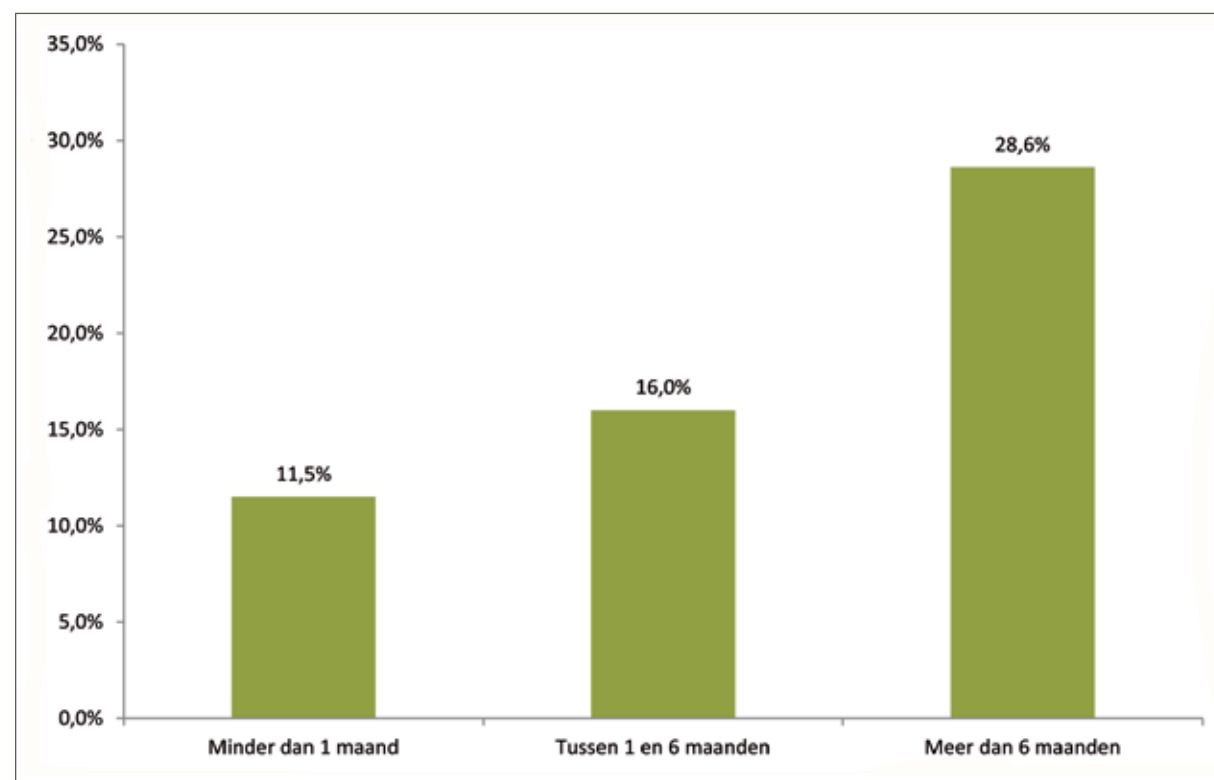
VAGGA bereikt gedetineerden met een diverse scholingsgraad. Zowel gedetineerden met een lage, middelhoge, als hoge scholingsgraad gaan in gelijke mate op gesprek bij VAGGA.

Gedetineerden die significant aangeven meer te kampen met schuld- en schaamtegevoelens hebben vaker beroep gedaan op VAGGA dan zij die minder schuld- en schaamtegevoelens rapporteren.

4.2. Gevangenisgerelateerde zaken

Figuur 24. Gesprek met VAGGA i.f.v. verblijfsduur

Hoe langer gedetineerden in de gevangenis verblijven, hoe vaker zij hun weg vinden naar de geestelijke gezondheidszorg. Bij gedetineerden die minder dan 1 maand in de gevangenis verblijven heeft 11,5% reeds een beroep gedaan op VAGGA. Bij gedetineerden met een verblijfsduur van meer dan 6 maanden, loopt dit percentage op tot bijna 30%.

Gedetineerden die voor een eerste keer in de gevangenis verblijven en diegenen met meerdere gevangeniservaringen komen in gelijke mate op gesprek bij de medewerkers van VAGGA.

Tabel 48. Gesprek met VAGGA i.f.v. werken in de gevangenis

Werken in gevangenis	Beroep gedaan op VAGGA	
	Ja	Nee
Ja	25,5%	74,5%
Nee	15,7%	84,3%

VAGGA bereikt procentueel meer mensen die werken in de gevangenis dan mensen die niet werken. Van de werkende populatie is ongeveer 1/4de reeds op gesprek geweest, van de niet-werkers is dit een kleine 16%.

Gedetineerden die voor een eerste keer in de gevangenis verblijven geven half zo vaak aan met verslavingsproblemen te kampen dan gedetineerden met meerdere gevangeniservaringen. Het aantal ge-

vangeniservaringen heeft geen verband met de mate van sociaal functioneren, angst en depressieve gevoelens en schaamte- en schuldgevoelens.

4.3. Taal en nationaliteit

Zowel gedetineerden met de Belgische nationaliteit als gedetineerden met een andere nationaliteit, doen in gelijke mate beroep op de medewerkers van VAGGA.

Tabel 49. Gesprek met VAGGA i.f.v. beheersing Nederlands

Kennis Nederlands	Beroep gedaan op VAGGA	
	Ja	Nee
Heel goed	24,3%	75,7%
Een beetje	13,2%	86,8%
Helemaal niet	8,2%	91,8%

Wanneer we peilen naar de beheersing van het Nederlands, blijkt dat voornamelijk gedetineerden die de Nederlandse taal machtig zijn worden bereikt (24,3%). Daarnaast wordt 13,2% van de gedetineerden bereikt die een beetje Nederlands kunnen en 8,2% die totaal geen kennis hebben van de Nederlandse taal. Het is logisch dat de meeste gedetineerden die op gesprek gaan bij VAGGA Nederlands spreken. De meeste gesprekken worden immers in het Nederlands gevoerd. Daarnaast worden een aantal gesprekken gevoerd in het Engels of Frans.

5. Barrières

De 82% van de gedetineerden die nog nooit op gesprek zijn geweest bij één van de medewerkers van VAGGA komen hier aan het woord. Deze gedetineerden konden redenen aanduiden waarom ze nog niet op gesprek waren geweest. De barrières zijn ingedeeld in thematische categorieën op drie niveaus: micro-, meso – en exoniveau. Op microniveau (zaken die inherent verbonden zijn aan het individu) zijn er twee categorieën: (1) individuele redenen en (2) concurrentie met ander aanbod. Op mesoniveau hebben we één thematische categorie vastgesteld, namelijk de sociale invloeden die ertoe leiden dat men niet op gesprek gaat bij VAGGA. De barrières op exoniveau hebben we onderverdeeld in drie categorieën: (1) informatie en PR, (2) beperkingen van het aanbod en de gevangenis en (3) het tijdspad.

Tabel 50. Barrières m.b.t. gesprek VAGGA

Barrières	Percentage
MICRO: individuele redenen	36,0%
Ik heb hier geen nood aan	20,3%
Ik heb er geen zin in	9,6%
Ik spreek de taal niet voldoende	8,0%
Praten lost niet alles op	4,2%
Ik ben bang	1,0%
Ik ben te moe om hiermee bezig te zijn	0,0%
MICRO: voorkeur voor ander aanbod	23,5%
Ik ga liever werken	16,1%
Ik ga liever wandelen	7,1%
Ik ga liever naar mijn bezoek	6,8%
Ik ga liever naar de viering van mijn geloof	3,2%
Ik doe liever iets anders (knutselen, bidden en de koran lezen,...)	1,9%
MESO: sociale invloeden	6,1%
Ik wil de chefs niet tot last zijn	2,6%
Ik schaam me	1,3%
Ik wil niet dat mijn celgenoten weten dat ik een probleem heb	1,0%
Ik wil liever praten met een mannelijke hulpverlener	1,0%
Ik heb slechte dingen gehoord over de psychologen of gezondheidsmedewerkers	0,6%
Andere gedetineerden pesten of bedreigen mij	0,3%
EXO: informatie en PR	46,0%
Ik wist niet dat het kon	40,2%
Ik weet niet hoe de dienst werkt	9,3%
Ik weet niet hoe ik een gesprek kan vragen	4,5%
EXO: beperkingen van het aanbod en gevangenis	4,2%
Ik heb een rapportbriefje geschreven, maar kreeg geen antwoord	2,6%
Alles wat met de gevangenis te maken heeft, is slecht	1,6%
EXO: tijdspad	23,2%
Ik zit pas in de gevangenis	23,2%

De meest invloedrijke categorie van barrières blijkt **informatie en PR** te zijn. 46,0% van de gedetineerden die niet op gesprek geweest zijn bij VAGGA geven minstens één van de barrières behorende tot deze categorie aan. Niet op de hoogte zijn van het aanbod blijkt het meest doorslaggevend te zijn (40,2%). Dit bleek eveneens de meest aangehaalde barrière te zijn.

De **individuele redenen** blijken een rol te spelen bij 36% van de gedetineerden. Binnen deze categorie was geen nood hebben aan een gesprek de hoogst gerangschikte barrière (20,3%). Deze gedetineerden behoren dus niet echt tot de doelgroep van VAGGA.

23,5% van de gedetineerden haalde de **voorkeur voor ander aanbod** aan als een barrière om niet op gesprek te gaan bij VAGGA. De grootste concurrent is gevangenisarbeid. 16,1% van de gedetineerden haalde aan liever te gaan werken dan op gesprek te gaan.

Het **tijdspad** speelde in min of meer gelijke mate als de concurrentie met het ander aanbod (23,2%). Binnen deze categorie was er slecht één barrière, namelijk dat de gedetineerde nog maar pas in de gevangenis zit.

Een thematische categorie die minder doorslaggevend is, zijn de **sociale invloeden** (6,1%). Het feit dat men de chefs niet tot last wil zijn speelt hierin de grootste, maar tegelijk beperkte rol (2,6%).

De barrière die het minste aangehaald werd, heeft te maken met de **beperkingen van het aanbod en de gevangenis**. Slechts 4,2% van de gedetineerden haalde minstens één barrière aan binnen deze categorie. De barrière die het meeste aangehaald werd, is dat men (nog) geen reactie kreeg op een schriftelijke aanvraag voor een gesprek (2,6%).

6. Brug binnen-buiten

Tabel 51. Brug binnen-buiten m.b.t. geestelijke gezondheidszorg

Hulp nodig	Percentage
Ik heb geen hulp nodig	58,8%
Geef mij een lijst met alle vormen van GGZ	14,8%
Ik wil geen beroep doen op GGZ	12,7%
Laat VAGGA contact met mij opnemen als ik buiten ben	12,2%
Geef mij brochures en folders van centra voor GGZ, psychiatrische instellingen, afkickcentra,...	9,8%
Geef mij de naam en adres van een contactpersoon bij GGZ	9,6%
Schrijf mij in bij een dienst die mij buiten verder kan helpen	9,3%
Schrijf mij al in een instelling of centrum in	9,1%
Geef mij een lijst van adressen van organisaties	9,1%
Zorg voor een tolk	3,9%

Een kleine 60% van de gedetineerden geeft aan geen hulp nodig te hebben m.b.t. geestelijke gezondheidszorg na detentie en 12% wil geen beroep doen op de geestelijke gezondheidszorg. De overige gedetineerden wensen wel op één of andere manier hulp te krijgen. Een groot deel onder hen geeft er de voorkeur aan dat VAGGA contact met hen opneemt als ze buiten zijn. Zoals eerder vermeld, biedt VAGGA een oriënteringsgesprek aan aan ex-gedetineerden die in de gevangenis een beroep deden op de dienst. De respons hierop is echter beperkt.

"In de gevangenis zit je in een bepaalde structuur en dan ligt de motivatie ook heel vaak anders dan op het moment dat ze terug buiten komen en in hun eigen omgeving zijn, wat het soms wel moeilijker maakt om de stap te zetten. Maar we hebben het ook al wel meegemaakt dat mensen die dat even kennis gemaakt hebben met de hulpverlening in de gevangenis, dat soms de drempel wel verlaagd wordt om dat na detentie ook te doen, om die stap te zetten." (Psycholoog VAGGA)

Daarnaast zijn het inschrijven bij een dienst buiten die verder kan helpen (9,3%) en inschrijven in een instelling of centrum (9,1%) suggesties van gedetineerden om proactief te werken.

SAMENVATTING

18% van de gedetineerden had op het moment van de bevraging reeds beroep gedaan op het Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg VAGGA. Het gaat voornamelijk om jongere en oudere gedetineerden die langer dan 6 maanden in de gevangenis verblijven, goed Nederlands spreken en werken binnen de muren. De groep die VAGGA bereikt kampt bovendien meer met schuld – en schaamte gevoelens dan andere gedetineerden. Gedetineerden zouden op vlak van geestelijke gezondheidszorg het liefst een gesprek willen hebben over de gepleegde feiten, relatieproblemen en angsten, depressies en trauma's.

De overige 82% heeft (nog) geen beroep gedaan op VAGGA. Het grootste deel was niet op de hoogte van de mogelijkheid of verbleef nog maar net in de gevangenis. Andere redenen zijn dat men geen nood heeft aan therapeutische gesprekken of de voorkeur geeft aan gevangenisarbeid.

Om de toegang tot de geestelijke gezondheidszorg in de samenleving te bevorderen hebben we gepeild naar welke vormen van hulpverlening gedetineerden wensen. 30% gaf aan op één of andere manier geholpen te willen worden. De meest gewenste vormen van hulpverlening zijn het geven van informatie over alle vormen van geestelijke gezondheidszorg en VAGGA proactief contact met hen laten opnemen na detentie.

Als we kijken naar de gemoedstoestand blijkt dat gedetineerden die problemen hebben en hierover willen praten, kampen met een grote mate van angstige en depressieve gevoelens enerzijds, schaamte- en schuldgevoelens anderzijds. Gedetineerden die reeds een voorgaande detentie(s) ondergingen, kampen meer met verslavingen dan gedetineerden die voor de eerste keer in de gevangenis zitten.

Hoofdstuk 7: Welzijn

De opbouw van dit onderdeel verschilt van de andere domeinen. We beginnen met een voorstelling van het domein welzijn. Vervolgens gaan we dieper in op een aantal aspecten van dit domein, namelijk Justitieel Welzijnswerk en bezoek van kinderen.

1. Voorstelling domein welzijn

Onder het domein welzijn valt het volgende aanbod:

- Het **Justitieel Welzijnswerk Antwerpen (JWA)**, een deelwerking van het Centrum voor Algemeen Welzijnswerk Metropool, is verantwoordelijk voor de trajectbegeleiding. Het JWA voorziet een proactief onthaal voor alle beklaagden binnen de 24 uur na binnenkomst. De beklaagden zijn de grootste groep gedetineerden, ongeveer 70% van de populatie. De gedetineerde krijgt informatie over het verdere justitiële verloop en over het aanwezige aanbod aan hulp- en dienstverlening. Zijn directe noden worden bekeken, alsook die van zijn naastbestaanden. JWA geeft crisishulpverlening, informatie en advies, doet aan vraagverheldering, biedt sociaal administratieve hulp en praktische dienstverlening, zorgt voor toeleiding en doorverwijzing. Bij het eerste gesprek wordt de nodige aandacht besteed aan de noden die er zouden kunnen zijn bij vrijlating. Indien nodig wordt tijdens de detentieperiode informatie over de hulp- en dienstverlening buiten de gevangenis gegeven. Het JWA begeleidt en ondersteunt de gedetineerden desgevallend naar deze hulp- en dienstverlening buiten. Ook veroordeelden kunnen bij het JWA terecht, op eigen vraag of op vraag van de PSD.
- Gedetineerden met minderjarige kinderen kunnen **kinderbezoek** aanvragen. Dit kinderbezoek wordt georganiseerd door de organisatieondersteuners in nauwe samenwerking met justitie en wordt begeleid door twee externe organisaties Crefi en De Tuimel. Het is erop gericht de ouder-kind relatie in stand te houden of te bevorderen. Er worden drie kinderbezoeken per maand georganiseerd. Gedetineerden kunnen minstens één keer per maand hun kinderen zien op dit kinderbezoek. Naast dit georganiseerde kinderbezoek kunnen de kinderen ook meekomen naar het gewone bezoek.
- Daarnaast is er nog ander individueel aanbod:
 - o **TOPcoaches** begeleiden gedetineerden tussen 18 en 25 jaar uit Antwerpen die voor een eerste keer gedetineerd zijn en op korte termijn vrij komen. Zij begeleiden en ondersteunen de jongvolwassenen bij hun terugkeer naar de samenleving of transferegevangenis en dit op alle levensdomeinen.
 - o Het **sociaal infopunt Antwerpen** is een dienst van de stad Antwerpen. Zij bieden dezelfde dienstverlening aan in de gevangenis als daarbuiten. De meeste vragen die zij krijgen zijn gerelateerd aan de loketwerking in de districtshuizen (vragen over identiteitsdocumenten of verblijfsvergunningen, adreswijziging,...). Verder komen er ook heel wat andere 'sociale vragen' (omgaan met schulden, familiale problemen,...).
 - o Door middel van **slachtoffer-daderbemiddeling**, georganiseerd door Suggnomè vzw, kunnen dader en slachtoffer(s) samen met een neutrale bemiddelaar met elkaar in communicatie treden en op zoek gaan naar de beste mogelijkheden om de schade te herstellen.

In het onderzoek hebben we voornamelijk het Justitieel Welzijnswerk en bezoek van kinderen bevestigd.

2. Justitieel Welzijnswerk (JWA)

Omdat alle gedetineerden proactief onthaald worden door JWA, is hier niet gepeild naar de participatiegraad en de motieven en barrières waarom gedetineerden al dan niet deelnemen. In wat volgt, wordt een overzicht gegeven van problemen waarmee gedetineerden kampen, welke informatienoden ze hebben en welke hulpverlening ze wenselijk vinden bij de overgang van binnen naar buiten.

2.1 Problemen

Internationaal onderzoek heeft aangetoond dat gedetineerden kampen met verschillende soorten problemen. Naast problemen met betrekking tot de geestelijke gezondheidszorg (zie hoofdstuk 6) kunnen gedetineerden problemen ervaren met betrekking tot hun interpersoonlijke relaties. Dit omvat relaties (of het verlies daarvan) met geliefden, kinderen en vrienden. Een derde probleemcategorie bevat vragen over het gevangenisleven en rechtbanken (Morgan et al., 2007). Uit het kwalitatief vooronderzoek kwam nog een vierde component naar voren, namelijk praktische hulpvragen. Deze hebben betrekking op huisvesting, illegaliteit, en wat te doen na vrijlating.

We legden de gedetineerden de volgende vraag voor: ‘Aan welke problemen denk je het vaakst?’. De respondenten mochten meer dan één antwoord aankruisen. Daarna vroegen we of ze erover wilden praten met iemand, en zo ja, of ze er met JWA over wilden praten.

Tabel 52. Problemen waarmee gedetineerden kampen en over welke problemen ze willen praten

Problemen	Totaal percentage	Wilt erover praten	Wilt erover praten met JWA
Ik mis mijn familie	73,3%	53,8%	32,3%
Ik denk veel na over de feiten die ik pleegde	24,7%	69,2%	46,5%
Wat moet ik doen als ik vrij ben?	20,6%	72,4%	41,7%
Ik ben bang mijn partner kwijt te geraken	20,0%	57,5%	38,8%
Ik verblijf illegaal in België	18,4%	72,1%	37,5%
Ik begrijp niet voldoende Nederlands	17,8%	54,1%	26,3%
Ik weet niet hoe rechtbanken werken	17,6%	69,6%	47,8%
Hoe kan ik mijn kinderen blijven zien?	15,8%	67,2%	41,5%
Andere (vordering tot internering, financiën, onderhoudskosten, toekomst, welke straf ik zal krijgen, ik wil vrij zijn, ...)	14,3%	64,5%	37,5%
Ik weet weinig over het leven in de gevangenis	13,9%	71,4%	44,7%
Hoe kan ik mijn woning behouden?	13,4%	79,3%	50,0%
Ik heb geen contact met mijn familie	11,1%	66,0%	39,3%
Ik heb altijd hulp van anderen nodig om iets te doen	8,2%	73,3%	38,1%
Niemand geeft om mij	7,4%	73,3%	52,4%
Ik heb een psychiatrisch probleem	5,4%	78,3%	50,0%
Ik zie het niet meer zitten nu ik mijn straf ken	3,5%	66,7%	50,0%
Ik moet wachten op toelating tot een psychiatrisch centrum	2,4%	60,0%	33,3%
Hoe geraak ik aan drugs?	1,1%	50,0%	50,0%

De belangrijkste categorie problemen waaraan gedetineerden het vaakst denken heeft betrekking op interpersoonlijke relaties. Ongeveer drie kwart van de gedetineerden mist zijn familie. Dit is niet verwonderlijk. 63% van de respondenten had een partner op het ogenblik van de opsluiting en de helft heeft kinderen. Bovendien woonde 66,7% van de respondenten samen met familie of vrienden voor detentie.

“Uiteindelijk doet ge hier veel geld op. Echt verschrikkelijk veel geld. Die telefoons enzo, allé, als ge hier in de gevangenis zit dan hebt ge behoefte om met uw mensen, uw geliefden, uw familie enzo te praten. Ge doe al uw geld op aan den telefoon. (...) Dat is voor frustraties van te krijgen.” (gedetineerde vrouw).

Een tweede probleemcategorie betreft het nadenken over de gepleegde feiten en zaken verbonden aan het gevangenisleven. Ongeveer 1 op 4 gedetineerden piekert hierover. Iets minder gedetineerden weten bovendien niet hoe rechtbanken werken of weten weinig over het gevangenisleven.

Een laatste categorie gaat over praktische problemen zoals niet weten wat men te wachten staat als men vrij is, illegaal in België verblijven, niet voldoende Nederlands beheersen en niet weten hoe men zijn woning kan behouden.

We vroegen de respondenten of ze met iemand over de problemen willen praten, en zo ja met wie. Meer dan de helft van de respondenten (52,6%) wil graag met iemand praten over de bovenvermelde problemen, terwijl 47,4% hier liever niet over wil praten. Grosso modo zien we dat gedetineerden veel vaker willen praten over zaken verbonden aan het gevangenisleven en praktische problemen. Zo zien we bijvoorbeeld dat tussen 70% en 80% van de gedetineerden die niet weten hoe ze hun woning kunnen behouden, illegaal in België verblijven of niet weten wat te doen als ze vrij zijn, hierover willen praten. Bij gedetineerden die piekeren over de feiten of gevangenisgerelateerde zaken ligt het percentage tussen 72% en 69%. Gedetineerden zijn iets minder geneigd om te praten over familiale zaken. Hier ligt het percentage tussen 67% en 54% (wat toch nog altijd aanzienlijk is).

Wanneer we peilen of gedetineerden met JWA over problemen willen praten, liggen de verhoudingen in dezelfde lijn als bij praten over problemen in het algemeen. Ook met JWA wil men het liefst over praktische problemen (wat doen na vrijlating en behoud van woning) of justitiegerelateerde zaken (werking rechtbanken, gepleegde feiten en het leven in de gevangenis) praten. Familiale zaken zijn iets minder toegankelijke gespreksonderwerpen.

2.1.1 Met wie praten over deze problemen

Tabel 53. Met wie gedetineerden over problemen willen praten

Actor	Percentage
Psychosociale dienst (PSD)	46,5%
Justitieel Welzijnswerk Antwerpen (JWA)/ Zorgteam	32,4%
Familie of vrienden	28,2%
Advocaat	27,7%
Directeur	22,5%
Ik weet niet met wie ik hierover kan praten	24,4%
Geestelijke verzorger (aalmoezenier, imam, rabbijn, moreel consulent)	18,8%
Vrijwilliger	13,1%
Een chef	8,0%
Lesgever van een cursus, van De Rode Antraciet, van de sportactiviteit, ...	7,5%
Een andere gedetineerde	6,6%
De dokter	6,1%
Een verpleger	5,2%
Met iemand van een hulplijn via telefoon	3,3%
Andere (VAGGA, gezinsbegeleiding, beschermingscomité, Annemie Turtelboom)	3,3%

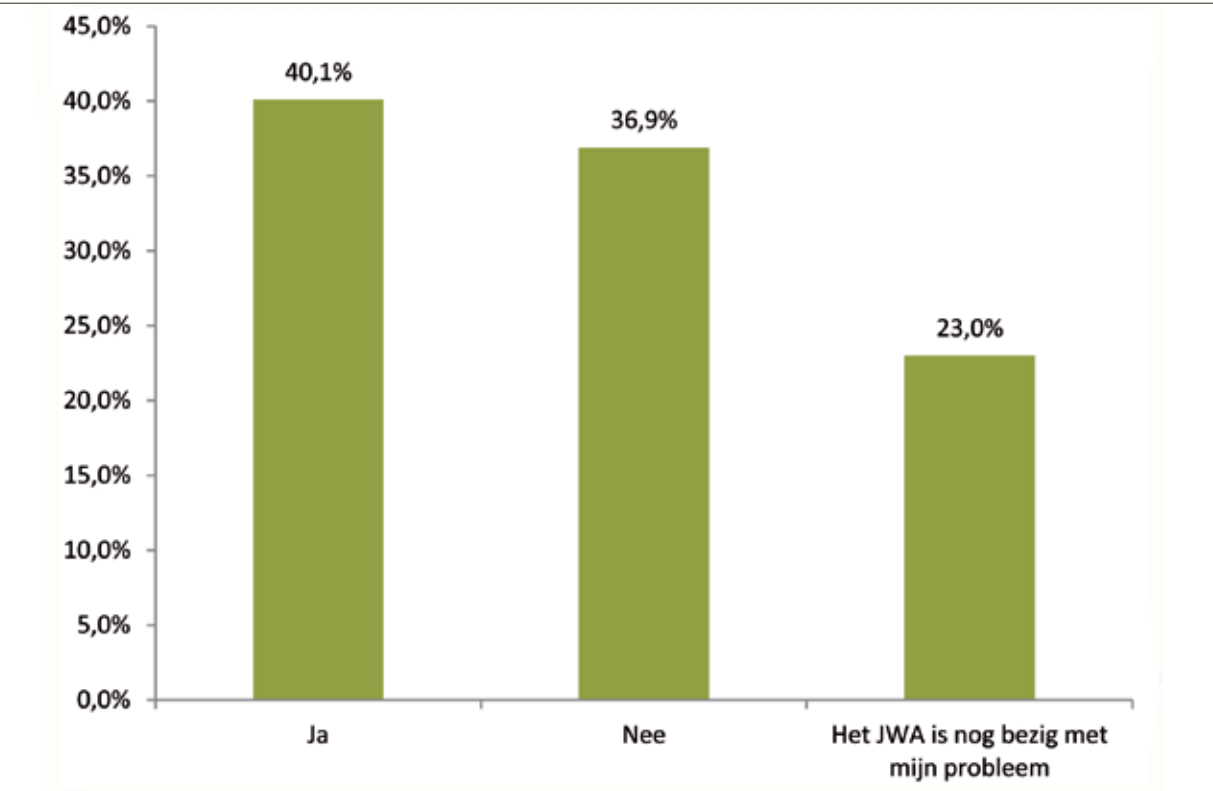
Bij de vraag met wie gedetineerden willen praten over hun probleem, scoorde de PSD met 46,5 % het hoogst. De PSD is binnen de gevangenis verantwoordelijk voor onthaal, penitentiaire begeleiding en opvolging en is in dat opzicht meer door gedetineerden gekend dan het JWA, die enkel de beklaagden onthaalt (en dus niet automatisch alle gedetineerden opvolgt). Het is niet duidelijk of en in welke mate dit invloed heeft op deze cijfers. In elk geval betekent dit dat de PSD voor bijna de helft van de gedetineerden gezien wordt als iemand waar ze terecht willen kunnen om over problemen te praten. 32,4% van de respondenten wil met het JWA praten, 28,2% met familie of vrienden, 27,7% met hun advocaat en 22,5 % met de directeur. Frappant is ook dat een vierde niet weet met wie ze over hun problemen kunnen praten.

Tabel 54. Beheersing Nederlands en praten over problemen met JWA

Beheersing Nederlands	Was je probleem opgelost?		
	Ja	Neen	Het JWA is nog bezig met mijn probleem
Heel goed	43,4%	28,6%	28,0%
Een beetje	30,2%	48,8%	20,9%
Nee	43,3%	46,3%	10,4%

Uit tabel 54 valt af te leiden dat gedetineerden die een beetje of helemaal geen Nederlands beheersen, minder vaak geholpen kunnen worden door JWA dan gedetineerden die wel een goede kennis hebben van de Nederlandse taal. Bij ongeveer 29% van de gedetineerden die goed Nederlands beheerst kon JWA niet helpen. Dit percentage ligt op meer dan 46% bij gedetineerden die een beetje of helemaal geen Nederlands kunnen.

Figuur 25. Was je probleem opgelost na gesprek met JWA?

Op de vraag 'Was je probleem opgelost na het gesprek met JWA' antwoordde 40% ja, bijna 37% nee en 23% antwoordde dat het JWA er nog mee bezig was.

2.1.2 Waarom niet praten over deze problemen

47,4% van de gedetineerden gaf aan niet te willen praten over hun problemen. We legden hen de volgende vraag voor: "Waarom wil je met niemand over dit probleem praten?". De gedetineerden konden meerdere redenen aanduiden. De redenen zijn opgedeeld in drie categorieën: persoonlijke redenen (micro), sociale redenen (meso) en organisatorische redenen (exo).

Tabel 55. Waarom gedetineerden niet over problemen willen praten

Reden	Percentage
MICRO	81,6%
Ik vind zelf wel een oplossing	57,8%
Het zou toch niets helpen	21,6%
Ik wil anoniem blijven	13,0%
Ik schaam me	5,4%
MESO	13,0%
Ik vertrouw anderen niet	13,0%
EXO	20,5%
Het duurt te lang voor ik antwoord krijg op rapportbriefjes	9,2%
Ik weet niet bij wie ik terecht kan	8,1%
Ik denk dat ik dan langer in de gevangenis moet blijven	5,9%
Ik weet niet hoe ik die persoon moet contacteren	3,2%

Wanneer we peilen naar de redenen waarom gedetineerden niet willen praten over problemen, blijkt dat hierin voornamelijk individuele redenen (micro) een rol spelen (81,6%). De belangrijkste individuele redenen zijn 'ik vind zelf wel een oplossing' (57,8%) en 'het zou toch niets helpen' (21,6%).

Verder bepaalden organisatorische factoren (exo - 20,5%) waarom men niet over problemen wilde praten. 9,2% van de gedetineerden haalt aan dat het te lang duurt voordat ze een antwoord krijgen op rapportbriefjes. Daarnaast haalde 8,1% aan dat men niet weet bij wie men terecht kan.

Een kleine groep gedetineerden haalde het feit dat men anderen niet vertrouwt (meso – 13%) aan als reden waarom men niet over problemen wilde praten.

2.1.3 Varia

De stuurgroep heeft geopteerd om een aantal extra analyses uit te voeren met betrekking tot de problemen waarmee gedetineerden geconfronteerd worden. In onderstaande tabellen leggen we de link tussen een probleem en de taal waarin men de vragenlijst ingevuld heeft, leeftijd en inkomen.

Tabel 56. Combinatie taal en niet weten hoe de rechtbank werkt

Taal vragenlijst	Ik weet niet hoe een rechtbank werkt	
	Ja	Nee
Nederlands	12,3%	87,7%
Germaanse talen (Engels, Duits)	25,0%	75,0%
Romaanse talen (Frans, Spaans, Italiaans, Roemeens)	19,4%	80,6%
Slavische talen (Russisch, Pools)	10,0%	90,0%
Semitische talen (Arabisch)	27,8%	72,2%
Andere (Altaïsch - Turks, andere Indo-Europees - Albanees)	40,9%	59,1%

Voornamelijk gedetineerden die de vragenlijst in een andere taal ingevuld hebben dan het Nederlands geven aan niet te weten hoe rechtbanken werken (uitgezonderd Slavische talen). Voor deze groep zouden tolken relevant kunnen zijn. Dit kwam ook naar voren tijdens de focusgroep met het domein welzijn. Een trajectbegeleider aan het woord:

“Je moet met sommige mensen veel tijd kunnen pakken om over de echte problemen te kunnen beginnen praten en die tijd is er nu niet. Heel die groep van illegalen, dat is een gigantisch complex probleem als je met die mensen aan de praat wilt geraken, daar heb je heel veel tijd voor nodig. Je hebt er dikwijls tolken voor nodig en die hebben we nu, die zijn er nu niet.” (Trajectbegeleider JWA)

Een uitzondering hierop zijn gedetineerden die de vragenlijst in een Slavische taal ingevuld hebben. Slechts 10% van deze groep geeft aan niet te weten hoe een rechtbank werkt.

Tabel 57. Nadenken over de feiten i.f.v. leeftijd

Leeftijd in klassen	Ik denk veel na over de feiten die ik pleegde	
	Ja	Nee
18-25 jaar	32,3%	67,7%
26-35 jaar	20,8%	79,2%
36 - 50 jaar	21,2%	78,8%
50+	21,9%	78,1%

Er is een tendens dat voornamelijk jongere gedetineerden (18-25 jaar) meer nadenken over de feiten die ze pleegden dan gedetineerden uit de oudere leeftijdscategorieën.

Tabel 58. Hulp nodig hebben om iets te doen i.f.v. inkomen

Inkomen		Ik heb altijd hup nodig van anderen om iets te doen	
		Ja	Nee
Loon	Ja	5,1%	94,9%
	Nee	10,3%	89,7%
Geen	Ja	15,8%	84,2%
	Nee	5,2%	94,8%

Inkomen voor detentie blijkt een belangrijke determinant voor het gevoel van zelfredzaamheid van gedetineerden. Gedetineerden die een ‘echt’ loon hadden voor detentie (= inkomsten uit arbeid) hebben minder hulp van anderen nodig vergeleken met zij die geen loon hadden. Langs de andere kant hebben respondenten die totaal geen inkomsten hadden voor detentie significant meer hulp nodig van anderen.

2.2 Nood aan informatie

We vroegen aan de gedetineerden op welke vragen ze graag meer informatie zouden krijgen in de gevangenis. Ze mochten meerdere antwoorden aankruisen.

Tabel 59. Informatienoden

Informatie over	Percentage
Werk bij vrijlating	37,5%
Werking justitie en rechtbanken	32,9%
Steun OCMW	21,2%
Woning zoeken	21,2%
Stoppen met roken	20,2%
Waar kan ik naartoe bij vrijlating?	19,9%
Hoe aan verblijfspapieren geraken	17,9%
Omgaan met kinderen tijdens verblijf in gevangenis	17,1%
Waar vind ik informatie over actualiteit en wat er gebeurt buiten de gevangenis?	15,8%
Hoe ga ik om met mijn partner terwijl ik in de gevangenis zit?	15,6%
Hoe verzorg ik mij? Hoe blijf ik gezond?	15,1%
Hoe verminder ik mijn schulden? Hoe beheer ik mijn geld?	13,8%
Hoe ga ik om met mijn kinderen als ik uit de gevangenis kom?	13,0%
Hoe ga ik om met mijn partner als ik uit de gevangenis kom?	12,0%
Hoe raak ik in schuldbemiddeling?	11,0%
Waar vind ik meer info over gezonde voeding?	10,5%
Hoe ga ik om met mijn slachtoffer?	7,9%
Hoe kick ik af van drugs?	7,7%
Hoe ga ik om met drugs als ik vrijkom?	7,4%
Andere (hoe omgaan met mensen, hoe woning behouden, hoe geraak ik hier zo snel mogelijk buiten, hoe omgaan met het taalprobleem, ...)	7,1%
Hoe ga ik om met mijn agressie?	6,6%
Hoe gedraag ik mij tegenover andere gedetineerden?	6,6%
Hoe ga ik om met kritiek?	6,1%
Waar krijg ik hulp om mijn kinderen op te voeden?	5,9%
Hoe neem ik veilig drugs?	3,3%

Een groot deel van de gedetineerden zou graag meer informatie krijgen over zaken die gerelateerd zijn aan re-integratie. Denken we daarbij aan werk, steun van het OCMW en huisvesting. Op een tweede plaats zien we dat een derde van de gedetineerden graag meer informatie heeft over de werking van justitie en rechtbanken. Andere zaken waarover men extra geïnformeerd wil worden hebben te maken met de gezondheid, meer bepaald stoppen met roken en persoonlijke verzorging. Een vierde categorie betreft het omgaan met kinderen en partner tijdens detentie. Een laatste aspect waarover meer dan 15% van de gedetineerden meer informatie zou willen, is de actualiteit. Deze gedetineerden willen graag op de hoogte blijven van wat er in de vrije samenleving gebeurt.

2.3 Brug binnen-buiten

Om zicht te krijgen op de ondersteuningsnoden bij hun overgang naar de samenleving, vroegen we “Wat kunnen we doen om jou te ondersteunen bij je vrijlating m.b.t. deze problemen?”. Gedetineerden mochten meerdere antwoorden aanduiden.

Tabel 60. Brug binnen-buiten m.b.t. problemen bij vrijlating

Hulp nodig	Percentage
Geef mij informatie over praktische zaken (woning, les, inkomen, werk, schulden,...)	43,7%
Ik heb geen ondersteuning nodig	34,4%
Help mij met praktische zaken als ik buiten ben	24,6%
Zorg dat er iemand aan de poort staat als ik vrij kom	13,5%
Ik wil een behandeling bij een psycholoog	8,7%
Help mij om papieren in te vullen en op te sturen	6,3%
Zorg voor een tolk	4,2%
Andere (familiale problemen, papieren verkrijgen, mutualiteit,...)	4,5%
Help mij brieven naar psychiatrische instellingen te schrijven	2,9%

65% van de gedetineerden wil graag geholpen worden bij hun vrijlating m.b.t. eerder vermelde problemen. De meest gewenste vormen van hulpverlening hebben betrekking op de praktische zaken. Voornamelijk informatie hierover draagt de grootste voorkeur (43,7%). Het aanbieden van praktische hulp wanneer men buiten is/komt, zou ook geapprecieerd worden door een kwart van de gedetineerden.

“Voor dat je buiten zijt, er zijn heel veel mensen die niet het besef hebben en zeker mensen van de andere nationaliteiten ook die dat terug in de maatschappij worden gezet en die worden hier aan de deur gezet in afwachting dat ze terug worden gepakt. Maar die worden niet begeleid. De begeleiding houdt op van dat de deur, van als ze zeggen om 16u ben je vrij, houdt de begeleiding op. Dan is er niemand niet meer voor die mensen” (gedetineerde man, 52 jaar).

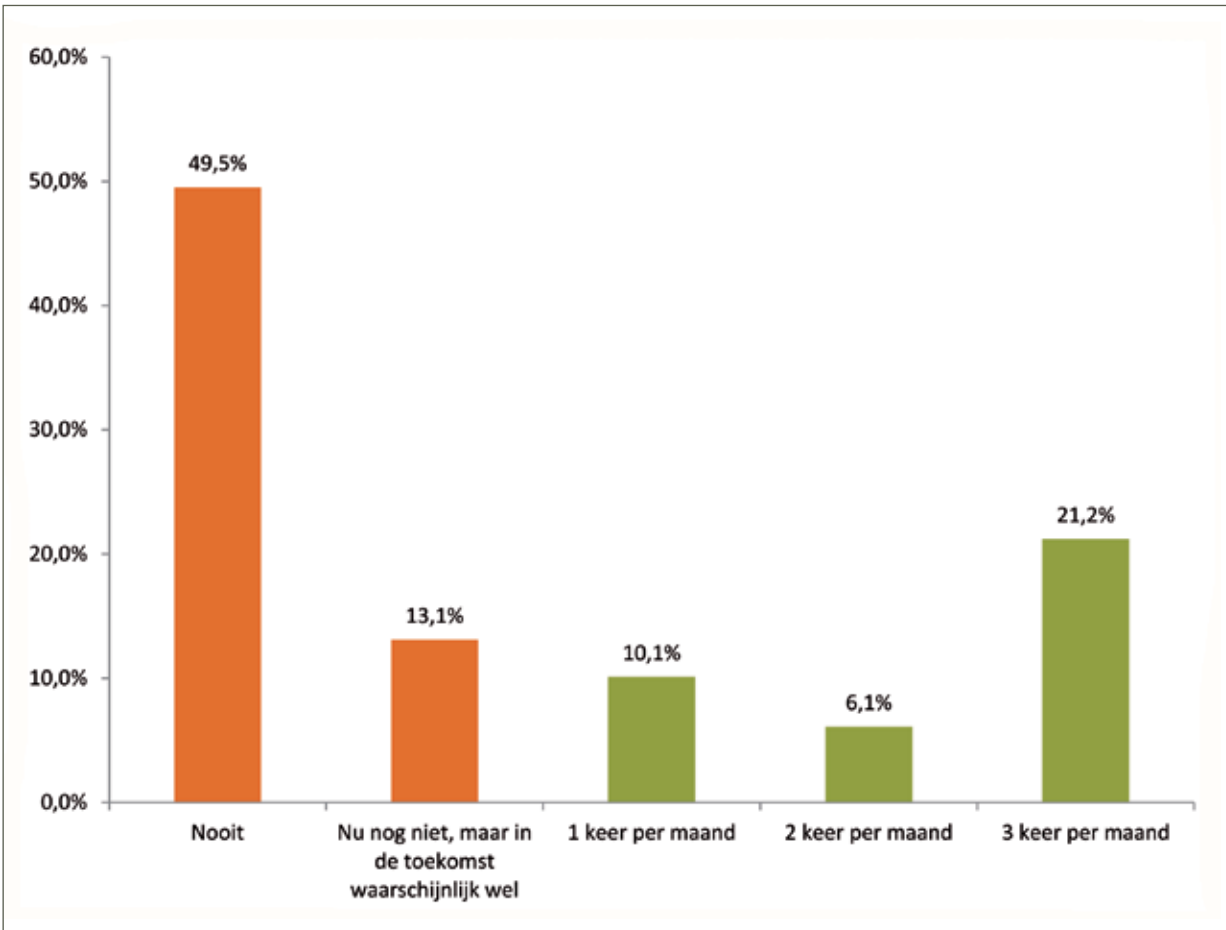
Tabel 61. Deelname aan onderwijs en VDAB i.f.v. informatie over praktische zaken

Deelname		Geef mij informatie over praktische zaken	
		Ja	Nee
Onderwijs	(Ex-)Cursist	55,1%	44,9%
	Geen cursist	39,7%	60,3%
VDAB	Ja	46,6%	53,4%
	Nee	31,3%	68,7%

Het zijn vooral gedetineerden die onderwijs of een VDAB-cursus hebben gevolgd of op gesprek geweest zijn bij een detentieconsulent, die meer nood hebben aan informatie over praktische zaken bij vrijlating dan zij die geen onderwijs of VDAB-cursus gevolgd hebben. Van de VDAB-cursisten bijvoorbeeld heeft 46,61% nood aan deze info terwijl dit bij de niet-cursisten net geen 31,3% is.

3. Bezoek van kinderen

Figuur 26. Frequentie bezoek van kinderen

We stelden de volgende vraag aan de respondenten: ‘Hoe vaak komen je kinderen op bezoek?’ Deze vraag werd enkel beantwoord door de groep gedetineerden met kinderen (48%).

Bijna de helft van deze groep (49,5%) gaf aan nooit bezoek van hun kinderen te krijgen. 13,1% verwacht dat hun kinderen in de toekomst op bezoek gaan komen. Dat wil dus zeggen dat bijna twee op drie gedetineerden nog nooit hun kinderen gezien hebben in de gevangenis. 10,1% kreeg één keer per maand bezoek van hun kinderen, 6,1% twee keer per maand en 21,2% drie keer per maand.

Om te weten te komen welke activiteiten gedetineerden graag willen doen wanneer hun kinderen op bezoek komen, legden we hen de vraag voor ‘Wat kunnen we organiseren als je kinderen op bezoek komen?’. De respondenten mochten meerdere antwoorden aankruisen. Er werd in de vraagstelling niet gespecificeerd of het over het gewoon bezoek of over het kinderbezoek gaat.

Tabel 62. Invulling bezoek van kinderen

Wat	Percentage
Buiten spelen	41,6%
Samen eten	41,6%
Het is goed zoals het nu is	37,8%
Knutselen	31,5%
Samen naar een film kijken	25,8%
Andere (foto's maken, samenzijn in privésfeer, babbelen, ...)	6,7%

Buiten spelen en samen eten waren de meest aangekruiste antwoorden (beide 41,6%). Andere activiteiten waren knutselen (31,5%) en samen naar een film kijken (25,8%). Bijna 38% gaf aan dat het goed is zoals het nu is.

3.1. Profiel: wie krijgt bezoek van zijn/ haar minderjarige kinderen en wie niet?

Omdat we een zicht wilden krijgen op het bezoek van minderjarige kinderen, hebben we voor volgend profiel de gedetineerden die alleen meerderjarige kinderen hebben uit de analyses gelaten. In totaal heeft 41% van alle gedetineerden minstens één minderjarig kind. Van deze groep wilden we weten wie bezoek of geen bezoek krijgt van zijn kind(eren).

3.1.1 Individuele karakteristieken

Wat de individuele karakteristieken betreft, is geen verschil vastgesteld op vlak van geslacht, leeftijd, scholing, en gemoedstoestand.

3.1.2 Gevangenisgerelateerde kenmerken

Tabel 63. Bezoek van kinderen i.f.v. verblijfsduur in de gevangenis

Verblijfsduur in klassen	Bezoek van kinderen	
	Ja	Nee
Minder dan 1 maand	18,2%	81,8%
Tussen 1 en 6 maanden	36,2%	63,8%
Meer dan 6 maanden	53,6%	46,4%

Hoe langer men in de gevangenis verblijft, hoe meer gedetineerden hun kinderen reeds op bezoek hebben gekregen. Van de gedetineerden die minder dan 1 maand in de gevangenis verblijven heeft 18,2% hun kinderen reeds gezien. Bij gedetineerden die langer dan 6 maanden in de gevangenis zijn is dit percentage opgelopen tot 53,6%.

“Wij horen heel veel mensen, in die eerste weken willen ze liefst niet aan hun kinderen zeggen dat ze in de gevangenis zitten. En dan kunnen ze het zelfs dikwijls emotioneel niet aan om hun kind te zien en terug te moeten laten vertrekken.” (Trajectbegeleider Justitieel Welzijnswerk Antwerpen)

Zowel gedetineerden met een eerste als met meerdere gevangeniservaringen krijgen in gelijke mate bezoek van hun kinderen.

3.1.3 Taal en nationaliteit

Tabel 64. Bezoek van kinderen i.f.v. beheersing Nederlands

Kennis Nederlands	Bezoek van kinderen	
	Ja	Nee
Heel goed	45,8%	54,2%
Een beetje	39,5%	60,5%
Helemaal niet	19,4%	80,6%

Gedetineerden die heel goed Nederlands kunnen, krijgen het vaakst bezoek van hun kinderen (45,8%). Het percentage daalt licht bij gedetineerden die een beetje Nederlands kunnen (39,5%). Bij gedetineerden die helemaal geen Nederlands kunnen, krijgt slechts 19,4% bezoek.

Wanneer Belgen en niet-Belgen vergeleken worden blijkt dat ongeveer evenveel gedetineerden met de Belgische als met een andere nationaliteit nooit of wel bezoek krijgen van hun kinderen.

SAMENVATTING

Het onderzoek richt zich op het **Justitieel Welzijnswerk**. Vele gedetineerden kampen met problemen. Problemen waarmee gedetineerden kampen, kunnen ondergebracht worden in drie categorieën: familiale zaken, de gepleegde feiten of aspecten verbonden aan het gevangenisleven en praktische problemen. Het missen van de familie is veruit het grootste probleem bij alle gedetineerden. De rest van de problemen zijn minder wijdverspreid.

Iets meer dan de helft van de gedetineerden zou graag een gesprek hebben over hun problemen. Hoewel het missen van de familie het hoogste scoort als probleem, geven gedetineerden meer de voorkeur aan gesprekken over de gepleegde feiten, aspecten van het gevangenisleven of praktische zaken. Familiale zaken lijken iets minder toegankelijk om te bespreken.

Zowel de PSD als JWA zijn de actoren waarmee de meeste gedetineerden in gesprek willen treden over hun problemen. In de eerste plaats komt de PSD en dan volgt JWA. Bij deze cijfers werd geen rekening gehouden met het feit dat JWA veroordeelden en geïnterneerden niet proactief onthaalt en de PSD wel. Gedetineerden willen ook nog praten met familie of vrienden, advocaat en directeur. Een kwart van de respondenten geeft aan wel te willen praten over de problemen, maar echt niet te weten met wie.

Hoewel meer dan de helft van de gedetineerden wil praten over problemen, is er ook 48% die de problemen liever voor zichzelf houdt. Belangrijke redenen hiervoor zijn dat ze denken zelf een oplossing te vinden, of dat een gesprek toch niets zou uitmaken.

De informatienoden bij gedetineerden zijn heel gevarieerd. Inhoudelijk schiet er niets uit. Gedetineerden hebben tijdens hun detentie voornamelijk nood aan informatie over hun re-integratie, de werking van justitie en rechtbanken, gezondheid, omgaan met partner en kinderen tijdens detentie en de actualiteit. Gedetineerden die de vragenlijst niet in het Nederlands ingevuld hebben, hebben meer vragen over de werking van rechtbanken. Een uitzondering hierop zijn gedetineerden die de vragenlijst ingevuld hebben in een Slavische taal.

Om de brug tussen binnen en buiten te vergemakkelijken, wil 2/3de van de gedetineerden geholpen worden. Voornamelijk meer informatie over praktische zaken zoals woning, les, inkomen, werk en schulden zijn het meest gewenst. Eveneens de vraag naar het in orde brengen van praktische zaken wanneer men buiten is, is bij velen aanwezig.

Het tweede aspect waarop het onderzoek zich m.b.t. het domein welzijn richt is **het bezoek van kinderen**. 48% van de respondenten heeft kinderen (41 % heeft minstens één minderjarig kind en 7% enkel meerderjarigen). Bijna de helft van de respondenten met kinderen heeft er (nog) geen bezoek van gehad.

Hoofdstuk 8: Over de domeinen heen

Waar we in de vorige hoofdstukken de verschillende domeinen apart hebben behandeld, combineren we ze in dit onderdeel. Wat leert het samennemen van de domeinspecifieke resultaten ons over de (niet-)participatie aan het aanbod, over de motieven en barrières, en over de brug binnen – buiten? Ook de informatiekkanalen worden in dit hoofdstuk gepresenteerd. Aangezien deelnemen aan een zeker aanbod pas kan van zodra men op de hoogte is van het aanbod, bespreken we de informatiekkanalen als eerste. Vervolgens komen de andere aspecten aan bod.

I. Informatiekkanalen

Om te weten te komen door wie of wat gedetineerden op de hoogte gebracht worden van het aanbod van de Vlaamse Gemeenschap, legden we hen volgende vraag voor: “Hoe weet je dat de gevangenis activiteiten organiseert?”. De respondenten mochten meerdere informatiebronnen aanduiden.

Tabel 65. Informatiekkanalen over activiteiten

Bezigheid	Percentage
Mondeling	63,2%
Mondeling - informele contacten	44,9%
Andere gedetineerden	43,1%
Bezoek	2,5%
Mondeling - professionals	33,1%
JWA	16,3%
Chef	11,8%
Psychosociale Dienst	10,8%
Aalmoezenier, imam, rabbijn, moreel consulent of andere geestelijke verzorgers	4,0%
Advocaat	3,8%
Lesgever (onderwijs, De Rode Antraciet, sport, ...)	3,5%
VAGGA	2,8%
Directeur	2,5%
Centraal Aanmeldingspunt Drugs (CAP)	1,5%
Geschreven materiaal	36,1%
Brochures	21,6%
Flyers	19,0%
Affiches	17,3%
Infoblad dat meegegeven wordt bij het onthaalgesprek	8,0%
Audiovisueel materiaal	15,8%
Teletekst	15,8%
Gedetineerde zelf	26,3%
Ik wist het omdat ik al eerder in de gevangenis zat	23,8%
Ik zag de activiteit toevallig terwijl ze bezig was	7,5%

Het grootste deel van de respondenten werd mondeling op de hoogte gebracht. Voornamelijk medege-detineerden blijken hierin een rol te spelen (43,1%). Daarnaast worden ook veel gedetineerden mondeling op de hoogte gebracht door professionals (33,1%). Het JWA (16,3%), penitentiair bewakingsassistenten (11,8%) en PSD (10,8%) bleken belangrijke informatieverstrekters te zijn. Dit is in overeenkomst met het onderzoek van Hellemans et al. (2008).

Ongeveer 36% van de gedetineerden was op de hoogte van de activiteiten door geschreven materiaal. Voornamelijk brochures (21,6%) en flyers (19,0%) bleken hierbij de belangrijkste communicatiemiddelen te zijn. Daarnaast is 15,8% van de respondenten op de hoogte via het teletekstkanaal van de gevangenis. Verder gaf ongeveer 26% van de gedetineerden aan op de hoogte te zijn door zichzelf: omdat ze al eerder in de gevangenis zaten of doordat ze voorbij de activiteit kwamen terwijl deze bezig was.

“Ge krijgt in het begin zo’n handleiding, zo’n boekje als ge hier binnenkomt. Daar staat op wat ge allemaal kunt doen, en hoe lang dat duurt en... Maar dat is niet goed, want er zijn mensen die daar niet naar kijken want op dat moment komt ge binnen en zit ge met andere problemen. (...) En soms laat ge dat liggen, soms gooit ge dat weg. En dan een maand verder, dan zijt ge dat hier een beetje gewoon aan ‘t worden maar dan weet ge nog altijd niet wat dat ge hier kunt doen en wat ge niet kunt doen en dan hoort ge dat. Meestal, hetgeen dat ge hier kunt doen, wordt met gevangenen doorgestuurd eigenlijk. Die vertelt dat aan die en die vertelt dat aan die en zo gaat dat verder hé.” (Gedetineerde man, 21 jaar)

2. Participatie

In het onderzoek wordt per domein gekeken naar wie participeert aan het aanbod hulp- en dienstverlening en wie niet. Een belangrijke kanttekening die hier gemaakt moet worden, is de afbakening van het aanbod. De participatiecijfers die hier voorliggen, houden geen rekening met deelname aan de hulp- en dienstverlening aangeboden door het Justitieel Welzijnswerk (JWA). Deze dienst onthaalt op proactieve wijze alle beklaagden. De grootste groep gedetineerden komt dus automatisch met deze hulpverleningsvorm in contact. Ook andere vormen zoals onder andere het Centraal Aanmeldingspunt Drugs (CAP), TOPcoaching, het sociaal infopunt en slachtoffer-daderbemiddeling zijn niet opgenomen.

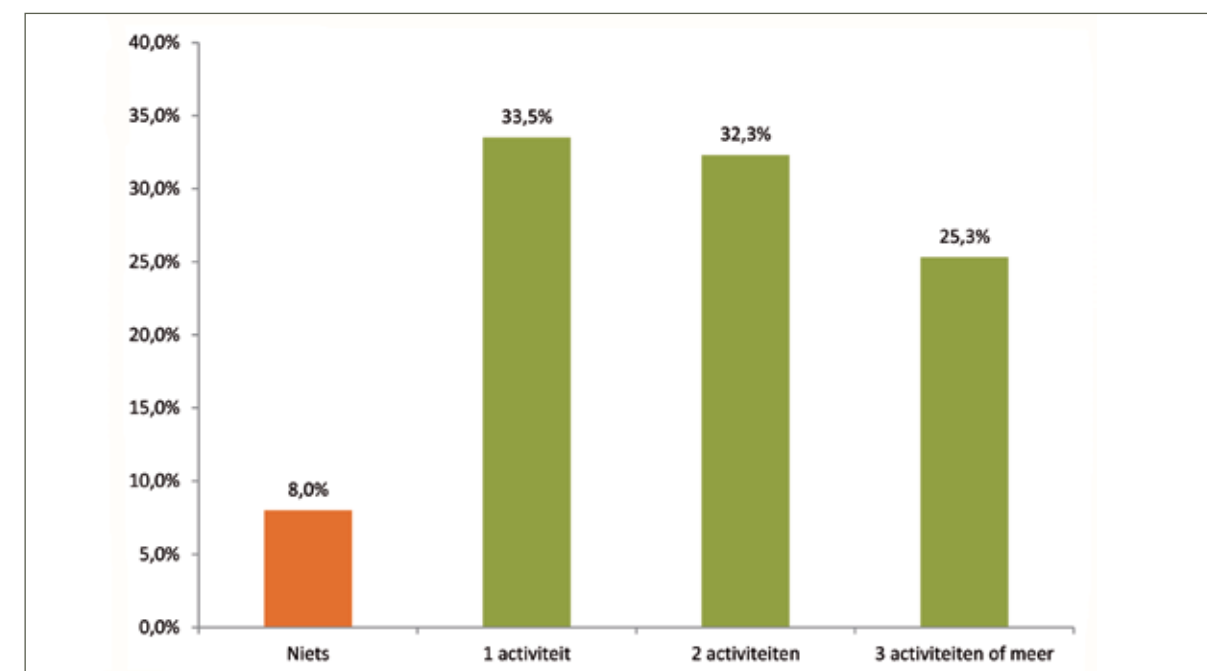
Een tweede afbakening die we maken, is de deelname aan de bibliotheek. In wat volgt worden de participatiecijfers van de verschillende domeinen met bibliotheekbezoek en zonder gepresenteerd. In een derde beweging wordt een algemeen profiel gedistilleerd uit de data zonder bibliotheekbezoek.

Om participatie van gedetineerden aan het aanbod in kaart te brengen, hebben we ons gebaseerd op volgende vragen:

- Heb je de afgelopen maand aan sport gedaan?
- Volg je nu les in de gevangenis? Of heb je les gevolgd in de gevangenis?
- Kwam je al in contact met de VDAB?
- Wat leen je uit de bibliotheek?
- Volgde je al een vorming van De Rode Antraciet?
- Heb je al beroep gedaan op VAGGA, het Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg?

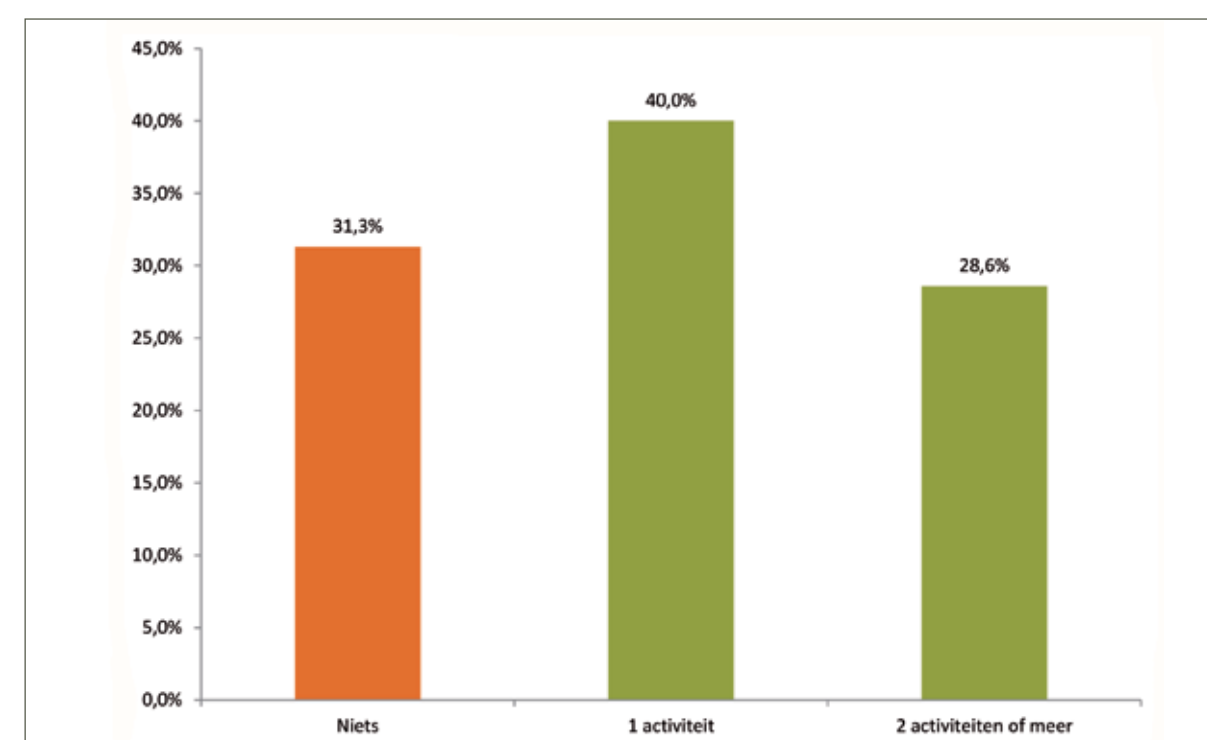
Eerst wordt een overzicht gegeven aan hoeveel activiteiten gedetineerden deelnemen, inclusief bibliotheekbezoek. Omwille van de hoge participatiecijfers van de bibliotheek, wordt vervolgens de deelname aan het aantal activiteiten zonder bibliotheek besproken.

Figuur 27. Aantal activiteiten waaraan gedetineerden deelnemen (inclusief bibliotheek)

Slechts een minderheid van de gedetineerden nam aan absoluut niets deel (8%). Gezien het feit dat niet elke vorm van hulp – en dienstverlening bevestigd werd, mogen we stellen dat dit over een kleine minderheid gaat. Aan 1 activiteit heeft 33,5% deelgenomen. 32,3% nam deel aan 2 activiteiten en 25,3% aan 3 activiteiten of meer. Er is niemand die aan alle activiteiten deelnam.

Figuur 28. Aantal activiteiten waaraan gedetineerden deelnemen (exclusief bibliotheek)

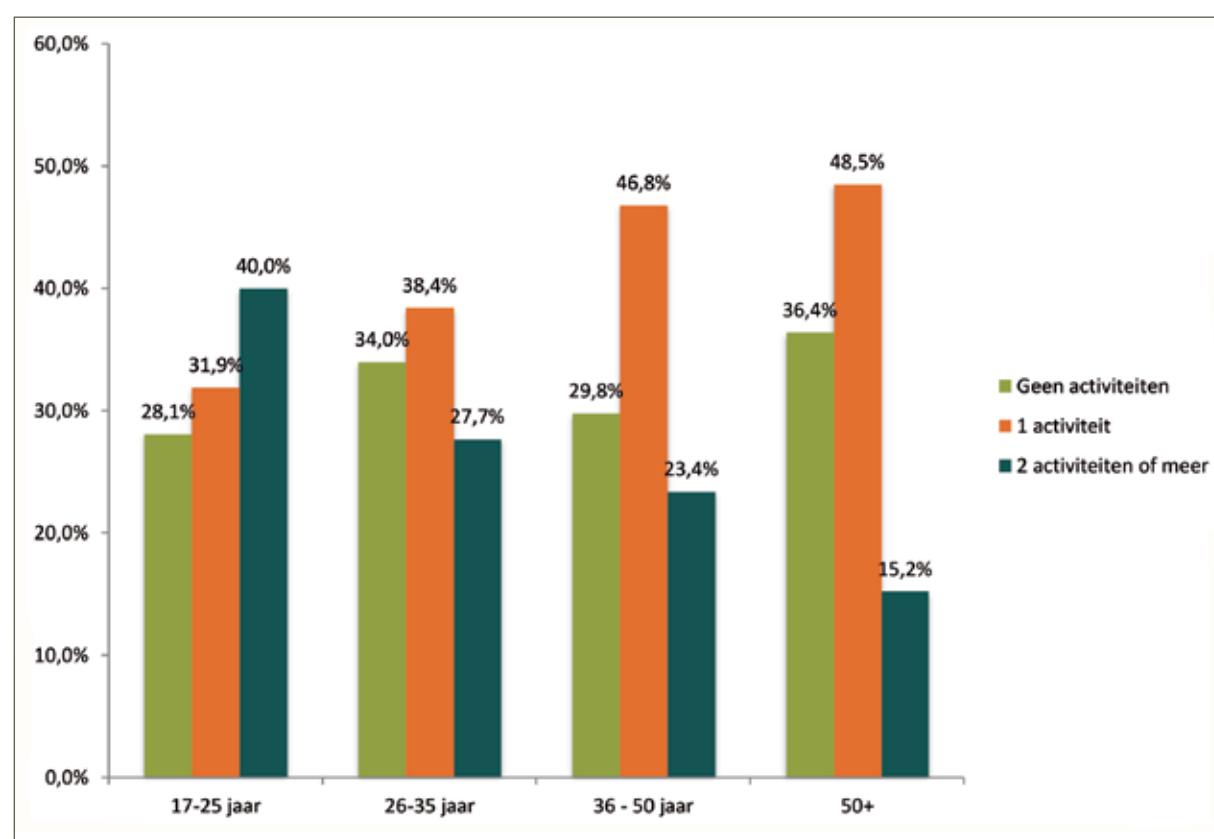
Indien we de bibliotheek niet meerekenen in het aantal activiteiten, krijgen we een andere verdeling. Het percentage gedetineerden dat aan niets deelnam ligt hier beduidend hoger: 31,3% t.o.v. 8% wanneer de bibliotheek wel meegerekend wordt. Hieruit kunnen we afleiden dat bijna een kwart van de respondenten wel naar de bibliotheek ging, maar niet deelnam aan de andere (bevroegde) activiteiten. 40% van de respondenten nam deel aan 1 activiteit en 28,6% aan 2 of meer activiteiten. Dit wil dus zeggen dat een kleine 70% van de gedetineerden gebruik maakt van het aanbod van één van de diensten waarvan de participatie werd nagegaan (sport, onderwijs, VDAB, vormingen van De Rode Antraciet en VAGGA).

3. Profiel: wie neemt deel en wie niet?

Hieronder schetsen we het profiel van (niet-)deelnemers over de bevroegde activiteiten heen zonder de bibliotheek. Naar analogie van de vorige domeinspecifieke hoofdstukken maken we ook hier een onderscheid naar individuele karakteristieken, gevangenisgerelateerde kenmerken, en taal en nationaliteit.

3.1. Individuele karakteristieken

Figuur 29. Participatie aan hoeveel activiteiten i.f.v. leeftijd

Wanneer we participatie over de domeinen heen bekijken in functie van **leeftijd**, merken we een aantal verschillen. Hoe jonger men is, hoe vaker men deelneemt aan 2 of meer activiteiten. Omgekeerd geldt de vaststelling dat ouderen vaker aan slechts 1 activiteit participeren. Tegelijkertijd kan men ook vaststellen dat leeftijd bepalend is voor het soort aanbod dat men volgt. Zo blijken jongvolwassenen meer te sporten, zijn het volwassenen die vooral aan onderwijsactiviteiten deelnemen en zijn het ouderen die zich voornamelijk tot VAGGA richten. Aan de andere kant nemen jongeren minder deel aan onderwijs-

cursussen. Dit is verwonderlijk aangezien het Centrum voor Volwassenonderwijs, één van de organisaties die voorziet in het onderwijsaanbod binnen de gevangensmuren, redelijk sterk is in tweedekansonderwijs in de vrije samenleving. Daar bereiken ze wel veel jongeren die uitstromen uit het secundair onderwijs. Dit werpt vragen op. Hoe komt het dat ze deze doelgroep wel bereiken in de maatschappij maar niet in de gevangenis? Vooral als blijkt dat jongeren in de gevangenis wel vaker participeren aan fysieke en arbeidsgerelateerde activiteiten. Hoe ouder men is, hoe minder men hieraan deelneemt. Dat sportactiviteiten minder ouderen bereiken is op zich niet verwonderlijk, ook in de vrije samenleving doet deze trend zich voor (De Fré, De Martelaer, Philippaerts, Scheerder, & Lefevre, 2011).

Kijken we naar **geslacht** en **schoolloopbaan** blijken deze niet bepalend te zijn voor deelname. Dit wil zeggen dat mannen en vrouwen in gelijke mate deelnemen aan het aanbod en dat zowel hoog- mid- del- als laaggeschoolden in gelijke mate deelnemen. Wat hier vooral opvalt, is dat schoolloopbaan geen invloed blijkt te hebben op het al dan niet deelnemen. Dit vormt een duidelijke tegenstelling tot andere onderzoeken in de vrije samenleving, waarin aangetoond wordt dat hoger opgeleiden vaker participeren (bijvoorbeeld in verenigingen) dan mensen die van een minder lange scholing hebben genoten (Bral et al., 2011). De hulp- en dienstverlening in Antwerpen slaagt er dus in om mensen te bereiken die in de vrije samenleving moeilijker de weg vinden naar dergelijke organisaties.

Een algemene conclusie over de domeinen heen rond gemoedstoestand is moeilijk te maken. Voor onderwijs, cultuur en arbeid kan men stellen dat de beleefde **gemoedstoestand** en hoe men sociaal functioneert in de gevangenis niet in relatie staat om aan deze activiteiten deel te nemen. Dit betekent m.a.w. dat de gemoedstoestand noch een motiverende, noch een belemmerende factor is. Anders is dit voor VAGGA: zij bereiken voornamelijk mensen die kampen met angsten en depressies en met gevoelens van schuld en schaamte. Hieruit mag duidelijk geconcludeerd worden dat VAGGA wel degelijk die doelgroep bereikt waarop men zich richt. Bij sport zien we ook een duidelijke relatie tussen de gemoedstoestand van gedetineerden en hun deelname: zij geven blijk van een beter gemoed en een beter sociaal functioneren.

3.2. Gevangenisgerelateerde zaken

Een bepalende factor is de **verblijfsduur** in de gevangenis. Hoe langer men in de gevangenis verblijft, hoe vaker men deelneemt aan activiteiten. Op zich is dit niet zo verwonderlijk. Een mogelijke verklaring hiervoor kan zijn dat men dan ook meer kans heeft om deel te nemen. Voor fitness is er bijvoorbeeld een verblijfsvoorwaarde van 4 maanden en voor groepslessen van onderwijs, VDAB en De Rode Antraciet zijn er jaarlijks maar twee tot zes opstartmomenten. Anderzijds kan het ook zijn dat hoe langer men in de gevangenis verblijft, hoe meer en beter men geïnformeerd geraakt informatie en hoe meer interesse men krijgt om deel te nemen. Dit wordt echter niet bevestigd door de cijfers. Het aantal gedetineerden dat niet deelneemt omdat ze niet op de hoogte zijn van het aanbod blijft min of meer constant ongeacht de verblijfsduur in de gevangenis. Tenslotte is het mogelijk dat inkomende gedetineerden in eerste instantie nog niet bezig zijn met het hulp- en dienstverleningsaanbod, maar eerder vooral met de justitiële kant van hun detentie.

Daarnaast blijkt het **aantal gevangenisverblijven** geen rol te spelen bij het al dan niet participeren. Er wordt niet noodzakelijk meer deelgenomen naargelang men meerdere keren in de gevangenis heeft verbleven. Arbeid vormt op dit laatste wel een uitzondering. Deelname aan VDAB-activiteiten verhoogt wel met het aantal detentieverblijven.

3.3. Taal en nationaliteit

Beheersing van het Nederlands en **nationaliteit** zijn eveneens bepalende factoren. Wanneer gedetineerden met de Belgische nationaliteit en gedetineerden met een andere nationaliteit vergeleken wor-

den, blijken het voornamelijk gedetineerden met een andere nationaliteit te zijn die nooit deelnamen. Als ze dan participeerden, was dat veelal aan één activiteit terwijl Belgen aan verschillende activiteiten deelnamen.

Opvallend is dat gedetineerden die de Nederlandse taal niet machtig zijn, veel minder deelnamen.

Tabel 66. Participatie aan hoeveel activiteiten i.f.v. beheersing Nederlandse taal

Kennis Nederlands	Participatie aan activiteiten zonder bibliotheek in 3 klassen		
	Geen activiteiten	1 activiteit	2 activiteiten of meer
Heel goed	23,6%	37,6%	38,8%
Een beetje	31,8%	40,9%	27,3%
Helemaal niet	46,1%	44,1%	9,8%

Deze bevindingen hebben waarschijnlijk vooral te maken met de startvoorwaarden van het aanbod. Bijvoorbeeld deelname aan vormingen van De Rode Antraciet of VDAB is niet mogelijk indien men niet voldoende Nederlands kent. Zij bereiken dan ook vooral Belgen. Omgekeerd geldt dat onderwijs significant meer anderstaligen en niet-Belgen bereikt. Meer dan de helft van het onderwijsaanbod was op het moment van de bevraging net gericht op de doelgroep anderstaligen. Voor sport en VAGGA is nationaliteit niet significant, wat betekent dat zij gedetineerden met een Belgische en een andere nationaliteit evenveel bereiken.

4. Motieven om deel te nemen aan hulp- en dienstverlening

Wanneer we domeinoverstijgend kijken naar de motieven die gedetineerden hebben om aan de bevragede hulp- en dienstverlening deel te nemen, doen we enkele opvallende vaststellingen.

Het model dat we hanteren, is het ecologisch model dat motieven onderverdeelt in drie niveaus: micro-, meso-, exoniveau. De motieven op het **microniveau** zijn de persoonlijke doelen die gedetineerden willen realiseren door middel van participatie aan activiteiten. Het behalen van een diploma of het verbeteren van hun conditie zijn voorbeelden hiervan. Ook normalisatie wordt tot het microniveau gerekend. Deelnemen om uit de cel te komen of zich een persoon te voelen en geen ‘gedetineerde’, zijn hiervan voorbeelden. Het **mesoniveau** is het niveau van de sociale interacties. Het **exoniveau** hangt samen met de context van de gevangenis en het aanbod dat door de Vlaamse Gemeenschap georganiseerd wordt. Dit laatste niveau speelt geen rol in de motieven voor deelname.

Tabel 67. Overzicht motieven

		SPORT	ONDERWIJS	VDAB	DE RODE ANTRACIET
MICRO	Persoonlijke doelen	88,7%	83,1%	68,6%	66,7%
	Normalisatie	66,1%	54,2%	54,2%	37,9%
MESO	Sociale motieven	29,4%	21,2%	24,9%	29,2%
	Mondelinge toeleiding	4,0%	6,8%	7,9%	4,2%
	Doel m.b.t. sociale interacties	/	46,6%	/	45,8%

/ = Niet bevragd

Tabel 67 toont aan dat de motivatie van gedetineerden vooral gekleurd wordt door het microniveau en veel minder door het mesoniveau. Veruit het belangrijkste motief om deel te nemen is het realiseren van persoonlijke doelen. Dit is een bevestiging van het onderzoek dat in 2001 gebeurd is door Van Haegendoren et al. en van het onderzoek van Hellemans et al. (2008). Ook normalisatie scoort zeer hoog. Normalisatie wordt in verband gebracht met humane detentie. Een humane uitvoering van een gevangenisverblijf is immers gericht op re-integratie en normalisatie (Gilbert, Beyens & Devresse, 2011). Hoe kleiner de kloof tussen het leven in en buiten de gevangenis, hoe gemakkelijker de overgang van de gevangenis naar de vrije samenleving (Norwegian Minstry of Justice and the Police, 2008). Uit de cijfers blijkt dus duidelijk de meerwaarde van het aanbieden van hulp – en dienstverlening op vlak van humane detentie.

“Ik denk dat wij allemaal hetzelfde zullen denken, dat we daar in overeen komen. Het enigste dat voor ons het belangrijkste is: wanneer gaat die deur terug open? Dat is het belangrijkste, daar zitten wij constant mee in ons hoofd. En den ene heeft een uitlaat, een uitlaatklep van ik ga sporten, de andere wilt studeren, de andere wilt een cursus doen,... Ik heb bijvoorbeeld, ik persoonlijk, de mening van ik wil van mijnen termijn iets maken. (...) Ik ben er persoonlijk zelf voor van maak er iets van want op enen dag kom ge terug op de straat te staan. En als je dan een reclassering hebt opgebouwd en iets geleerd hebt in de gevangenis kun je dat meenemen.” (Gedetineerde man, 52 jaar).

Verder spelen op mesoniveau sociale motieven voor een kwart van de deelnemers een rol. Bij cultuur en onderwijs zien we dat gedetineerden vaak deelnemen om hun sociale interacties te verbeteren (bijvoorbeeld om te leren hoe anderen denken, Nederlands leren om met anderen te kunnen communiceren). Gezien de aard van dit aanbod is dat niet verwonderlijk.

Mondelinge toeleiding scoort dan weer heel laag bij alle domeinen. Gedetineerden nemen duidelijk niet deel omdat iemand anders (medegedetineerde, personeelslid, advocaat, ...) hen dat vraagt. Dit terwijl diezelfde anderen wel de grootste informatiebron zijn. 43,1% van de gedetineerden geeft aan op de hoogte te zijn van het aanbod via medegedetineerden en 33,1% via professionals. Zowel het informele als formele netwerk blijkt dus belangrijk, maar dan vooral voor het geven van informatie en veel minder om gedetineerden aan te zetten of te overtuigen te participeren.

5. Barrières om deel te nemen aan hulp- en dienstverlening

5.1. Wie niet deelneemt, ervaart een barrière?

Bij het onderzoeken van de zogenaamde barrières, hebben we – net zoals bij de motieven – op basis van het ecologisch model van Bronfenbrenner een onderscheid gemaakt tussen barrières op microniveau, op mesoniveau en op exoniveau. Barrières op **microniveau** zijn individuele redenen en een voorkeur voor andere activiteiten. Op **mesoniveau** spreken we van sociale invloeden die belemmerend werken. Het **exoniveau** omvat de informatiebarrière, de beperkingen van zowel het aanbod als de gevangeniscontext en het tijdspad.

Tabel 68. Overzicht barrières

		SPORT	ONDERWIJS	VDAB	DE RODE ANTRACIET	VAGGA
MICRO	Individuele redenen	33,8%	34,2%	35,1%	19,0%	36,0%
	Voorkeur voor ander aanbod	44,5%	34,8%	23,7%	26,3%	23,5%
MESO	Sociale invloeden	24,6%	8,8%	6,7%	5,9%	6,1%
EXO	Informatiebarrière en PR	18,6%	15,1%	41,9%	52,0%	46,0%
	Beperkingen van het aanbod en beperkingen van de	33,8%	27,0%	16,6%	12,3%	4,2%
	Tijdspad	27,9%	52,0%	46,2%	48,3%	23,2%

We zien dat wat de barrières betreft, het micro- en het exoniveau ongeveer even hoog scoren. In tegenstelling tot de motieven, zitten hier wel aanzienlijke verschillen per domein. Zo blijkt de informatiebarrière vooral te gelden voor het aanbod van VDAB, De Rode Antraciet en VAGGA en het tijdspad vooral voor onderwijs en VDAB.

Wat met betrekking tot de individuele redenen opvalt, is dat er gedetineerden zijn die op de vraag waarom ze niet naar het aanbod gaan, antwoorden dat ze geen zin hebben of geen hulp nodig hebben (bv. omdat ze al werk hebben). De vraag die we hier kunnen stellen is of we deze gedetineerden wel moeten bereiken? Niet iedereen ‘moet’ participeren aan het aanbod. Is de keuze van gedetineerden om niet deel te nemen omdat ze geen hulp nodig hebben of geen zin hebben geen vrije keuze? We moeten ons er dan ook voor behoeden om niet-deelname steeds te formuleren als een ‘probleem’. Anderzijds moeten we onderkennen dat de keuze van gedetineerden om niet te participeren niet altijd een bewuste keuze is, maar dat hierachter andere belemmeringen verschuild kunnen gaan. Het is dan geen verhaal van niet-willen, maar van niet-kunnen. Zeggen dat ze geen zin of geen interesse hebben, kan ook andere onderliggende oorzaken maskeren.

Daarnaast willen we benadrukken dat het al dan niet hebben van een behoefte niet gezien mag worden als iets statisch. Behoeften (kunnen) evolueren in de tijd. Het is dan ook belangrijk om gedetineerden goed te (blijven) informeren over het aanbod. Wanneer zij aangeven geen behoefte te hebben aan de hulp- en dienstverlening, blijft het belangrijk om na verloop van tijd hen opnieuw te bevragen en om hen actief te blijven informeren over het aanbod.

Naast gedetineerden die niet wensen deel te nemen omdat ze geen behoefte hebben, zijn er gedetineerden die wel wensen deel te nemen (behoefte hebben), maar omwille van **de beperkingen van de gevangeniscontext en van het aanbod** niet kunnen deelnemen. Voorbeelden hiervan zijn het niet kunnen deelnemen omdat de groepslessen volzet zijn of omdat men niet voldoet aan de voorwaarden. Deze barrières situeren zich op exoniveau. Zo staat een groot deel van het aanbod van Vlaamse Gemeenschap enkel open voor gedetineerden die voldoende Nederlands spreken. Vormingscursussen en de dienstverlening van VDAB zijn hier voorbeelden van. Bij sport vormt taal geen barrière.

Op exoniveau scoort de **informatiebarrière** hoog. Afhankelijk van het domein geeft tussen 18,6% en 52% gedetineerden aan niet te weten dat het aanbod bestaat of niet te weten hoe men zich kan aanmelden. We vermoeden dat deze informatiebarrière ook nog op een ander vlak speelt, met name op die van de voorkeur voor ander aanbod (microniveau). We stellen immers vast uit de bevraging dat heel wat gedetineerden bij VDAB en VAGGA aangeven dat ze liever aan andere activiteiten deelnemen (zoals werken, wandelen, bezoek), terwijl de combinatie van 2 of meerdere activiteiten in de realiteit mogelijk is. De detentieconsulent van VDAB en de therapeuten van VAGGA bijvoorbeeld kunnen bij het maken van afspraken rekening houden met deze andere activiteiten. We vermoeden dan ook dat voor een

aantal gedetineerden de barrière ‘voorkeur voor andere activiteiten’ eigenlijk een informatiebarrière zou kunnen zijn. Dit zou verder onderzocht kunnen worden.

Dat **voorkeur** wel degelijk speelt op microniveau en dat gedetineerden keuzes moeten maken, is echter een gegeven. Vooral voor de groepslessen (sport (fitness), onderwijs, vormingen De Rode Antraciet) die overdag vallen, is concurrentie een reële barrière.

Tenslotte is **tijdspad** een barrière op exoniveau. Enerzijds speelt hier het gegeven hoe lang ze op het ogenblik van de bevraging in de gevangenis zaten (‘ik zit pas in de gevangenis’). Anderzijds is bij onderwijs en VDAB expliciet bevraagd in welke mate de onzekerheid over hoe lang men nog zal verblijven in de gevangenis als barrière ervaren wordt (‘ik weet niet wanneer ik vrij kom’). Vooral in de context van een arresthuis werd gedacht dat dit doorslaggevende drempels gingen zijn. Daarentegen blijkt uit de data dat heel wat gedetineerden dit niet als barrière aangeven. Hieruit zouden we kunnen concluderen dat de gevangenis van Antwerpen als arresthuis waar gedetineerden vanuit vrijheid worden opgesloten, geen doorslaggevende belemmerende factor vormt voor het aanbieden van hulp- en dienstverlening.

5.2. Wat zegt niet-deelnemen eigenlijk?

Wanneer we het verhaal van participatie samenleggen met het verhaal van de barrières en dit in een schema gieten, dan komen we tot het een classificatie met vijf types (zie tabel 69). Deze tabel mag niet bekeken worden als een strikte indeling, maar geeft een leidraad om het complexe verhaal iets overzichtelijker en duidelijker voor te stellen.

Tabel 69. Overzicht types (niet-)participanten

	Heeft de gedetineerde een behoefte?	Bestaat een aanbod die aansluit op de behoefte?	Heeft de gedetineerde voldoende informatie?	Voldoet de gedetineerde aan de voorwaarden? Is het aanbod aangepast aan de gedetineerde?	Neemt de gedetineerde deel?
Participanten	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Niet-participanten Groep 1	Ja	Ja	Ja	Nee	Nee
Niet-participanten Groep 2	Ja	Ja	Nee	n.v.t.	Nee
Niet-participanten Groep 3	Ja	Nee	n.v.t.	n.v.t.	Nee
Niet-participanten Groep 4	Nee	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	Nee

De gedetineerden die een behoefte hebben die overeenkomt met een bestaand aanbod, die nemen deel wanneer ze voldoende op de hoogte zijn én in aanmerking komen voor het aanbod (volgens de deelnemingsvoorwaarden). Het is deze groep gedetineerden die terugkomt in de participatiecijfers. Hier zouden we kunnen veronderstellen dat de vraag en het aanbod overeenkomt.

Wanneer we omgekeerd kijken naar de groep gedetineerden die niet deelneemt, dan moeten we goed nagaan wat er precies over hen geconcludeerd mag worden. We delen ze - om dit te verduidelijken - in vier groepen.

Ten eerste is er de groep gedetineerden die een behoefte heeft, die overeenkomt met een bestaand aanbod, maar die niet in aanmerking komt of die botst op grenzen van het aanbod of de gevangenis. Mogelijks zit hier een groep anderstaligen die niet terecht kunnen in het aanbod dat in het Nederlands gebeurt.

Dan is er de **tweede groep** gedetineerden die een behoefte heeft, dat (in algemene termen) overeenkomt met een bestaand aanbod, maar die niet voldoende op de hoogte is van het aanbod, van de inschrijvingsprocedure, van de mogelijkheden om dit te combineren met andere activiteiten, ... Aangezien deze informatiebarrière hoog scoort, ligt hierin een opdracht voor de hulp- en dienstverleners om in te zetten op goede en gedifferentieerde informatieverstrekking.

Een derde groep is een groep gedetineerden die een behoefte heeft die niet overeenkomt met een bestaand aanbod. In het onderzoek is reeds beperkt gepeild naar deze behoeften. Denken we daarbij aan informatiebehoeften, over welke problemen ze willen praten, welke sporten ze willen beoefenen, welke noden er zijn m.b.t. brug binnen-buiten, enzo. Zo komt bijvoorbeeld bij de VDAB duidelijk de vraag naar beroepsopleidingen naar voor. Dit organiseren in een arresthuis is niet altijd aangewezen. Maar dat neemt niet weg dat bekeken kan worden of met deze vraag naar beroepsopleidingen op een andere manier aan de slag gegaan kan worden, bijvoorbeeld infosessies over beroepsopleidingen, vormingen rond generieke competenties, ... Zo is het de opdracht van de hulp- en dienstverlening om zich permanent kritisch te verhouden t.o.v. behoeften die gedetecteerd worden en waarvoor geen aanbod bestaat.

Tenslotte is er de **vierde groep** gedetineerden die – zoals hierboven al staat omschreven – geen behoefte of geen hulpvraag heeft. We mogen dit niet omschrijven als 'een probleem'. We mogen geen behoeften vooronderstellen. Bovendien blijven gedetineerden vrij om al dan niet op het aanbod in te gaan. Dit veronderstelt dat voldoende verkend wordt wat gedetineerden eigenlijk bedoelen wanneer ze aangeven dat ze geen zin of geen interesse hebben. Zijn gedetineerden voldoende op de hoogte van het aanbod? Hebben ze voldoende inzicht in de eigen noden en behoeften, kunnen ze hun behoeften voldoende tot uiting brengen of benoemen? Zijn er geen andere onderliggende (interne) belemmeringen? De hypothese dat de gemoedstoestand (angsten, depressies, schuld- en schaamtegevoelens, verslaving, ...) zo'n onderliggende belemmering zou kunnen zijn, wordt niet ondersteund door de cijfers van dit onderzoek. Ook mogelijke belemmeringen op meso-niveau, lijken niet sterk aanwezig (niet meedoen om de chefs niet tot last te zijn...). Bovendien weten we dat behoeften een dynamisch gegeven zijn. Het is dan ook belangrijk om gedetineerden te blijven informeren over het aanbod en om hen na verloop van tijd opnieuw te bevragen naar hun behoeften.

6. Brug binnen-buiten

Net zoals we de informatiekkanalen, de participatie aan het aanbod en de motieven en barrières domeinoverstijgend hebben gepresenteerd, doen we dezelfde oefening met de informatie die we hebben verzameld rond het thema brug binnen-buiten. Hier hebben we niet de vraag naar participatie gesteld maar de vraag naar de behoeften.

Om zicht te krijgen op de behoeften die er zijn m.b.t. de brug binnen-buiten, stelden we de vraag 'wat kunnen we doen om jou te laten sporten, les te laten volgen, aan werk te helpen, ... als je vrijkomt'. Hierop gaf ongeveer de helft van de respondenten aan dat ze geen behoefte hebben aan de betreffende vorm van hulp- of dienstverlening na detentie ('ik wil niet werken / les volgen / sporten etc als ik vrij kom') of dat ze geen hulp of ondersteuning nodig hebben.

Tabel 70. Overzicht nood aan ondersteuning brug binnen-buiten

	Geen ondersteuning	Ondersteuning
Sport	54,4%	45,6%
Onderwijs	39,7%	58,2%
Arbeid	33,8%	66,2%
VAGGA	60,6%	33,9%
Welzijn	34,4%	65,6%

Omgekeerd betekent dit dat ongeveer 50% van de gedetineerden aangeeft hierbij wel een vorm van hulp of ondersteuning te appreciëren. Bovendien kunnen we hier ook de resultaten van de bevraging naar informatienoden in het hoofdstuk welzijn toevoegen. Vragen naar informatie over werk bij vrijlating, over het OCMW, over het zoeken van huisvesting, ... zijn ook duidelijke vragen naar ondersteuning in functie van het vrijkomen.

Hier ligt heel duidelijk een opdracht voor de hulp- en dienstverlening, die al wel opgenomen wordt, maar toch nog verder uitgewerkt en verfijnd kan worden. Het bevragen van gedetineerden op zich, is al een belangrijke stap. Door de vraag te stellen, worden gedetineerden immers aangemoedigd om hierover na te denken.

Dat de vraag naar ondersteuning na detentie bij **VDAB** zo hoog ligt, is niet verrassend omdat die dienstverlening zich net richt op tewerkstelling na detentie. Ook voor het **domein welzijn**, met zijn aanbod vanuit het JWA, ligt de link met buiten voor de hand (opvang, OCMW, ...). JWA botst echter dikwijls op een aantal structurele knelpunten buiten hun onmiddellijke actiedomein, denken we maar aan huisvestingsproblemen of de situatie van mensen zonder papieren. Dit neemt niet weg dat ook voor het JWA hier een verder te exploreren terrein ligt.

Wat het domein **sport** betreft en de brug binnen-buiten, blijkt dat hier een mooie uitdaging ligt, waar verrassend 45,6% aangeeft hierrond ondersteund te willen worden. De link met een organisatie als Buurtsport en het verder onderzoeken hoe de samenwerking kan zijn, wordt dus duidelijk door het onderzoek ondersteund.

Dat **onderwijs** op vlak van de brug binnen-buiten ook hoog scoort, ondersteunt het belang dat leerprocessen die tijdens detentie worden opgestart, moeten kunnen doorlopen na detentie. De link met gecombineerd onderwijs is van daaruit snel gemaakt. **VAGGA** scoort hier op het eerste zicht lager. Toch stelt ook bij hen de vraag hoe die brug naar buiten nog beter gemaakt kan worden.

Informatieverstrekking en praktische dienstverlening scoort bij alle domeinen het hoogste. Veel voorkomend is het bezorgen van brochures, lijsten met diensten en flyers. Dat hier een informatiebehoefte achter zit, is duidelijk. Maar de manier waarop aan deze behoefte tegemoet gekomen kan/moet worden, is wel heel belangrijk. Het zou interessant zijn om dit verder te onderzoeken. Is het meegeven van adressenlijsten en contactpersonen een voldoende antwoord? Is doorverwijzing naar een centrale dienst een (beter) antwoord? Voor VDAB bestaat deze centrale dienst immers, met name de werkwinkel. Toch blijkt dat de stap naar deze dienst niet gemakkelijk gezet wordt. Kan uit de antwoorden 'schrijf me in bij een dienst /vereniging/school' een indicatie afgeleid worden dat gedetineerden graag actief gecontacteerd worden?

Wat uit deze cijfers in elk geval blijkt, is dat er nood is aan hulp- en dienstverlening die verder gaat dan de gevangenispoort.

SAMENVATTING

Informatiekanalen

Medegedetineerden zijn de belangrijkste bron van informatie over het hulp – en dienstverleningsaanbod. Eveneens het feit dat men al eerder in de gevangenis zat, is een niet te onderschatten kanaal waar door gedetineerden weten dat er activiteiten georganiseerd worden.

Participatie

Wanneer we de bibliotheek meerekenen, neemt slechts 8% van de gedetineerden niet deel aan het hulp- en dienstverleningsaanbod. Wanneer we de bibliotheek niet meetellen, neemt 31,3% aan niets deel. Een deel van de respondenten gaat dus wel naar de bibliotheek, maar neemt niet deel aan de rest van het aanbod.

Het profiel van participanten aan het aanbod varieert per domein. Algemeen genomen zijn gedetineerden die wel deelnemen aan het aanbod (exclusief bibliotheek) hoofdzakelijk gedetineerden met de Belgische nationaliteit. Hoe langer men in de gevangenis verblijft, hoe vaker men deelneemt. De gedetineerden kunnen meestal heel goed of een beetje Nederlands. Jongeren participeren vaak aan meerdere activiteiten, terwijl ouderen het vaakst deelnemen aan één activiteit. Belangrijk is op te merken dat de leeftijd bepalend is voor aan welk soort hulp – en dienstverlening men deelneemt. In tegenstelling tot de verwachting heeft de scholingsgraad geen invloed. Dit wil zeggen dat laaggeschoolden (een groep die in de vrije samenleving vaak uit de boot valt) in gelijke mate bereikt worden als matig – en hooggeschoolden.

Motieven

Gedetineerden nemen voornamelijk deel aan het hulp – en dienstverleningsaanbod om persoonlijke redenen (micro). Het realiseren van persoonlijke doelen en normalisatie zijn veel voorkomende motieven. Motieven op mesoniveau zijn minder doorslaggevend. Toch nemen ook wel wat gedetineerden deel om hun sociale interacties te verbeteren.

Barrières

Wanneer we peilen naar de redenen waarom gedetineerden niet deelnemen, is het belangrijk om in het achterhoofd te houden dat er enerzijds gedetineerden zijn die niet 'willen' deelnemen (er is geen behoefte) en anderzijds die niet 'kunnen' deelnemen. Wanneer men niet 'kan' deelnemen heeft dit vooral te maken met beperkingen van het aanbod en beperkingen van de gevangeniscontext, voorkeur voor een ander aanbod, individuele redenen, tijdspad en informatiebarrières. De barrières verschillen aanzienlijk per domein.

Brug binnen-buiten

De hulp – en dienstverlening zou niet mogen stoppen aan de gevangenispoort. Het onderzoek toont de nood aan van gedetineerden om bij de overgang naar de vrije samenleving (of een transfergevangenis) geholpen te worden. Het liefst krijgen ze hierbij actieve hulp in de vorm van contact opnemen met organisaties in de samenleving/ transfergevangenis of willen ze al ingeschreven worden.

Hoofdstuk 9: Geïnterneerden

Naast de mannen- en vrouwenafdeling heeft de gevangenis van Antwerpen nog een derde afdeling: de geïnterneerdensectie, ofwel vleugel F. Op deze sectie is het multidisciplinaire zorgteam actief dat instaat voor de behandeling en begeleiding van geïnterneerden. Eén van hun opdrachten bestaat uit het uitwerken van therapeutische groepsactiviteiten. Doordat het zorgteam een eigen activiteitenaanbod heeft, is het aanbod van de Vlaamse hulp- en dienstverlening kleiner dan op de mannen – en vrouwenafdeling. Niettemin kunnen geïnterneerden beroep doen op het aanbod van de Vlaamse Gemeenschap. Betreffende sport is er bijvoorbeeld een goede samenwerking tussen De Rode Antraciet en het zorgteam. Gezamenlijk bieden zij per week twee uur ochtendgymnastiek, fitness, yoga, tai chi en verschillende sporttornooien aan. Daarnaast kunnen geïnterneerden ook aansluiten bij het reguliere sportaanbod van de mannenafdeling. Verder biedt De Rode Antraciet vormingscursussen aan. In 2012 was dit bijvoorbeeld één keer de vorming rond relaties. Geïnterneerden kunnen eveneens beroep doen op de diensten van de detentieconsulent van de VDAB. Deze staat geïnterneerden bij in de zoektocht naar (vrijwilligers-)werk. Wat betreft onderwijs kunnen geïnterneerden aansluiten bij het reguliere aanbod of kunnen ze begeleiding krijgen met individuele leervragen. Verder wordt de bibliotheek één keer per week gedurende een halve dag gereserveerd voor deze vleugel van de gevangenis. Tijdens deze uren kunnen geïnterneerden vrij rondlopen in de bibliotheek. Als laatste bieden de medewerkers van VAGGA hun diensten aan. Zij begeleiden geïnterneerden met hun psychische en/ of psychiatrische problemen.

Omwillen van deze specifieke situatie, bespreken we de onderzoeksresultaten die betrekking hebben op deze populatie apart. Doordat slechts een beperkt aantal geïnterneerden de vragenlijst ingevuld heeft (N=21, responsgraad = 61,7%), hebben we geopteerd om eveneens te werken met een aantal resultaten uit de focusgroep (N= 15) die we afnamen eind 2011. We willen hierbij benadrukken dat er met de nodige voorzichtigheid omgesprongen moet worden met de cijfers. We geven ook steeds de absolute aantallen weer, om zo de percentages te nuanceren.

1. Profiel: wie zijn de geïnterneerden in de gevangenis van Antwerpen?

Tabel 71. Leeftijd van geïnterneerden

Leeftijd in klassen	N	Percentage
18-25 jaar	3	14,3%
26-35 jaar	5	23,8%
36 - 50 jaar	11	52,4%
50+	2	9,5%

Meer dan de helft van de geïnterneerden behoorde tot de leeftijdscategorie 36-50 jarigen. De andere leeftijdsgroepen zijn minder vertegenwoordigd. Jongvolwassenen (18-25 jarigen) maakten 14% uit van de geïnterneerdenpopulatie. In vergelijking met de gedetineerdengroep zijn de geïnterneerden dus gemiddeld ouder.

Tabel 72. Nationaliteit van geïnterneerden

Nationaliteit	N	Percentage
Belg	18	85,7%
Marokkaan	2	9,5%
Joegoslavisch	1	4,8%

De overgrote meerderheid van geïnterneerden heeft de Belgische nationaliteit (85,7%). Daarnaast had ongeveer 10% de Marokkaanse nationaliteit en 5% de Joegoslavische.

Tabel 73. Schoolloopbaan van geïnterneerden

Schoolloopbaan	N	Percentage
0-9 jaar	5	23,8%
10-12 jaar	6	28,6%
13 - 14 jaar	2	9,5%
15 jaar of meer	8	38,1%

Meer dan de helft geïnterneerden is laagopgeleid. Ongeveer 24% ging 0-9 jaar naar school en ongeveer 29% 10- 12 jaar. Een minderheid, ongeveer 10%, ging 13-14 jaar naar school. Daarnaast heeft 38% genoten van een scholing van 15 jaar of meer. Als we dit vergelijken met de algemene gevangenispopulatie, blijkt dat geïnterneerden hoger opgeleid zijn.

Tabel 74. Leefsituatie van geïnterneerden voor detentie

Leefsituatie voor detentie	N	Percentage
Ik woonde alleen	7	36,8%
Ik woonde samen met anderen (vb. je partner, kinderen, vrienden, ...)	8	42,1%
Ik zat in een instelling (asielcentrum, psychiatrie, ...)	3	15,8%
Ik was dakloos	1	5,3%

Ongeveer 42% van de bevroagde geïnterneerden had op het moment van de bevraging een partner. 58% had geen partner. Het merendeel van de geïnterneerden woonde voor hun opsluiting in de gevangenis samen met anderen (42,1%) of alleen (36,8%). Daarnaast verbleef een kleine 16% in een instelling en 5% was dakloos.

Tabel 75. Arbeidsstatuut van geïnterneerden voor detentie

Arbeidsstatuut voor detentie	N	Percentage
Ik had werk en een loon	6	30,0%
Ik was met ziekteverlof	6	30,0%
Ik was arbeidsongeschikt	3	15,0%
Ik was werkloos	2	10,0%
Andere (leercontract, vrijwilligerswerk)	2	10,0%
Ik werkte in het zwart	1	5,0%

Het grootste deel van de geïnterneerden (30%) had voor detentie ofwel werk en een loon, of was met ziekteverlof. Daarnaast was 15% arbeidsongeschikt. De minderheid was werkloos, werkte in het zwart, was op leercontract of deed vrijwilligerswerk.

2. Participatie aan het aanbod van de Vlaamse Gemeenschap

Tabel 76. Deelname aan het aanbod van de Vlaamse Gemeenschap

Aanbod Vlaamse Gemeenschap	Percentage	
	Ja	Nee
VDAB	72,7% (N=8)	27,3% (N=3)
Sport	45% (N=9)	55% (N=11)
VAGGA	35% (N=7)	65% (N=13)
Onderwijs	20% (N=4)	80% (N=16)
De Rode Antraciet	20% (N=3)	80% (N=12)

Uit tabel 76 blijkt dat geïnterneerden het vaakst beroep doen op de VDAB. 73% van de bevroagde geïnterneerden heeft reeds een gesprek gehad met een VDAB-consulent of een oriënteringscursus gevolgd. Belangrijk hierbij te vermelden is dat geïnterneerden die geen beroep kunnen doen op de VDAB omwille van invaliditeit of diegenen met een niet-Europese nationaliteit niet opgenomen zijn in dit percentage. In totaal zijn dit tien geïnterneerden. Negen ervan hebben een uitkering van het ziekenfonds en één persoon verblijft illegaal in België.

Met een participatiegraad van 45% zijn sportactiviteiten het tweede populairst. Daarnaast heeft 35% reeds beroep gedaan op VAGGA, het Centrum voor geestelijke gezondheidszorg. Wanneer we peilen naar onderwijsactiviteiten en vormingen van De Rode Antraciet blijkt dat 20% hier reeds aan deelgenomen heeft.

Uit de focusgroep blijkt dat voornamelijk het uit cel komen en de mogelijkheid krijgen om de zinnen te verzetten belangrijke redenen zijn om deel te nemen:

“Ik zou het liefste zoveel mogelijk meedoen omdat, dan zijt ge van uw cel en zijt ge bezig. Allez, ik spreek nu voor mezelf, als ik op cel ben begin ik na te denken over slechte dingen.”

3. Problemen waarmee geïnterneerden kampen

Uit de focusgroep kwam reeds naar voren dat gedetineerden met verschillende problemen kampen. Hieronder geven we een top 5 van de problemen waaraan geïnterneerden het vaakst denken. **Tabel 77.**

Tabel 77. Top 5 van problemen waaraan geïnterneerden het meest kampen

Problemen	N	Percentage
Ik mis mijn familie	12	63,2%
Ik heb geen contact met mijn familie	7	36,8%
Ik moet wachten op toelating tot een psychiatrisch centrum	6	31,6%
Ik heb een psychiatrisch probleem	6	31,6%
Wat moet ik doen als ik vrij ben?	6	31,6%

De eerste en tweede plaats van problemen waar men het vaakst aan denkt, worden ingenomen door familie. Ongeveer 63% geeft aan zijn familie te missen en ongeveer 37% heeft geen contact met familieleden. Een gedeelte derde plaats wordt ingenomen door zaken die te maken hebben met een psychiatrische problematiek en dat men niet weet wat te doen na vrijlating.

Dat men zich zorgen maakt over de psychiatrische problematiek en de toelating tot een psychiatrisch centrum, kwam eveneens duidelijk naar voren tijdens de focusgroep:

“Ja de meeste mensen van onder ons moeten naar de psychiatrie. De meeste mensen. Maar dan vind ik dat ze eens wat meer moeite moeten doen. Er zitten mensen soms meer dan twee jaar in de gevangenis. (...) Maar dan moeten ze ook wel eh moeite doen dat wij in de psychiatrie terecht kunnen hé.”

4. Nood aan informatie

We bevroegen ook over welke onderwerpen geïnterneerden graag meer informatie zouden krijgen in de gevangenis. Tabel 78 geeft een overzicht van de top 6.

Tabel 78. Top 6 van topics waarover geïnterneerden graag informatie zouden krijgen.

Informatie over	N	Percentage
Waar kan ik terecht als ik vrijkom?	6	40,0%
Wat is internering?	5	33,3%
Hoe ga ik om met mijn agressie?	5	33,3%
Hoe werken justitie en rechtbanken?	4	26,7%
Waar vind ik werk als ik vrijkom?	4	26,7%
Hoe ga ik om met kritiek?	4	26,7%

Net zoals bij de problemen waaraan geïnterneerden het vaakst denken, komt het thema ‘wat te doen bij vrijlating’ naar boven als informatienood. 40% geeft aan hierover informatie te willen krijgen. Een gedeelte tweede plaats wordt ingenomen door enerzijds leren omgaan met agressie, anderzijds meer informatie krijgen over internering. Dit laatste is eveneens duidelijk in de focusgroep naar voren gekomen:

“Allez, heel interessant dat er een keer iemand komt spreken van de nieuwe wet dat van start gaat in januari 2012. Wat dat precies inhoudt en wat er precies verandert. Da’s interessant voor te weten voor allemaal. Wij hebben daar ‘t ruiken naar en dat je dat dan naleest, voor ons voor ons is dat Chinees hé. Je moet al professor zijn voor dat allemaal te begrijpen.”

Onderwerpen die de top 6 vervulldigen zijn informatie willen over de werking van rechtbanken en justitie, werk zoeken bij vrijlating en het omgaan met kritiek.

5. Gemoedstoestand

Tabel 79 geeft een overzicht van de psychische gezondheidstoestand van geïnterneerden. 12 uitspraken (met een *) zijn afgeleid uit de General Health Questionnaire (GHQ-12). De overige 5 uitspraken zijn toegevoegd op basis van kwalitatief vooronderzoek.

Tabel 79. Gemoedstoestand van geïnterneerden

Zo voel ik me vaak of altijd	Percentage
Ik ben ongelukkig*	85,7%
Ik geniet niet van de activiteiten*	78,5%
Ik voel dat ik altijd gespannen ben*	57,1%
Ik kan mij niet goed concentreren*	50,1%
Ik voel mij onnuttig*	50,0%
Ik voel me ongelukkig en depressief*	47,0%
Ik voel dat ik de problemen niet aankan*	46,7%
Ik kan geen belangrijke beslissingen nemen*	42,8%
Ik voel me schuldig	42,8%
Ik schaam me	38,5%
Ik voel dat ik mijn zelfvertrouwen verlies*	28,6%
Ik kan de problemen niet onder ogen zien*	28,6%
Ik voel mij niets meer waard*	28,5%
Ik slaap slecht en ik lig vaak wakker. Ik maak me zorgen *	26,6%
Ik heb een grote drang naar alcohol, drugs, medicatie,...	21,4%
Ik ben verslaafd aan alcohol, drugs, medicatie,...	20,0%
Ik heb afkickverschijnselen	7,1%

(* = afgeleid uit GHQ-12)

In tabel 79 zijn de gegevens opgenomen van 14 à 17 geïnterneerden. De overgrote meerderheid geïnterneerden kampt met ernstig psychische klachten. Ongeveer 8 op 10 geeft aan ongelukkig te zijn en niet te genieten van de aangeboden activiteiten. Deze percentages liggen iets hoger dan bij gedetineerden. Ongeveer de helft geeft daarnaast aan zich gespannen te voelen, zich moeilijk te kunnen concentreren, zich onnuttig, ongelukkig en depressief te voelen en het gevoel te hebben dat ze hun problemen niet aankunnen.

5.1. Vergelijking gemoedstoestand vleugel F en mannen- en vrouwenafdeling

Er zijn geen significante verschillen tussen geïnterneerden die verblijven op vleugel F en gedetineerden op de mannen- en vrouwenafdeling op vlak van gemoedstoestand. Zij kampen dus in dezelfde mate met angstige en depressieve gevoelens, gevoelens van sociaal-disfunctioneren, schaamte- en schuldgevoelens en verslavingen.

Tabel 80. Vergelijking gemoedstoestand vleugel F en mannen – en vrouwenafdeling

Gemoedstoestand	Afdeling - Vleugel F of andere (mannen of vrouwenafdeling)	Aantal respondenten (N)	Gemiddelde
Sociaal disfunctioneren (positieve items)	Mannen- of vrouwenafdeling	268	59,8051
	Vleugel F	14	55,5556
Angst en depressie (negatieve items)	Mannen- of vrouwenafdeling	277	31,8291
	Vleugel F	14	38,4921
Schaamte en schuldgevoelens	Mannen- of vrouwenafdeling	302	39,4592
	Vleugel F	13	41,0256
Verslaving	Mannen- of vrouwenafdeling	296	11,2988
	Vleugel F	14	15,873

SAMENVATTING

De populatie geïnterneerden bestaat voornamelijk uit Belgische 36-50jarigen die laagopgeleid zijn en geen partner hebben. Voor detentie woonde de meesten alleen of samen met anderen, had een job of was met ziekteverlof.

Geïnterneerden blijken voornamelijk beroep te doen op de dienstverlening van de VDAB. Op de tweede plaats komen de sportactiviteiten, gevolgd door VAGGA, onderwijs en vormingen van De Rode Antraciet.

Net zoals bij gedetineerden, kampen geïnterneerden het meest met het missen van familieleden. Een groot deel onder hen heeft bovendien geen contact met zijn familie. Andere problemen waarmee geïnterneerden vaak geconfronteerd worden zijn het wachten op een toelating tot een psychiatrisch centrum, het hebben van een psychiatrische problematiek en niet weten wat te doen bij vrijlating.

Logischerwijs zouden geïnterneerden graag informatie krijgen over waar men terecht kan bij vrijlating en internering.

Geïnterneerden geven verder aan moeilijk sociaal te functioneren binnen de gevangensmuren. Zij kampen daarnaast ook met schuld – en schaamtegevoelens en angstige – en depressieve gevoelens, maar deze zijn in mindere mate aanwezig dan gevoelens van sociaal disfunctioneren. Deze gevoelens zijn in gelijke mate aanwezig bij gedetineerden als geïnterneerden.

DEEL 3

CONCLUSIES

AANBEVELINGEN

Hoofdstuk I: Algemene bevindingen

I. Inleiding

Internationaal onderzoek heeft reeds het belang van participatie aan allerlei activiteiten binnen de gevangenis muren aangetoond. Vermindering van recidive (Kim & Clark, 2013), verbetering van basisvaardigheden zoals lezen en schrijven (Vacca, 2004), een hoger zelfbeeld (Coyle, 2009), en een verbeterde fysieke en mentale gezondheid (Nelson et al., 2006) zijn slechts enkele voordelen die hieruit voortvloeien. Sinds de staatshervorming van 1980 zijn de gemeenschappen bevoegd voor bijstand aan personen, waaronder ook het aanbieden van hulp – en dienstverlening aan burgers die op hun grondgebied verblijven. In 2000 kwam er het 'strategisch plan voor hulp – en dienstverlening aan gedetineerden' dat voor het eerst een kader bood om dit te organiseren binnen de gevangenis muren in Vlaanderen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (Polfliet et al., 2012). Na een trapsgewijze implementatie is het strategisch plan nu omgevormd tot het 'decreet betreffende de organisatie van hulp – en dienstverlening aan gedetineerden' (Vlaamse Overheid, 2013).

De hulp – en dienstverlening verschilt sterk van gevangenis tot gevangenis (Tournel & Snacken, 2009; Van Haegendoren et al., 2001). Dit is niet onlogisch, aangezien de verschillende gevangenis muren verschillende profielen van gedetineerden huisvesten. Het **decreet** hulp- en dienstverlening aan gedetineerden van 2013 voorziet dat voor elke gevangenis een actieplan m.b.t. het te ontwikkelen hulp- en dienstverleningsaanbod wordt opgemaakt, waarbij de behoeften van gedetineerden een belangrijke richtlijn zijn. Om effectief zo'n plan te kunnen ontwikkelen, is het dan ook nodig voldoende zicht te hebben op wat het profiel is van de gedetineerden en welke behoeften ze hebben.

Dit onderzoek speelt in op de nood aan wetenschappelijke data over de **behoeften** van gedetineerden binnen de gevangenis van Antwerpen. Het was van meet af aan duidelijk dat het succes van het onderzoek zou afgemeten worden aan de mate van deelname van de gedetineerden. Het was van belang om hun stem te horen: zowel van diegenen die deelnamen aan de activiteiten van de Vlaamse Gemeenschap, maar ook van diegenen die niet deelnamen, van diegenen die Nederlands spraken, maar ook van diegenen die geen Nederlands spraken (en waar we dus ook vaker de meningen en ideeën niet van horen). Om dit onderzoek zowel kwantitatief als kwalitatief zo goed mogelijk uit te voeren, werden heel wat registers opengetrokken: een voorbereidingstijd van anderhalf jaar, waarbij de samenwerking tussen de Vlaamse partners en personeel van justitie de nodige aandacht kreeg, mond-aan-mondreclame en een promofilm, vragenlijsten in 13 talen, het persoonlijk aanspreken van alle gedetineerden door één van de medewerkers die assistentie kwamen geven bij de bevraging,...

Dit alles resulteerde in oktober 2012 in een schriftelijke bevraging (via gestructureerde vragenlijsten) waarbij gegevens verzameld werden van 507 gedetineerden, wat een responsgraad oplevert van 73,4%.

In de conclusie die volgt willen we een antwoord formuleren op de onderzoeksvragen die we in het begin van het onderzoek geformuleerd hadden:

1. Wat is het profiel van de populatie uit de gevangenis van Antwerpen? Wie zit er in de gevangenis?
2. Hoe vaak nemen gedetineerden deel aan sport, onderwijs, arbeid, cultuur en geestelijke gezondheidszorg? Waarom wel en waarom niet?

3. Wie neemt er deel en wie niet? Wat is het profiel van participanten en niet-participanten?
4. Welke noden hebben gedetineerden met betrekking tot de brug tussen binnen en buiten?

Wanneer we de resultaten bespreken, willen we dat steeds met een open en kritische blik doen. Er gebeurt al heel wat, maar tegelijkertijd liggen er nog tal van mogelijkheden open. De conclusie wil dan ook recht doen aan alle componenten en positieve geluiden, zonder daarbij onze ogen te sluiten voor de problemen en uitdagingen die er zijn.

2. Het profiel van de Antwerpse gevangenispopulatie

Dit onderdeel wil een antwoord bieden op de eerste onderzoeksvraag:

Wat is het profiel van de populatie in de gevangenis van Antwerpen?

Samengevat luidt het antwoord als volgt: de meest voorkomende gedetineerde in de gevangenis van Antwerpen:

- Is een man
- Is jonger dan 30 jaar
- Is laaggeschoold
- Heeft 50% kans een beetje of geen Nederlands te kennen
- Heeft niet de Belgische nationaliteit
- Heeft 50% kans geen kinderen te hebben (4 op 10 heeft ook geen partner)
- Bevindt zich in een financieel eerder zwakke situatie
- Heeft het statuut van beklaagde
- Verblijft al meer dan een maand in de gevangenis
- Heeft 50% kans dat hij voor de eerste keer in de gevangenis verblijft

Op basis van de inkomensgegevens van de respondenten kunnen we stellen dat een groot deel gedetineerden vermoedelijk onder de definitie van armoede valt. 27% geeft aan geen enkele vorm van inkomen te hebben, een gelijkaardig aandeel leeft van een uitkering. Daarnaast blijken ook de andere profielkenmerken (lage scholingsgraad, niet-Belgische nationaliteit) indicaties te bevatten dat gedetineerden risicogroepen zijn voor armoede en sociale uitsluiting. Zoals ook uit ander onderzoek blijkt, komen mensen in armoede proportioneel vaker in de gevangenis terecht (Maes & Put, 2003). Wakefield en Uggen (2010) stellen bovendien dat door detentie een bijkomend risico van uitsluitingen na vrijlating ontstaat: op vlak van werk, sociale relaties, discriminatie, gezondheid, etc.

Het is interessant om in een volgende beweging te kijken hoe deze profielkenmerken zich verhouden tot de kenmerken van participatie aan hulp- en dienstverlening. Hiermee belanden we bij de tweede onderzoeksvraag.

3. Participatie aan het hulp – en dienstverleningsaanbod

In de gevangenis van Antwerpen wordt het hulp – en dienstverleningsaanbod verspreid over verschillende domeinen (sport, onderwijs, arbeid, cultuur, gezondheid en welzijn). In het onderzoek wordt enerzijds nagegaan hoeveel gedetineerden participeren aan (een groot deel van) het aanbod en anderzijds wat de profielkenmerken zijn van de deelnemers en niet-deelnemers.

Om de frequentie van participatie na te gaan werd volgende onderzoeksvraag opgesteld:

Hoe vaak nemen gedetineerden deel aan sport, onderwijs, arbeid, cultuur of geestelijke gezondheidszorg?

Uit het onderzoek blijkt duidelijk dat heel wat gedetineerden (vaak) deelnemen aan de hulp – en dienstverlening. Zeker als we weten dat niet alle activiteiten bevestigd zijn. Zo is de frequentie van participatie aan het aanbod van het JWA niet bevestigd, aangezien het JWA alle bevestigden proactief onthaalt en de bevestigden de grootste groep vormen van de populatie. Deze groep moet niet zelf de stap zetten naar het JWA.

De bevraging leert ons dat:

- 92% van de gedetineerden neemt deel aan minstens 1 vorm van de bevestigde hulp – en dienstverlening (inclusief bibliotheek)
- 86% de bibliotheek bezoekt
- 68% van de gedetineerden neemt deel aan minstens 1 van de bevestigde hulp- en dienstverleningsactiviteiten exclusief bibliotheek
- 45% van diegenen die recht hebben op dienstverlening van de VDAB hier effectief al beroep op gedaan hebben
- 40% de afgelopen maand gesport heeft buiten de cel
- 29% op het moment van de bevraging of in het verleden een onderwijskursus in de gevangenis heeft gevolgd
- 18% op gesprek is geweest bij VAGGA, het Centrum voor geestelijke gezondheid
- 10% ooit een vormingskursus van De Rode Antraciet heeft gevolgd

Op de vraag wie er neemt deel en wie niet, kunnen we het volgende antwoorden:

Wanneer we dan de profielkenmerken van de participanten vergelijken met die van de algemene gevangenispopulatie, dan stellen wij het volgende vast:

- In het algemeen worden alle **leeftijdsgroepen** bereikt. We zien hier echter wel grote verschillen tussen de domeinen. Jongvolwassenen komen vaker in het aanbod van VDAB en sport terecht, volwassenen bij onderwijs en ouderen bij VAGGA.
- De behaalde **scholingsgraad** speelt geen rol in functie van deelname. Anders gezegd, de hulp- en dienstverlening in de gevangenis van Antwerpen bereikt zowel laag- midden-, als hoger geschoolden.
- De groep **anderstaligen** (die grotendeels samenvalt met **niet-Belgische nationaliteit**) volgen vaker onderwijs dan Nederlandstaligen. Nederlandstaligen op hun beurt gaan vaker op gesprek bij VAGGA, nemen deel aan vormingen van De Rode Antraciet en de VDAB. Bij sport blijkt de taalbarrière minder

een rol te spelen. Sportactiviteiten blijken zowel Belgen als niet-Belgen, Nederlandstaligen als anderstaligen te bereiken.

- De **gemoedstoestand** speelt bij onderwijs, VDAB en vormingen van De Rode Antraciet geen rol. Bij sport is de gemoedstoestand in verhouding beter. Bij VAGGA komen de gedetineerden terecht die er slechter aan toe zijn op vlak van gemoedstoestand.
- Hoe langer men in de gevangenis **verblijft**, hoe vaker men deelneemt aan activiteiten.

We kunnen concluderen dat de Vlaamse actoren in de gevangenis van Antwerpen het grootste deel van de gevangenispopulatie bereikt (68% zonder de bibliotheek, 92% als bibliotheekbezoek wordt meegerekend). Elke subgroep (ingedeeld op basis van de profielkenmerken leeftijd, scholing, spreektaal en gemoedstoestand) is op een bepaalde manier vertegenwoordigd in de participatiecijfers, niettegenstaande er verschillen zijn tussen de domeinen. In dat opzicht durven we te stellen dat de hulp- en dienstverlening in de gevangenis van Antwerpen slaagt in haar decretale opdracht om Vlaamse hulp- en dienstverlening toegankelijk te maken voor gedetineerden.

Wat bijkomend heel interessant is, is dat scholingsgraad geen rol blijkt te spelen. Dit lijkt te betekenen dat een kwetsbare doelgroep voor de hulp- en dienstverlening in de vrije samenleving, geen kwetsbare doelgroep is in detentie.

Waarom nemen ze deel? Een blik op de motieven

Wanneer we kijken naar de belangrijkste **motieven** van gedetineerden om deel te nemen, dan valt op dat persoonlijke doelen bijzonder hoog scoren, wat het onderzoek van Van Haegendoren et al. (2001) bevestigt. Daar waar soms het idee nog leeft dat gedetineerden alleen maar deelnemen om uit hun cel te zijn, spreken de cijfers dit tegen. Veruit de grootste motivatie is wel degelijk gebonden aan persoonlijke doelen bij gedetineerden. Tegelijkertijd stellen we vast dat de normaliserende factor (met o.a. om uit de cel te zijn, zich een persoon voelen en geen gedetineerde) ook heel hoog scoort. Dit zou kunnen betekenen dat de hulp- en dienstverlening in haar opdracht lijkt te slagen om de detentie mee(r) te humaniseren. Het mesoniveau speelt duidelijk een minder belangrijke rol.

Waarom nemen ze niet deel? Een blik op de barrières

We keken ook naar de redenen om niet deel te nemen. Het model van Bronfenbrenner biedt ons hierbij een kader, met name door de opdeling in micro, meso en exoniveau. We doen hierbij volgende vaststellingen:

- Een groep gedetineerden botst op **beperkingen van het aanbod**. Deze beperkingen kunnen eigen zijn aan het aanbod en/of te maken hebben met de grenzen van de gevangenis (infrastructuur, overbevolking).
- Een groep gedetineerden botst op een **informatiebarrière**. Deze situeren zich op verschillende niveaus: niet weten dat het aanbod bestaat, niet weten hoe in te schrijven, niet weten dat het combineren met andere activiteiten mogelijk is,...
- Er zijn ook gedetineerden die behoeften hebben, waar **geen aanbod** voor bestaat.
- We mogen **niet zo maar veronderstellen** dat alle gedetineerden **behoeften** hebben op vlak van hulp – en dienstverlening. Sommige gedetineerden geven aan niet deel te nemen omdat ze geen zin hebben, geen nood hebben,... Bovendien blijven gedetineerden (die goed geïnformeerd zijn) vrij om te kiezen of ze ingaan op het aanbod of niet.

4. De brug binnen-buiten

Het decreet spreekt over een hulp – en dienstverleningsaanbod **zodat gedetineerden zich kunnen ontplooiën in de samenleving** (Vlaamse Overheid, 2013). Men zou dus kunnen stellen dat de link met de hulp- en dienstverlening buiten bijna of even belangrijk is dan het aanbod tijdens de detentie. Dit geldt ook in een arresthuis, waar de gemiddelde verblijfsduur rond de drie maanden ligt en waar beklaagden de dag zelf van de beslissing van de raadkamer vrij kunnen komen.

Om inzicht te krijgen in welke ondersteuningsnoden gedetineerden hebben om hen gebruik te laten maken van het aanbod in de vrije samenleving, formuleerden we volgende onderzoeksvraag:

Welke noden hebben gedetineerden met betrekking tot de brug tussen binnen en buiten?

- 50% van de gedetineerden geeft aan een nood te hebben inzake het maken van die brug naar buiten.
- De grootste behoefte bevindt zich op niveau van het krijgen van informatie en praktische hulp- en dienstverlening.
- Toch geeft ook een derde van de gedetineerden aan dat ze een vorm van begeleiding of ondersteuning bij de overstap naar hulp- en dienstverlening buiten wensen.
- Dit geldt voor alle domeinen waarbij de hulp- en dienstverlening in het kader van brug tussen binnen en buiten bevraagd is: zowel voor onderwijs en VDAB, maar ook voor sport, geestelijke gezondheid-zorg en welzijn.

We zoomen hier nog verder in op de conclusies die per domein getrokken kunnen worden.

5. Domeinspecifieke conclusies

Sport blijkt een belangrijke aantrekkingspool voor gedetineerden. Het aanbod komt inhoudelijk goed overeen met de noden en wensen van de respondenten. De vraag is echter vooral op de mannenafdeling groter dan het aanbod, hetgeen voornamelijk te maken kan hebben met de populariteit van het sportaanbod in combinatie met een (beperkte) infrastructuur en overbevolking. Gedetineerden willen echter graag sporten, en graag meer dan nu mogelijk is. Sport zien zij immers (terecht) als een belangrijk middel voor een goede gezondheid en conditie. Daarnaast is sport voor hen ook een belangrijke uitlaatklep, om hun stress (en soms ook agressie) kwijt te geraken. Sporters hebben dan ook een betere gemoedstoestand dan niet-sporters. Op vlak van de brug binnen-buiten zien we dat ook gedetineerden die sporten, een vraag hebben naar ondersteuning m.b.t. sporten na vrijlating.

12% van de gedetineerden volgt **onderwijs** in de gevangenis, en 18% heeft in het verleden reeds een onderwijskursus in de gevangenis gevolgd. Globaal genomen bereikt onderwijs dus bijna 3 op 10 gedetineerden. Anno 2013 zou dat cijfer zelfs nog hoger (kunnen) liggen. Na de bevraging is het aanbod van onderwijs immers uitgebreid met een Openleercentrum. Dit laatste garandeert niet alleen een kwantitatief groter aanbod, maar er wordt ook verwacht dat er hierdoor kwalitatief beter, als zijnde meer onderwijs op maat gegeven kan worden.

Onderwijs blijft dus een belangrijke vorm van hulp- en dienstverlening, ook in een arresthuis als Antwerpen waar velen in onzekerheid verkeren over het verdere verloop van hun detentie. Het feit dat gedetineerden niet weten hoe lang ze nog moeten blijven in de gevangenis in Antwerpen, of dat ze niet lang meer gaan blijven, is immers 'slechts' voor 35% een reden om niet deel te nemen. De belangrijkste reden om deel te nemen is niet om van de cel weg te zijn voor een tijdverdrijf, maar een doel. Gedetineerden zijn wel degelijk gericht op het halen van een diploma of attest, om plannen te maken voor de toekomst,

ze willen leren om het leren zelf. Gedetineerden willen dan ook niet zomaar wat studeren, maar willen graag iets wat aansluit bij hun interesses of mogelijkheden en hen een toekomstperspectief biedt. 40% wil daarom ook hulp in de vorm van studiekeuzebegeleiding. Daarnaast blijkt het belangrijk dat er een rustige ruimte is waar er buiten de les ook gestudeerd kan worden. Studeren op cel (zeker wanneer er meer gedetineerden dan ingecalculiseerd op cel zitten), is immers niet altijd evident. Het belang van certificerend onderwijs, leertrajectbegeleiding én een ruim toegankelijk Openleercentrum mag dan ook uit de cijfers blijken.

60% van de respondenten komt in aanmerking voor de dienstverlening van de **VDAB** in de gevangenis. Bijna de helft hiervan heeft er ook al gebruik van gemaakt. Vooral de Nederlandstaligen die meer dan een maand in de gevangenis verblijven, komen terecht bij de VDAB. Voor de groep die in aanmerking komt, maar niet bereikt wordt, vallen er twee belangrijke redenen op. Ofwel weet men niet dat deze vorm van dienstverlening kan of bestaat, ofwel geeft men aan dat men nog maar pas in de gevangenis zit. Waar het VDAB-aanbod vandaag de dag bestaat uit individuele gesprekken met de detentieconsulent of oriëntatie- en assessmenttrainingen, drukken gedetineerden ook een vraag uit naar concrete beroepsopleidingen en sollicitatiecursussen.

De **bibliotheek** kent een zeer hoge participatiegraad. 86% van de respondenten gaat naar de bibliotheek. Daarmee is de bibliotheek veruit de grootste aanbodverstrekker. De brede openingsuren die er zijn, dankzij de personeelsinvestering door justitie, leiden mogelijks mee tot dit hoge participatiecijfer. De bibliotheek in de gevangenis mogen we dan ook een potentiële toegangspoort noemen, een kanaal waarlangs men veel en snel gedetineerden kan bereiken. Gedetineerden blijken – tegen de verwachting in – vooral boeken te lezen. In voorbereidingsgesprekken en uit de focusgroepen werd er vanuit professionals vaak verondersteld dat gedetineerden vooral geïnteresseerd zijn in DVD's, videogames en strips. Dit onderzoek toont echter het tegendeel aan. Gedetineerden geven aan dat één bibliotheekbezoek per week (te) weinig is en dat ze graag meer tijd krijgen (nu 15 à 20 minuten) tijdens dat bezoek om hun materiaal te zoeken. Omwille van het grote aantal gedetineerden dat de bibliotheek wil bezoeken, is het momenteel echter praktisch niet mogelijk om meerdere bezoeken per week of langere tijd in de bib te voorzien.

Ook al was er op het moment van de bevraging geen aanbod aan **socioculturele vormingen van De Rode Antraciet** blijkt toch één op tien van de gedetineerden deelgenomen te hebben aan een dergelijke vorming. Deelnemers nemen vooral deel om tips te krijgen, de mening van anderen te horen en samen te zijn in ontspannen sfeer. Ook deze noden zijn zeer reëel in de gevangenis. Twee op drie deelnemers geeft dan ook aan dat men goede tips krijgt. Het concept van groepsleren wordt onderstreept als een belangrijk aspect. Het feit dat deze vormingen niet leiden tot een certificaat of diploma (en dus niet vallen onder de noemer 'formeel leren'), doet geen afbreuk aan het nut en het belang van deze vormingen. Daarnaast blijken heel wat gedetineerden ook creatief bezig te zijn op hun cel (tekeningen maken, gedichten schrijven, ...). Dat is een goede aanwijzing van **culturele interesses** en noden die worden ingevuld op cel. Gedetineerden hebben ook een duidelijke en uitgesproken behoefte aan culturele evenementen en culturele doe-activiteiten, hoewel daar nu in de gevangenis weinig mogelijkheid toe is. Films, optredens, maar bijvoorbeeld ook koken, muziek maken, kunst en fotografie staan op hun lijstje.

De General Health Questionnaire (GHQ) toont aan dat gedetineerden regelmatig met angst en depressie, schuld – en schaamtegevoelens kampen en het moeilijk hebben om sociaal te functioneren in de gevangenis. Het is dan ook positief dat één op zes gedetineerden al een beroep heeft gedaan op **VAGGA**. Dat voornamelijk gedetineerden met een hoge mate van schuld – en schaamtegevoelens op gesprek gaan bij VAGGA, wijst erop dat zij de juiste doelgroep bereiken. Het grote percentage gedetineerden die rapporteren dat zij VAGGA niet kennen, doet ons vermoeden dat er nog mensen zijn met ernstige psychische klachten die op dit moment niet bereikt worden. De geringe personeelsbezetting maakt echter

dat er op dit moment weinig groeipotentieel is. VAGGA is in de gevangenis van Antwerpen werkzaam met anderhalve werkkraft, verdeeld over vier therapeuten die samen instaan voor vaak meer dan 700 gedetineerden.

We probeerden in kaart te brengen met welke **welzijns**problemen gedetineerden het vaakst kampen. Het missen van de familie scoort veruit het hoogst. Dit is natuurlijk niet verwonderlijk. De overige problemen zijn minder wijdverspreid. Ongeveer de helft geeft aan over deze problemen ook te willen praten. PSD en JWA zijn zeker het eerste aanspreekpunt, maar ook de familie, de advocaat en de directeur worden vernoemd. Een kwart van de gedetineerden die wil praten over zijn problemen, weet niet bij wie hij terecht kan. De informatienoden bij gedetineerden zijn heel gevarieerd: gaande over hun re-integratie, de werking van justitie en rechtbanken, gezondheid, omgaan met partner en kinderen tijdens detentie en de actualiteit. Met betrekking tot de brug binnen-buiten geeft 65% aan ondersteuning te appreciëren. Informatie over praktische zaken en hulp bij het regelen van praktische zaken worden het meest gevraagd.

Hoofdstuk 2: Beleidsaanbevelingen

Dit hoofdstuk zal, voortbouwend op de conclusies, enkele beleidsaanbevelingen formuleren die gestructureerd zijn op drie niveaus. Eerst kijken we naar de domeinoverstijgende aanbevelingen aan het team van de Vlaamse Gemeenschap, die de opdrachtgever was van dit onderzoek. Een tweede niveau is het domeinspecifieke niveau van de gevangenis van Antwerpen. Als derde zijn er aanbevelingen richting het bovenlokale niveau: Wat kan dit onderzoek ruimer betekenen voor Vlaamse en Federale overheden?

1. Domeinoverstijgende aanbevelingen

1.1. Aanbevelingen inzake behoeften en participatie

Participatie als mogelijkheid, een recht maar geen plicht

Een onderzoek naar participatie vertrekt veelal vanuit de vaststelling dat er personen zijn die niet participeren en dat er een impliciete wens is om diegenen die niet participeren toch (maximaal) te laten deelnemen. Wanneer participatie echter 'de standaard' of 'de norm' wordt, bestaat het gevaar om gedetineerden die niet deelnemen negatief te gaan bekijken. Ook aanbodverstrekkers die deze gedetineerden niet bereiken, worden hierop negatief beoordeeld. Het is dus van belang om te erkennen dat niet elke gedetineerde de wens of behoefte heeft om deel te nemen. We mogen dit dan ook niet formuleren als een 'probleem'. Wie geen zin heeft om te sporten en buiten ook niet sport, moeten we die bereiken? Wie na detentie geen hulp nodig heeft om werk te zoeken omdat hij al werk heeft, moeten we die bereiken met VDAB? Wie geen psychische problemen heeft, moeten we die bereiken met VAGGA?

Drempels verlagen voor zij die willen maar niet kunnen

Niettegenstaande niet iedereen aan alles moet participeren, is het echter wel belangrijk te erkennen dat de keuze van gedetineerden om niet te participeren soms geen bewuste keuze is, maar bepaald wordt door bepaalde belemmeringen. In dit geval moet bekeken worden wat de barrières precies zijn en in welke mate deze barrières overbrugd kunnen worden. Enerzijds kan er sprake zijn van interne belemmeringen. Denken we daarbij aan het niet tot uiting kunnen brengen of benoemen van behoeften of geen inzicht hebben in de eigen behoeften. Anderzijds zijn er mogelijks ook structurele belemmeringen die gedetineerden beletten te participeren. Zo zijn er de beperkingen van het aanbod (bijvoorbeeld voor anderstaligen) en van de gevangenis (bijvoorbeeld infrastructurele beperkingen bij de fitness) en de informatiebarrière.

1.2. Aanbevelingen inzake het aanbod: informeren over het aanbod

Op een gedifferentieerde manier informeren over het aanbod

Om te kunnen participeren, moeten gedetineerden voldoende op de hoogte zijn van (de mogelijkheden van) het aanbod. Er ligt hier een permanente informatieopdracht, aangezien we weten dat behoeften dynamisch zijn. Enerzijds kan er gewerkt worden met geschreven communicatie. Dat deze informatie voldoende rekening moet houden met de profielkenmerken als taal en scholing van gedetineerden, spreekt voor zich. Werken met beeldmateriaal, pictogrammen, video's en vertalingen, ligt in deze lijn.

Anderzijds is het beter benutten van de mondelinge formele en informele informatiekanaal aangegeven. Mondelinge informatieoverdracht werkt het beste, dat blijkt ook uit dit onderzoek (Verté et al.,

2011). De belangrijkste informatiebron over de activiteiten zijn medegedetineerden. Daarnaast spelen ook de organisaties die instaan voor de hulp – en dienstverlening en het penitentiair personeel een rol. Dit zou nog verder structureel uitgebouwd kunnen worden door meer in te zetten op mondelinge informatieoverdracht.

Informeren over aanbod binnen én buiten

Gedetineerden informeren over het aanbod binnen de gevangenis, is iets waar al heel sterk op wordt ingezet in de gevangenis van Antwerpen. Uit het onderzoek blijkt dat er ook de behoefte leeft aan informatie over het aanbod buiten. Wat die informatie precies moet zijn en hoe deze informatieopdracht maximaal gerealiseerd kan worden, rekening houdend met de profielkenmerken van gedetineerden, moet verder geëxploreerd worden. Het mag duidelijk wezen dat ook dit een gedifferentieerde aanpak zal vereisen: denken we hierbij o.a. aan verschillen tussen een arresthuis waar beklaagden van de ene moment op de andere kunnen vrijkomen en een strafhuis.

1.3. Aanbevelingen inzake het aanbod: van aanbodgericht naar behoeftegericht werken

Nood aan een 'continue' behoefte detectie

De verschuiving van een aanbodgestuurd naar een behoeftegericht en vraaggestuurd denken manifesteert zich reeds vele jaren op allerhande domeinen (vb. educatie, media, kunsten, welzijn, etc.) (Cockx & Leenknegt, 2005). In plaats van te vertrekken vanuit het bestaande aanbod en daar zoveel mogelijk gedetineerden aan te laten deelnemen, vooronderstelt een behoeftegerichte aanpak dat men vertrekt vanuit de behoeften van de individuele gedetineerde om van daaruit te kijken welk aanbod hierbij kan aansluiten. Het is m.a.w. geen kwestie van gedetineerden (enkel) lijsten met mogelijkheden voor te leggen die ze kunnen aankruisen.

Daarbij mogen behoeften niet beschouwd worden als een statisch gegeven. Behoeften, motieven en barrières zijn dynamisch. Ze (kunnen) variëren in de tijd. Ze kunnen sterker worden of afnemen. Ze verhouden zich tot andere behoeften, die eveneens op bepaalde momenten sterker en dan weer minder sterk zijn. Behoeftedetectie is dan ook geen eenmalige opdracht, maar vraagt om een systematische en geroutineerde aanpak.

Behoeftedetectie als volwaardige vorm van hulp- en dienstverlening

Door behoeftegericht te kijken, kan een nieuw accent gelegd worden op de informatierol van hulp- en dienstverleners. Gedetineerden die niet direct in het eigen aanbod terecht komen, worden ook een doelgroep van hulp- en dienstverleners. Het informeren van deze groep zou kunnen gezien worden als een volwaardige vorm van hulp- en dienstverlening, waarvoor voldoende tijd voorzien moet worden. Bij intakegesprekken van het groepsaanbod bijvoorbeeld, wordt vaak vertrokken vanuit het aanbod en wordt er gekeken of de persoon binnen het aanbod past. Daarnaast zou men natuurlijk ook kunnen kijken wat men kan betekenen voor wie niet in het eigen aanbod terecht kan (informatie en advies geven over ander aanbod binnen of buiten de gevangenis, doorverwijzing naar andere diensten, back-office systemen opzetten,...). Bovenstaande vraagt expertise op vlak van behoefte detectie en vraagverduidelijking. Dit zou mogelijks een opdracht kunnen zijn voor het JWA. Maar ook de andere hulp- en dienstverleners kunnen zich hier in inwerken. Expertisedeling kan hierbij een suggestie zijn. Dit vraagt echter een tijdsinvestering die zich niet vertaalt in de eigen rendementscijfers. Het rendement per domein is misschien kleiner, maar op groter niveau kunnen hier misschien wel efficiëntiewinsten gehaald worden. Het sluit ook aan bij de ontkokering die meer en meer gewenst wordt binnen de hulp- en dienstverlening buiten de gevangenis (Vlaamse Overheid, 2009).

Nood aan experiment en innovatie

Langs de ene kant biedt behoefte detectie mogelijkheden om de grenzen van het aanbod kritisch in vraag te stellen. Dit kan leiden tot zeer specifieke en duidelijke beslissingen op vlak van (kleine) bijsturingen van het aanbod op korte termijn. Langs de andere kant kan behoeftegericht werken ook leiden tot het openbreken van het aanbod. De ontwikkeling van een lange termijnvisie en herstructureringen van inhoud en organisatie van het aanbod staan dan centraal. Naast het bijschaven van het bestaande aanbod (waar nodig), is het ook aangewezen om te investeren in innovatie. Er is daarbij nood aan ruimte voor experiment en demonstratie.

1.4. Aanbevelingen inzake domeinoverstijgende samenwerking

Uit het onderzoek is gebleken dat er veel linken zijn tussen de verschillende domeinen van de Vlaamse hulp- en dienstverlening. Behoeften en motieven bij gedetineerden zijn niet domeingebonden en kunnen dus gebruikt worden als vertrekpunt om gezamenlijke acties op touw te zetten – over de domeinen heen.

Motieven als insteek voor een domeinoverschrijdende samenwerking

Door de motieven waarom gedetineerden aan een bepaald aanbod deelnemen een expliciete plaats te geven in het aanbod, kan men komen tot (nieuwe) structurele samenwerkingen tussen domeinen. 'Werken aan mijn toekomst' is bijvoorbeeld een motief dat zowel bij onderwijs als bij VDAB hoog scoort. Dit terwijl onderwijs de jongvolwassenen moeilijker bereikt en VDAB deze groep net wel bereikt. Hier zitten kansen die nog onderbenut worden. Een ander voorbeeld is het motief 'ik houd me gezond' bij sporters. Dit biedt een opening naar activiteiten rond gezonde voeding, rugscholing, etc. Het versterken van dergelijke interne samenwerkingen zou tot interessante kruisbestuivingen kunnen leiden.

Doelgroepen als insteek voor een domeinoverschrijdende samenwerking

Naast motieven kunnen eveneens profielkenmerken gebruikt worden als insteek voor domeinoverschrijdende samenwerkingen. Het sportproject dat in 2012 opgestart is om gedetineerden met depressieve gevoelens te motiveren om te sporten, is een reeds gerealiseerd voorbeeld van een kruisbestuiving o.b.v. een bepaalde doelgroep. Dit is een domeinoverstijgende samenwerking tussen de medewerkers van de sport, de zorgelijke, de psychosociale dienst en VAGGA. Het onderzoek ondersteunt het potentieel van soortgelijke projecten. Aangezien gedetineerden die sporten zich beter in hun vel voelen enerzijds en VAGGA de doelgroep bereikt die meer met angsten, depressies en schuld- en schaamtegevoelens anderzijds, is het goed om in te zetten op deze onderlinge samenwerking.

2. Domeinspecifieke aanbevelingen

2.1. Sport

Brug binnen-buiten verder uitwerken

Sporters hebben een duidelijke nood aan begeleiding en praktische dienstverlening inzake de brug binnen-buiten. De recente samenwerking tussen TOPcoaching en de sportfunctionarissen met Buurtsport is hiervan een voorbeeld. Dit kan nog verder uitgebouwd worden, zodat ook sport zijn rol inzake re-integratie en aansluiting in de vrije samenleving optimaal kan waarmaken.

2.2. Onderwijs

Nood aan differentiatie en onderwijs op maat

Langs de ene kant toont het onderzoek aan dat de gevangenispopulatie divers is wat betreft hun achtergrond, schoolloopbaan, talenkennis, interesses,... De eerste uitdaging is dan ook recht doen aan die diversiteit door middel van differentiatie. Een middel om te kunnen differentiëren is de uitbouw van een Openleercentrum (OLC). Een OLC heeft immers de kracht om in te spelen op de heterogeniteit tussen gedetineerden doordat men zowel verscheidene cursussen kan aanbieden, als verschillende profielen van gedetineerden kan aantrekken. In een OLC kunnen gedetineerden individueel studeren op hun eigen niveau en tempo. Er is steeds een docent aanwezig die hen kan begeleiden indien nodig. Met de uitbouw van een OLC in de gevangenis van Antwerpen is men reeds gestart in november 2012. Cursussen waaruit men voorlopig kan kiezen zijn Engels, Frans, computerlessen, bedrijfsbeheer, wiskunde en algemene vakken in het kader van het behalen van een diploma secundair onderwijs. Het is belangrijk om hierop verder in te zetten zodat zowel Nederlandstaligen als anderstaligen, laagopgeleiden als hoger opgeleiden hun plaats vinden binnen het onderwijsaanbod.

Nood aan continuïteit van leerprocessen: inzetten op leertrajectbegeleiding

Langs de andere kant is er nood aan uniformiteit. Idealiter continueert het aanbod in transfergevangenis of in de vrije samenleving zodat gedetineerden bij opsluiting, overplaatsing of vrijlating hun cursus of leertraject verder kunnen zetten. Daarbij is het uiterst belangrijk om in te zetten op leertrajectbegeleiding. Deze begeleiding richt zich op het continueren van studies tijdens de detentieperiode, bekijkt de mogelijkheden om studies aan te vatten of verder te zetten in een transfergevangenis of in de vrije samenleving. Welke zin heeft het immers om losse modules aan te bieden indien deze na transfer of vrijlating niet verder gezet kunnen worden? In welke mate bereiden we gedetineerde cursisten dan voor op een goede re-integratie en aansluiting op de samenleving?

Bereik van jongvolwassen gedetineerden verbeteren

Tenslotte willen we nog wijzen op de ondervertegenwoordiging van jonge gedetineerden die participeren aan het onderwijsaanbod. Hoe kan deze groep aansluiting vinden bij het onderwijsaanbod? Daarbij is het belangrijk om out of the box denken te stimuleren. Het onderzoek heeft aangetoond dat mensen die onderwijscursussen volgen vaak ook gebruikers zijn van de Playstation. Hier ligt de mogelijkheid open om te experimenteren met educatieve software. Dergelijke educatieve spellen kunnen bijvoorbeeld het probleemoplossend – en concentratievermogen verbeteren. Deze zaken kunnen echter niet alleen ingezet worden voor onderwijsdoeleinden, maar ook voor werkgerelateerde zaken of persoonlijke vormingen. Een andere piste om deze doelgroep beter te bereiken is te onderzoeken wat onderwijs kan leren van andere domeinen die er wel in slagen om deze doelgroep te bereiken.

2.3. VDAB

Inzetten op betere bekendmaking van de VDAB-dienstverlening in de gevangenis

Uit het onderzoek blijkt dat 40% van de gedetineerden niet in aanmerking komt voor de dienstverlening van de VDAB. Voor wie wel in aanmerking komt, blijkt de informatiebarrière de grootste te zijn. Hier zou meer op ingezet kunnen worden.

Blijven inzetten op de informatierol m.b.t. de anderstaligen

De dienstverlening van de VDAB gebeurt in het Nederlands. VDAB heeft echter ook een opdracht naar gedetineerden die geen Nederlands kunnen. De detentieconsulent informeert anderstaligen nu al over

het belang van het volgen van lessen Nederlands en verwijst door naar de dienst onderwijs van de gevangenis. Omwille van het plots kunnen vrijkomen van beklaagden, geeft de detentieconsulent zelf ook informatie mee over het Huis van het Nederlands. Deze manier van werken met anderstaligen, moet zeker behouden blijven.

Aan de slag met de vraag naar beroepsopleidingen

Dat in een gevangenis als Antwerpen geen volwaardige beroepsopleidingen georganiseerd worden, heeft te maken met het feit dat het in grote mate beklaagden huisvest. Toch betekent dit niet dat er niets zinvols kan gebeuren. Enerzijds is er de mogelijkheid om de samenwerking met onderwijs in de gevangenis te intensifiëren, die in haar aanbod mogelijkheden heeft om gedetineerden al bepaalde deelopleidingen te laten volgen. Anderzijds kan gedacht worden aan korte modules die een meerwaarde kunnen zijn voor gedetineerden in hun zoektocht naar werk na detentie. Voorbeelden hiervan zijn een VCA-cursus, een sollicitatietraining, een infomoment over de verschillende beroepsopleidingen,

Nog beter de link maken met de werkwinkels

De VDAB is één van de diensten die voornamelijk bezig is met de brug binnen-buiten. Het gaat over tewerkstelling na detentie en hoe er al tijdens detentie elementen aangereikt kunnen worden die zullen helpen op vlak van tewerkstelling na detentie. Gedetineerden kunnen na detentie op dat vlak verder geholpen worden door de werkwinkels. Alleen botsten zij – net als andere burgers – hier soms op structurele problemen, zoals wachtlijsten. Ook lijkt het nodig dat de medewerkers van de werkwinkels voldoende op de hoogte zijn van de 'extra' problemen die ex-gedetineerden ondervinden bij het zoeken van werk. Er gebeuren al heel wat inspanningen op dit vlak, maar toch denken wij dat dit een blijvend aandachtspunt moet zijn.

2.4. Cultuur

Bibliotheek

Wat de bibliotheek betreft, kunnen we voor de huidige context van de gevangenis van Antwerpen (qua infrastructuur en overbevolking) weinig nieuwe aanbevelingen geven. De brede openingsuren (dankzij personeelsinvestering door justitie), het hoge participatiecijfer en het feit dat de overgrote meerderheid boeken ontleent, spreken hierbij voor zich. Bovendien worden al veel inspanningen geleverd om materialen te voorzien, zowel voor Nederlandstaligen als voor anderstaligen. Dit blijft natuurlijk een aandachtspunt. Om de collectie permanent af te stemmen op de behoeften van gedetineerden, kan gedacht worden aan een vragenlijst die op regelmatige basis afgenomen wordt bij bibliotheekbezoekers om na te gaan voor welke genres er het meeste interesse is.

Informeel leren een volwaardige plaats geven naast het formeel leren

Wat de vormingen van De Rode Antraciet betreft, willen we hier het belang van informeel leren in de gevangenis benadrukken. Nog al te vaak wordt het formeel leren waardevoller ingeschat. Dit onderzoek toont opnieuw aan dat ook groepsleren op zich belangrijke positieve effecten kan hebben. Bovendien is formeel leren niet voor iedereen weggelegd. We raden Vlaamse Gemeenschap en Justitie ook aan om samen verder te onderzoeken hoe andere socioculturele activiteiten dan vormingen mogelijk gemaakt kunnen worden. Dit om een antwoord te bieden op de bewezen noden en behoeften aan meer doe- en kijkactiviteiten en als antwoord op de taalbarrières.

2.5. Geestelijke gezondheidszorg

Investeren in geestelijke gezondheidszorg

Voor de hele populatie in de gevangenis van Antwerpen is er anderhalve werkracht van VAGGA beschikbaar. Een investering dringt zich echter op voor de verdere uitbouw en bekendmaking van het hulpaanbod. Er zit immers nog meer potentieel in deze vorm van hulpverlening want de grootste barrière voor gedetineerden die geen beroep doen op VAGGA is dat ze niet op de hoogte zijn van het aanbod.

2.6. Welzijn

Verder inzetten op het proactief onthaal van beklaagden door het JWA

Gedetineerden geven duidelijk aan met heel wat problemen te kampen. Het missen van de familie wordt hierbij als moeilijkste ervaren. Het feit dat beklaagden binnen de 24u door de trajectbegeleiders van JWA proactief onthaald worden, lijkt hierbij een belangrijke meerwaarde. Op dat moment kunnen gedetineerden hun grootste bezorgdheden bespreken en wordt bekeken wat de noden zijn bij de familie. Ook andere praktische sociaal administratieve hulp kan snel geboden worden.

Inzetten op (traceren van) belangrijke informatiebehoeften

Ondanks het feit dat er geen uitgesproken thema's uit het onderzoek gekomen zijn, kan toch de vraag gesteld worden in welke mate men met bepaalde informatienoden aan de slag moet gaan. Wanneer blijkt dat vooral de anderstaligen aangeven dat ze de werking van de rechtbanken niet kennen en dit als probleem ervaren, geeft dat stof tot nadenken. Deze informatie lijkt in een arresthuis heel fundamenteel en kan in deze context beschouwd worden als een basisbehoefte. Het is anderzijds niet evident om zelf een rangorde te maken. Wat de ene als fundamenteel ervaart, zal de andere misschien minder belangrijk vinden. Toch kan gekeken worden of voor een bepaalde doelgroep bepaalde informatie belangrijk kan zijn. Hiermee willen we niet zeggen dat de trajectbegeleiders van JWA dit zelf moeten opnemen. Infosessies, folders, enz... is niet de opdracht van de trajectbegeleiders. Maar ze hebben wel een signaalfunctie op dat vlak.

Problemen bespreekbaar maken

Daar waar het missen van familie ervaren wordt als het grootste probleem, is de bereidheid om hierover te praten lager dan bij andere meer praktische problemen. Dit is niet verwonderlijk. Toch lijkt het belangrijk om dit bespreekbaar te maken. Praktische problemen zijn vaak een veilige insteek om mee aan de slag te gaan, zowel voor de hulpverlener (die het vertrouwen nog moet krijgen) als voor de cliënt. Dit veronderstelt wel dat men hier de nodige tijd voor uittrekt. Ook het systematisch voorzien van een tweede gesprek na de eerste raadkamer zou in dit opzicht een betere opvolging mogelijk maken.

Verder inzetten op de brug binnen-buiten

De trajectbegeleiders bouwen vanaf dag één in hun begeleiding in dat de gedetineerde plots terug vrij kan zijn. Informatie meegeven over hulp- en dienstverlening buiten de gevangenis en de toeleiding daarnaar, gebeurt al. Toch kan ook hier verder op ingezet worden. Dit hangt samen met de ruimere aanbeveling op vlak van samenwerking met diensten buiten.

Afstemming opdrachten JWA en PSD

Tot slot blijkt uit de cijfers dat er een grote vraag is naar de hulp – en dienstverleningen van PSD en JWA. Aangezien nu beide diensten alle beklaagden onthalen is dubbel werk onvermijdelijk. Een efficiëntere verdeling van deze onthaalopdracht zou meer tijd en ruimte kunnen voorzien voor beide diensten. Zonder dat er extra middelen ingezet moeten worden, kan dit leiden tot een meer kwalitatieve hulpverlening. De afstemming van de opdrachten van JWA en PSD is echter wel iets wat het lokale niveau van de gevangenis van Antwerpen overstijgt.

Hoofdstuk 3: Bovenlokale aanbevelingen

Een derde niveau waarop we een aantal aanbevelingen formuleren is het bovenlokale. Dit overstijgt de lokale context van de gevangenis van Antwerpen.

1 Verder inzetten op wetenschappelijk onderzoek

Dat dit onderzoek, naast heel wat antwoorden, ook nog heel wat nieuwe vragen oproept, is eigen aan deze manier van werken. Om de hulp- en dienstverlening in de gevangenissen verder te laten ontwikkelen in termen van kwaliteit en efficiëntie, is investeren in verder onderzoek dan ook onontbeerlijk. Pas dan kan er sprake zijn van **evidence-based beleid**.

Vooreerst biedt het onderzoek heel wat handvaten voor de praktijk. Het onderzoek heeft een aantal belangrijke inzichten m.b.t. behoeften van gedetineerden en de verhouding tot het aanbod tot gevolg gehad. Het doorlopen van het onderzoekstraject was een belangrijke tijdsinvestering van de diensten hulp- en dienstverlening in Antwerpen, maar ook het natraject **“hoe die cijfers vertalen naar acties en beleid”** vraagt nog een lange weg. Ook hierbij kan onderzoek verdere inzichten bieden.

De gevangenis van Antwerpen heeft een specifieke context omwille van de aanhoudende overbevolking en de functionering als een arresthuis. Mogelijks heeft deze context een invloed op het participatieprofiel en motieven of barrières om al dan niet deel te nemen aan het activiteitenaanbod. Het zou daarom ook interessant zijn om het onderzoek te **repliceren** in andere gevangenissen, dit zowel in andere arresthuizen als strafinrichtingen. Dit biedt een aantal voordelen: Ten eerste krijgt elke gevangenis inzicht in – aan de hand van wetenschappelijk onderbouwd cijfermateriaal – welke doelgroepen zij al dan niet bereiken en welke factoren hierin een rol spelen. Daarnaast kunnen we op deze manier een algemeen beeld krijgen van de Vlaamse hulp – en dienstverlening en kunnen inrichtingen zich positioneren binnen de Vlaamse context. Bij het inzetten op dergelijk wetenschappelijk onderzoek, kan men rekening houden met enkele lessen die we in de loop van het traject geleerd hebben. Het succes van de huidige bevraging ligt vooral in de kracht van de samenwerking en de participatieve methodiek. De samenwerking tussen de diensten van de Vlaamse Gemeenschap en de diensten van justitie was een belangrijke meerwaarde voor dit onderzoek. Ook de continue en intense samenwerking tussen de verschillende diensten van de Vlaamse Gemeenschap zorgde niet alleen voor een gedragen onderzoek, maar ook voor een hoge responsgraad. Het onderzoek is dan ook niet louter een onderzoek uitgevoerd door een externe onderzoekinstelling, maar is bovenal een onderzoek voor én door de partners van de Vlaamse Gemeenschap in de gevangenis van Antwerpen. De vragenlijst vertalen, en een voldoende aantal medewerkers om gedetineerden persoonlijk aan te spreken en te ondersteunen bij de bevraging zijn tot slot nog twee belangrijke aanbevelingen.

Verder zou het interessant zijn om **trendonderzoek** te doen in de gevangenis van Antwerpen. De aanbieders van de hulp – en dienstverlening gaan in de komende maanden en jaren aan de slag met de resultaten van dit onderzoek om hun aanbod en de bekendmaking hiervan aan te passen waar nodig. Door hetzelfde onderzoek over een aantal jaren nog eens uit te voeren, kunnen we vaststellen welke evoluties zich voordoen. Sommige van de resultaten roepen bij de aanbieders ondertussen extra vragen op. Deze vragen kunnen beschouwd worden als **verder te exploreren onderzoeksthema's**. Bijvoorbeeld: Het domein onderwijs stelt zich verder de vraag hoe het komt dat zij de doelgroep jongeren het minst bereiken. Wat zijn hier de redenen voor? Kan hier een link gelegd worden met eerdere (negatieve) onderwijservaringen of schoolmoeheid? En zo zijn er tal van voorbeelden. Dit geeft aan dat er een noodzaak is om de vragenlijst te blijven exploreren, evalueren en aanpassen.

Een derde aanbeveling voor verder onderzoek heeft betrekking op de geïnterneerdenpopulatie. Dit onderzoek heeft ervoor gekozen de resultaten met betrekking tot geïnterneerden apart te behandelen. **Geïnterneerden** bevinden zich immers in een specifieke situatie die eigenlijk niet thuishoort binnen de gevangeniscontext. Zij hebben het recht op een psychiatrische behandeling die in de huidige gevangeniscontext niet gerealiseerd kan worden (Moens & Ludewei, 2012). We dienen hierbij te benadrukken dat de resultaten zoals hierboven geschetst (hoofdstuk 9) slechts een aantal inzichten zijn. Een uitgebreider onderzoek waarbij meer geïnterneerden bevestigd worden over de redenen waarom zij al dan niet deelnemen aan activiteiten in het algemeen, eender of ze aangeboden worden door de Vlaamse Gemeenschap of de zorgelijke, zou aangewezen zijn. Een apart onderzoek zou meer kunnen inspelen op de noden en behoeften van deze specifieke doelgroep.

2 Werken aan een nieuwe manier van samenwerken tussen de hulp- en dienstverlening in én buiten de gevangenis

Er worden veel inspanningen geleverd om de overdracht van binnen naar buiten op een effectieve en kwalitatieve manier te organiseren. Dat men hier regelmatig botst op structureel maatschappelijke problemen die de hulp- en dienstverlening in de gevangenis overstijgen, is geweten. Toch kan het mogelijk zijn om de samenwerking met diensten buiten, zeker vanuit een arresthuis, nog anders te organiseren. Het is belangrijk om voor gedetineerden de drempel naar de hulp- en dienstverlening na detentie te verkleinen door de hulp- en dienstverleners in de gevangenis. Op de vraag welke diensten dat dan moeten zijn, hebben we geen pasklaar antwoord. Diensten die een netwerkrol hebben, zouden in dat opzicht zeker interessant zijn. De onthaaldienst van het CAW, studiewijzer, sociaal infopunt, de toekomstige huizen van het kind, de provincie, ... zijn enkele voorbeelden. Het is daarbij misschien niet nodig om zoveel mogelijk diensten van buiten naar de gevangenis te laten komen, maar potentiële pistes van samenwerking moeten verder verkend worden.

3 Structurele link leggen tussen hulp- en dienstverlening in de gevangenissen, het lokaal sociaal beleid en het armoedebeleid.

De focus die de hulp- en dienstverlening in de gevangenis heeft, is dezelfde als die van het lokaal sociaal beleid en het armoedebeleid: zorgen dat burgers hun sociale grondrechten kunnen benutten, dat ze zich kunnen ontplooiën in de samenleving, ... Het onderzoek bewijst dat hier nog onderbenutte mogelijkheden liggen:

- Uit het **profielonderzoek** blijkt dat de gevangenis gezien kan worden als vindplaats voor bepaalde doelgroepen (mensen in armoede, allochtonen, ...).
- Uit het **participatieonderzoek** blijkt dat de hulp- en dienstverlening in de gevangenis er in slaagt om deze burgers te bereiken.
- Uit het **onderzoek naar de noden van gedetineerden m.b.t. brug binnen-buiten** blijkt dat een aanzienlijk deel van de gedetineerden vragende partij is om ondersteund te worden in de overgang van detentie naar de (hulp- en dienstverlening in de) samenleving.

Een nauwere samenwerking met diensten die werken in het kader van het lokaal sociaal beleid en armoede, lijkt dan ook aangewezen. De gevangenis is geen eiland op zich, maar een tussenstop voor de gedetineerden. Bovendien blijft de familie in de samenleving en de toeleiding van deze familie naar de hulp- en dienstverlening buiten een gezamenlijke opdracht.

Wat het lokaal sociaal beleid betreft, kunnen we spreken van een spanningsveld. Enerzijds is dit het beleidsniveau dat het dichtste staat bij de burger en vandaar de opdracht krijgt om te proberen de burger bij de hulp- en dienstverlening te krijgen. Anderzijds huisvesten de meeste gevangenen vooral gedetineerden die niet van de eigen gemeente zijn. Het is dus zeker niet evident om een goede samenwerking te krijgen tussen het lokaal sociaal beleid en de gevangenen. Wij denken dat hierbij de piste verkend kan worden hoe hier op gemeenteverstijgend niveau (VVSG en provincieniveau) afspraken en samenwerkingsovereenkomsten gemaakt kunnen worden.

TOT SLOT ...

Een getuigenis van een student over de afname van de vragenlijsten

Mijn indruk was zeer dubbel: er waren heel leuke maar ook, lijnrecht daartegenover, erg schrijnende taferelen. Dit contrast is me voornamelijk bijgebleven. De concentratie tijdens het invullen van de vragenlijst was hoog (verbazingwekkend!). De behulpzaamheid naar elkaar toe was nog verbazingwekkender: van generatie- noch taalkloof was weinig sprake. Twee gedetineerden van om en rond de twintig hielpen ijverig een man van rond de vijftig de vragenlijst invullen wanneer dit moeizaam verliep. Onderling vertalen waar het kon, zichzelf behelpen en elkaar helpen. Opmerkelijk was een gesprek tussen twee Franstaligen waarvan de ene tegen de andere zei (vrij vertaald hier) 'Het is echt belangrijk dat je de vragenlijst invult, anders gaat er nooit iets veranderen! Hoe kunnen zij ons nu helpen als ze onze mening niet weten?'. Vervolgens hielp de man de andere man met het invullen van zijn vragenlijst. Zo zijn er ontzettend veel voorbeelden geweest. Tweetaligen die anderstaligen helpen en dergelijke meer. Eens het appel geblazen kwam (logischer wijze) bij een aantal gedetineerden alle stoom eruit. Anderzijds waren er ook heel 'gewone' gesprekken. Eén man gaf me ook de raad mijn studies goed verder te zetten, want dat dat 'heel belangrijk is, omdat je anders wel eens hier kan belanden'. Verder liet de graad van laaggeletterdheid en analfabetisme een diepe indruk op me na. Het was een aantal maal behelpen met mijn (beperkt) Frans voorlezen en de andere zijn bereidwilligheid alsnog te willen deelnemen en me proberen te verstaan. De vragenlijst afname gaf verscheidene malen aanleiding om vragen te stellen over 'wat er nu juist allemaal bestaat' en 'hoe men daar beroep op kan doen'. En aantal van hen verlieten de zaal met de boodschap dat ze een rapport briefje gingen (laten) schrijven.

Myriam Halimi, Studente Agogische Wetenschappen

Vrije Universiteit Brussel

REFERENTIELIJST

Alos, R., Estaban, F., Jodar, P., & Miguélez, F. (2011). *Effects of prison work programmes on the employability of ex-prisoners* (DemoSoc Working Paper No. No. 2011-43). Barcelona: Universitat Pompeu Fabra.

Alzúa, M. L., Rodriguez, C., & Villa, E. (2010). The quality of life in prisons: Do educational programs reduce in-prison conflicts? In R. Di Tella, S. Edwards, & E. Schargrodsky (Eds.), *The economics of crime: lessons for and from Latin America* (pp. 239–264). Chicago & London: The University of Chicago Press.

Arditti, J. A. (2005). Families and incarceration: An ecological approach. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 86(2), 251–260.

Baerten, M. (2010). *Dromen van toiletdeuren. Kwalitatief onderzoek naar behoeften van gedetineerden met het oog op de gevangenis van de 21ste eeuw* (Masterproef, Katholieke Universiteit Leuven, België).

Batchelder, J. S., & Pippert, J. M. (2002). Hard time or idle time: Factors affecting inmate choices between participation in prison work and education programs. *The Prison Journal*, 82(2), 269–280.

Blaauw, E., & van Marle, H. J. C. (2007). Mental health in prisons. In L. Møller, H. Stöver, R. Jürgens, A. Gatherer, & H. Nikogosian (Eds.), *Health in prisons - A WHO guide to the essentials in prison health* (pp. 133–146). Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.

Boshier, R. (1983). *Education inside. Motives for participation in prison education programmes*. Vancouver: University of British Columbia.

Bowe, C. (2011). Recent trends in UK prison libraries. *Library Trends*, 59(3), 427–445.

Bral, L., Carton, A., Noppe, J., Pauwels, G., Pickery, J., & Verlet, D. (2011). Sociale, maatschappelijke en politieke participatie in Vlaanderen en Europa. In J. Noppe, L. Vanderleyden, & M. Callens (Eds.), *De sociale staat van Vlaanderen 2011* (pp. 257–310). Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press.

Brosens, D. (2013). Participation in prison programmes: Encouraging and discouraging factors. In A. Crawford, J. de Maillard, J. Shapland, A. Verhage, & P. Ponsaers (Eds.), *Crime, violence, justice and social order. Monitoring contemporary security issues* (pp. 275–298). Antwerpen, Apeldoorn & Portland: Maklu.

Brosens, D., De Donder, L., Vanwing, T., Dury, S., & Verté, D. (In Press). Lifelong learning programs in prison: Influence of social networks on participation. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*.

Chappell, C. A. (2004). Post-secondary correctional education and recidivism: A meta-analysis of research conducted 1990-1999. *Journal of Correctional Education*, 55(2), 148–169.

Clements, P. (2004). The rehabilitative role of arts education in prison: Accommodation or enlightenment? *International Journal of Art & Design Education*, 23(2), 169–178.

Cockx, F., & Leenknecht, R. (2005). Op zoek naar behoeften. In Y. Larock, F. Cockx, G. Gehre, G. Van den Eeckhaut, T. Vanwing, & G. Vanschelden (Eds.), *Spoor zoeken. Handboek sociaal-cultureel werk met volwassenen* (pp. 419–442). Gent: Academia Press.

Condon, L., Hek, G., & Harris, F. (2008). Choosing health in prison: Prisoners' views on making healthy choices in English prisons. *Health Education Journal*, 67(3), 155–166.

Coyle, A. (2009). *A human rights approach to prison management: Handbook for prison staff*. London: International Centre for Prison Studies.

De Fré, B., De Martelaer, K., Philippaerts, R., Scheerder, J., & Lefevre, J. (2011). Sportparticipatie en fysieke (in)activiteit van de Vlaamse bevolking: Huidige situatie en seculaire trend (2003-2009). In J. Lievens & H. Waeye (Eds.), *Participatie in Vlaanderen. Eerste analyses van de participatiesurvey 2009* (pp. 25–42). Leuven: Acco.

De Laet, P., Glorieux, I., & van Tienoven, T. P. (2011). Privéconcert of open boek? Ongelijke toegang tot culturele centra en bibliotheken. In J. Lievens & H. Waeye (Eds.), *Participatie in Vlaanderen. Eerste analyses van de participatiesurvey 2009* (pp. 159–180). Leuven: Acco.

De Maeyer, M. (2005). *Literacy for special target groups: Prisoners*. Paper commissioned for the EFA Global Monitoring Report 2006, Literacy for life. UNESCO.

Digennaro, S. (2010). Playing in the jail: Sport as psychosocial tool for inmates. *International Review on Sport & Violence*, 2, 4–24.

Dubberley, S., Parry, O., & Baker, S.-A. (2011). Mending fences: Reparation and the reorientation of young people in the secure estate. *Criminal Justice Studies*, 24(4), 337–350.

Eeman, L., Vermeersch, L., Groenez, S., Vause, A., & Raemdonck, I. (2013). *Preventieprojecten in de familiale context. Evaluatieonderzoek van de projecten ondersteund door het Fonds van bpost voor Alfabetisering*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.

Eikeland, O., Manger, T., & Asbjørnsen, A. (2009). *Prisoners' educational backgrounds, preferences and motivation: Education in Nordic prisons*. Copenhagen: TemaNord.

Erismann, W., & Contardo, J. B. (2005). *Learning to reduce recidivism: A 50-state analysis of postsecondary correctional education policy*. The institute for higher education policy. Geraadpleegd op 24 juli 2013, op <http://www.ihep.org/Publications/publications-detail.cfm?id=47>

Federale Overheid (2005). *Basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden* (pp. 2815–2850). Belgisch Staatsblad. Geraadpleegd op 10 april 2013, op http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=2005011239&table_name=wet

Fine, M., Torre, M.E., Boudin, K., Bowen, I., Clarck, J., Hylton, D., et al. (2001). *Changing minds: The impact of college in a maximum-security prison. Effects on women in prison, the prison environment, reincarceration rates and post-release outcomes*. Gedownload op http://www.prisonpolicy.org/scans/changing_minds.pdf

FOD Justitie. (2013). *Jaarverslag 2012 directoraat-generaal penitentiaire inrichtingen*. Brussel: Hans Meurisse. Geraadpleegd op 1 juli 2013, op http://justitie.belgium.be/nl/binaries/jaarverslag%20nl_spread_tcm265-225153.pdf

Frey, J. H., & Delaney, T. (1996). The role of leisure participation in prison. *Journal of Offender Rehabilitation*, 23(1-2), 79–89.

GHK. (2011). *Prison education and training in Europe : A review and commentary of existing literature, analysis and evaluation: Directorate General for education and culture, European Commission framework contract No EAC 19/06, order 30*. Geraadpleegd op 24 mei 2013, op http://ec.europa.eu/education/adult/doc/literature_en.pdf

Gilbert, E., Beyens, K., & Devresse, M-S. (2011). *Werken en leven in de gevangenis: de betrokkenen aan het woord. Verslag van rondetafelgesprekken over de architecturale noden van de nieuwe gevangenissen*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.

Gisele, L. (2008). *Gezondheidsenquête België: Mentale gezondheid*. Brussel: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid. Geraadpleegd op 13 juni 2013, op <https://www.wiv-isp.be/epidemio/epinl/CROSPNL/HISNL/his08nl/7.mentale%20gezondheid.pdf>

Greenberg, E., Dunleavy, E., & Kutner, M. (2007). Literacy behind bars: Results from the 2003 national assessment of adult literacy prison survey. Geraadpleegd op 24 april 2013, op <http://nces.ed.gov/pubsearch/pubsinfo.asp?pubid=2007473>

Hall, R. S., & Killackey, J. (2008). Correctional education from the perspective of the prisoner student. *Journal of Correctional Education*, 59(4), 301–320.

Harris, F., Hek, G., & Condon, L. (2006). Health needs of prisoners in England and Wales: The implications for prison healthcare of gender, age and ethnicity. *Health and Social Care in the Community*, 15(1), 56–66.

Hayton, P. (2007). Protecting and promoting health in prisons: A setting approach. In L. Møller, H. Stöver, R. Jürgens, A. Gatherer, & H. Nikogosian (Eds.), *Health in prisons - A WHO guide to the essentials in prison health* (pp. 15–20). Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.

Hellemans, A., Aertsen, I., & Goethals, J. (2008). *Externe evaluatie plan hulp -en dienstverlening gedetineerden*. (Onuitgegeven eindrapport). Leuven: LINC, Katholieke Universiteit Leuven.

Houle, C. O. (1961). *The inquiring mind*. Madison: University of Wisconsin Press.

Hull, K. A., Forrester, S., Brown, J., Jobe, D., & McCullen, C. (2000). Analysis of recidivism rates for participants of the academic/ vocational/ transition education programs offered by the Virginia Department of Correctional Education. *Journal of Correctional Education*, 51(2), 256–61.

Hunter, G., & Boyce, I. (2009). Preparing for employment: Prisoners' experience of participating in a prison training programme. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 48(2), 117–131.

Johnsen, B. (2001). *Sport, masculinities and power relations in prison*. Norwegian University of Sport and Physical Education, Norges Idrettshøgskole.

Johnson, L. M. (2008). A place for art in prison: Art as a tool for rehabilitation and management. *South-west Journal of Criminal Justice*, 5(2), 100–120.

Kim, R. H., & Clark, D. (2013). The effect of prison-based college education programs on recidivism: Propensity score matching approach. *Journal of Criminal Justice*, 41(3), 196–204.

Lee, R. D. (1996). Prisoners' rights to recreation: Quantity, quality, and other aspects. *Journal of Criminal Justice*, 24(2), 167–178.

Lippke, R. L. (2003). Prisoner access to recreation, entertainment and diversion. *Punishment & Society*, 5(1), 33–52.

Maes, E., & Put, J. (2003). Armoede en vrijheidsberoving: een visieuze cirkel? In J. Vranken, K. De Boyser, D. Dierckx (Eds.), *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2003*. Leuven: ACCO.

Maes, E., & Robert, L. (2012). *Wederopsluiting na vrijlating uit de gevangenis*. Brussel: Operationele Directie Criminologie. Geraadpleegd op 25 juli 2013, op http://nicc.fgov.be/upload/files/ODcriminologie/NICC%20-%20Rapport_wederopsluiting_26_01_2012.pdf

Maggioncalda, E. C. (2007). *Inmate motivations to participate in prison programs: Are they related to actual participation?* (Dissertation, Capella University, Minneapolis – United States).

Manger, T., Eikeland, O., Diseth, Å., Hetland, H., & Asbjørnsen, A. (2010). Prison inmates' educational motives: Are they pushed or pulled? *Scandinavian Journal of Educational Research*, 54(6), 535–547.

Manger, T., Eikeland, O.-J., & Asbjørnsen, A. (2013). Effects of educational motives on prisoners' participation in education and educational desires. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 19(3), 245–257.

Martos-García, D., Devís-Devís, J., & Sparkes, A. C. (2009). Sport and physical activity in a high security Spanish prison: An ethnographic study of multiple meanings. *Sport, Education and Society*, 14(1), 77–96.

Meek, R., & Lewis, G. (2013). The impact of a sports initiative for young men in prison: Staff and participant perspectives. *Journal of Sport & Social Issues*. Online gepubliceerd op <http://jss.sagepub.com/content/early/2013/01/27/0193723512472896.full.pdf+html>

Messemer, J. E. (2011). The historical practice of correctional education in the United States: A review of literature. *International Journal of Humanities and Social Science*, 1(17), 91–100.

Moens, I., & Ludewei, P. (2012). *Geen opsluiting maar sleutels tot re-integratie. Voorstellen voor een gecoördineerd zorgtraject voor geïnterneerden*. Brussel: Zorgnet Vlaanderen.

Møller, L., Stöver, H., Jürgens, R., Gatherer, A., & Nikogosian, H. (2007). *Health in prisons: a WHO guide to the essentials in prison health*. Copenhagen: World Health Organization Regional Office for Europe.

Morgan, R. D., Steffan, J., Shaw, L. B., & Wilson, S. (2007). Needs for and barriers to correctional mental health services: Inmate perceptions. *Psychiatric services*, 58(9), 1181–1186.

Nelissen, P. P. (1998). The re-integration process from the perspective of prisoners: Opinions, perceived value and participation. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 8(2), 211–234.

Nelson, M., Specian, V. L., & Tracy, N. C. (2006). The effects of moderate physical activity on offenders in a rehabilitative program. *Journal of Correctional Education*, 57(4), 276–285.

Norwegian Ministry of Justice and the Police. (2008). *Punishment that works – less crime – a safer society. Reporting to the starting on the Norwegian correctional services*. Geraadpleegd op 3 september 2013, op <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:zb8k8ALvLsoJ:www.kriminalomsorgen.no/getfile.php/757321.823.pysuvuxtrf/engelsk.pdf+&cd=1&hl=nl&ct=clnk&gl=be>.

Nuttal, J., Hollmen, L., & Staley, E. M. (2003). The effect of earning a GED on recidivism rates. *Journal of Correctional Education*, 54(3), 90–94.

O'Neill, L., MacKenzie, D. L., & Bieri, D. M. (2007). Educational opportunities within correctional institutions: Does facility type matter? *The Prison Journal*, 87(3), 311–327.

OECD. (2000). *Literacy in the information age*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development. Geraadpleegd op 2 juli 2013, op <http://www.oecd-ilibrary.org/content/book/9789264181762-en>

OECD. (2012). *Education at a Glance 2012: OECD Indicators*. OECD Publishing. Geraadpleegd op 2 juli 2013, op <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2012-en>

Oud, W., & Oostdam, R. (2007). *KunstWerk(t) in de tertiaire sector: Evaluatieonderzoek naar ervaringsleren met theaterleerwerk*. (SCO-rapport No. 774). Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut, Universiteit van Amsterdam.

Ozano, K. A. (2008). *The role of physical education, sport and exercise in a female prison*. (Dissertation, University of Chester, United Kingdom).

Parsons, M., & Langenbach, M. (1993). The reasons inmates indicate they participate in prison education programs: Another look at Boshier's PEPS. *Journal of Correctional Education*, 44(1), 38–41.

Polfliet, K. (2009). De Vlaamse hulp- en dienstverlening aan gedetineerden of hoe de nieuwe wegen vaste vorm krijgen... In T. Daems, P. Pletincx, L. Robert, A. van de Wiel, & K. Verpoest (Eds.), *Achter tralies in België* (pp. 205–220). Gent: Academia Press.

Polfliet, K., Vander Laenen, F., & Roose, R. (2012). Het beleid van de Vlaamse Gemeenschap inzake forensisch welzijnswerk. In R. Roose, F. Vander Laenen, I. Aertsen, & L. van Garsse (Eds.), *Handboek Forensisch Welzijnswerk: Ontwikkelingen, beleid, organisatie & praktijk* (pp. 105–119). Gent: Academia Press.

Rose, C. (2004). Women's participation in prison education: What we know and what we don't know. *Journal of Correctional Education*, 55(1), 78–100.

Rosen, P. J., Hiller, M. L., Webster, J. M., Staton, M., & Leukefeld, C. (2004). Treatment motivation and therapeutic engagement in prison-based substance use treatment. *Journal of psychoactive drugs*, 36(3), 387–396.

Sabo, D. (2001). Doing time, doing masculinity: sports and prison. In T. Sabo, T. A. Kupers, & W. London (Eds.), *Prison Masculinities* (pp. 61–66). Philadelphia: Temple University Press.

Schlesinger, R. (2005). Better myself: Motivation of African Americans to participate in correctional education. *Journal of Correctional Education*, 56(3), 228–252.

Seiter, R. P., & Kadela, K. R. (2003). Prisoner reentry: What works, what does not, and what is promising. *Crime & Delinquency*, 49(3), 360–388.

Snacken, S. (2009). "A liberal is a conservative who's been arrested" (John Grisham, The Brethren). *Orde van de Dag, Themanummer Gevangenis voor de 21ste eeuw: opportuniteit of gemiste kans?* 48, 27–32.

Spark, C., & Harris, A. (2005). Vocation, vocation. A study of prisoner education for women. *Journal of Sociology*, 41(2), 143–161.

Sykes, G. M. (1958). *The Society of Captives: A Study of a Maximum Security Prison*. Princeton University Press.

Tournel, H., & Snacken, S. (2009). *Vorming, opleiding en arbeidstoeleiding in zeven Vlaamse gevangenis- sen*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.

United Nations Statistics Division. (2013). Composition of macro geographical (continental) regions, geographical sub-regions, and selected economic and other groupings. Geraadpleegd op 8 januari 2013, op <http://unstats.un.org/unsd/methods/m49/m49regin.htm#europe>

Vacca, J. S. (2004). Educated prisoners are less likely to return to prison. *Journal of Correctional Education*, 55(4), 297–305.

Vaiciulis, V., Kavaliauskas, S., & Radisauskas, R. (2011). Inmates' physical activity as part of the health ecology. *Central European Journal of Medicine*, 6(5), 679–684.

Van Haegendoren, M., Lenaers, S., & Valgaeren, E. (2001). *De gemeenschap achter de tralies. Onderzoek naar behoeften van gedetineerden aan maatschappelijke hulp- en dienstverlening*. Hasselt: SEIN, Limburg Universitair Centrum.

Verdot, C., Champely, S., Clément, M., & Massarelli, R. (2010). A simple tool to ameliorate detainees' mood and well-being in prison: Physical activities. *International Review on Sport & Violence*, 2, 83–93.

Verté, D., Dury, S., De Donder, L., Buffel, T., & De Witte, N. (2011). *Doe mee! Over ouderen en maatschappelijke participatie*. Brugge: Provincie West-Vlaanderen

Vlaamse Overheid. (2008). *Decreet houdende flakerende en stimulerende maatregelen ter bevordering van de participatie in cultuur, jeugdwerk en sport* (pp. 18297–18306). Belgisch Staatsblad. Geraadpleegd op 12 juli 2013, op http://www.bloso.be/Bloso-informeert/Wetteksten/Decreet_18januari2008.pdf

Vlaamse Overheid (2009). *Beleidsnota 2009-2014, Welzijn, Volksgezondheid en Gezin*. Brussel: Vlaams Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. Geraadpleegd op 28 oktober 2013, op http://www.vlaanderen.be/sites/default/files/documents/21_wvg_2009_2014.pdf

Vlaamse Overheid. (2013). *Decreet betreffende de organisatie van hulp - en dienstverlening aan gedetineerden* (pp. 22457–22462). Belgisch Staatsblad. Geraadpleegd op 4 maart 2013, op http://www.ejustice.just.fgov.be/mopdf/2013/04/11_1.pdf#Page41

Vlaamse Overheid. (z.d.). Functionele geletterdheid: "van geletterdheid naar sleutelcompetenties". *Geletterdheid - Plan geletterdheid verhogen*. Geraadpleegd op 5 juli 2013, op <http://www.ond.vlaanderen.be/geletterdheid/functioneel/>

Wakefield, S., & Uggen, C. (2010). Incarceration and stratification. *Annual Review Sociology*, 36(1), 387-406.

Williams, R. M.-C. (2003). Introduction. In R.M.-C. Williams (Ed.), *Teaching the Arts Behind Bars* (pp. 3–13). Boston: Northeastern University Press.

Verantwoordelijke uitgever

Annelies Vanderheyden
Afgewaardigd bestuurder, Consortium vol-ant
Francis Wellesplein 1, 2018 Antwerpen

Lay-out en Druk

Digitale Drukkerij BZ - AFM
Nadia De Braekeler

Uitgave november 2013

ISBN: 9789090279886

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de uitdrukkelijk bij wet bepaalde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, op welke wijze ook, zonder de uitdrukkelijke voorafgaande en schriftelijke toestemming van de uitgever.

Dank aan ieder die het onderzoek ondersteund en mogelijk gemaakt heeft: de leden van de stuurgroep, het inrichtingshoofd van de gevangenis van Antwerpen, het penitentiair personeel, de participanten in de focusgroepen, de medewerkers van de hulp – en dienstverleningsorganisaties, de vertalers van de stedelijke tolkdienst en medewerkers van Wablief, de vele vrijwilligers, studenten en collega's die geholpen hebben met de bevraging en de vele gedetineerden die bereidwillig meewerkten aan het onderzoek.

